

TÜ VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Pärandtehnoloogia magistriõppekava

Ruth Moppel

**PAKUTRÜKI TEHNOLOOGIA LEVIK EESTIS 18.–20. SAJANDIL JA SELLE
TRADITSIOONIPÕHINE KASUTAMINE TÄNAPÄEVAL**

Magistritöö

Juhendaja:

Ave Matsin MA

Kaitsmisele lubatud.....

(juhendaja allkiri)

Viljandi 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. METOODIKA JA EELNEV UURIMISLUGU.....	7
2. PAKUTRÜKI TEHNOLOOGIA MÕISTED JA AJALUGU	14
2.1 Pakutrükk.....	15
2.2 Trükipakud.....	16
2.3 Tekstiilmaterjalid	18
2.4 Värv-, reserv- ja söövitused	18
2.5 Trükkal, disainer, puuvoolija	23
2.6 Pakutrüki tehnoloogia üldine ajalugu	23
3. TRÜKIPAKUD EESTIS	29
4. PAKUTRÜKITEHNIKAS EESTI TEKSTIILID	43
4.1 RESERV- JA SÖÖVITUSTRÜKK – TEKSTIILID JA TEHNOLOOGIA.....	46
4.1.1 Tekstiilid	46
4.1.2 Tehnoloogia	54
4.2 OTSETRÜKK – TEKSTIILID JA TEHNOLOOGIA.....	57
4.2.1 Tekstiilid	57
4.2.2 Tehnoloogia	70
5. TRÜKIPAKKUDEGA KÄSITRÜKI TEHNOLOOGIA KASUTAMINE TÄNAPÄEVAL	73
5.1. Pakutrükk Indias	73
5.2 Pakutrükk mujal maailmas	79
5.3 Pakutrükk Eestis	85
6. TRADITSIOONILISED TEKSTIILID PAKUTRÜKI TEHNIKAS NING NENDEST	

INSPIREERITUD TAPEEDID JA TEKSTIILID	91
6.1 Tehnoloogilised katsetused reserv- ja söövitusainetega	93
6.2 Pühaseräti rekonstruktsioon.....	100
6.3 Traditsioonilistest pakkudega trükitud tekstiilidest inspireeritud tapeedid ja kangad	105
KOKKUVÕTE	113
KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD	115
SUMMARY	120
LISAD	122
LISA 1	122
LISA 2	160
LISA 3	174
LISA 4	185
LISA 5	196

SISSEJUHATUS

Esimest korda puutusin pakutrüki tehnoloogiaga kokku, kui õppisin Tartu Kõrgemas Kunstikoolis. 2001. aastal avanes ühena paljudest võimalus esindada Eestit ja Tartu Kõrgemat Kunstikooli (TKKK) rahvusvahelistel Baltikumi rahvakunsti tutvustavatel päevadel Skanseni Vabaõhumuuseumis (Stockholm, Rootsi Kuningriik), kus tutvustasime pakutrüki ja korraldasime töötubasid. 2001. aastal toimus TKKK ja Eesti Rahva Muuseumi koostöös pakkudega trükitud tekstiilide ning trükipakkude näitus, kus tekstiilitehnikatest eksponeeriti sinivalget väljasöövitus ja reservtrüki. See oli minu jaoks muljetavaldav kogemus – tekstiilid ja trükipakud olid kaunid ning erilised. Avakõnest on meeles, et reservtrükis tekstiilide tehnoloogia ei ole päris täpsel kujul säilinud ja ei ole teada, kuidas tekstiile omal ajal valmistati. Olen ka hiljem oma töödes pakkudega trükkimist kasutanud ja õpetanud, kuid lihtsalt trükipastadega pealetrükkimine ei inspireerinud ning oli igavavõitu. Näituse sinivalged kangad jäid meelde ja see on innustanud mind käesolevat teemat lähemalt uurima.

Eestis on viimasel ajal pakkudega trükkimine üsna populaarne. Väiksemaid hobitegijaid on palju ja neid näeb tihti laatadel töötubasid juhendamas. Olen laatadel müügil näinud ka tänapäevase tehnoloogiaga valmistatud lihtsaid trükipakke. Mõned professionaalsed tekstiilkunstnikud kasutavad oma töödes ja loomingu pakutrüki. Hea näide on selles valdkonnas Epp Mardi tööd. Mulle teadaolevalt ei elatu ükski kunstnik ega käsitöeline otseselt pakkudega trükkimisest, seda tehakse pigem lisaks. Ka ei toetu Eestis ükski pakutrüki viljeleja etnograafilistele materjalidele.

Pakkudega trükkimist on Eestis siiani käsitletud kui templi löömist. Vähem teatakse, kui keerukas ja võimalusterohke võib pakkudega trükkimine olla. Eestikeelseid publikatsioone pakkudega trükkimise kohta on vähe. Kalju Konsin on 1970. aastal andnud etnograafiliste materjalide põhjal välja raamatu trükipakkudest Eestis ja Kerttu Laane kaitses 2010. aastal Eesti Kunstiakadeemias magistritööd pakutrükist taimvärvide baasil. Näib, et huvipuuduse üle pakutrüki vastu ei saa kurta, kuid materjali selle kohta on vähe.

Käesolev töö otsib vastuseid järgmistele küsimustele: kas Eestis kogutud etnograafiliste andmete ja ajalooliste allikate põhjal on võimalik kirjeldada pakkudega trükitud tekstiilide valmistamise tehnoloogiat? Kuidas klassifitseerida trükipakke ja pakkudega trükitud tekstiile? Kas kogutud andmete põhjal on võimalik taastada tehnoloogilist protsessi? Kuidas rakendada saadud teadmisi traditsioonipõhises praktilises loometöös ja inspiratsiooniallikana tänapäeval?

Uurimistöö eesmärk on klassifitseerida ja kaardistada ERM-i tekstiilid, mustrid ning leitud trükipakud, taastada nii traditsioonitruult kui võimalik pakkudega trükkimise tehnoloogiline protsess, samuti teadmiste rakendamine praktikas.

Uurimistöö koosneb kuuest peatükist. Metoodika ja eelneva uurimisloo all tutvustan käesolevas uurimistöös kasutatud meetodeid ning selles valdkonnas varem uuritud ja kirjutatud materjale. Tehnoloogiliste mõistete ja ajaloo peatükis pidasin oluliseks selgitada, mis on pakutrükk ja trükipakk, samuti seda, milliseid materjale ning värvaineid on selleks kasutatud ja kasutatakse. Üldajalooline ülevaade on tähtis ka Eesti pakutrüki tehnoloogia ajaloo seisukohalt. Kolmandas osas kirjeldan Eestis leiduvaid trükipakke, mustreid ja kompositsioonivõtteid, mida on pakkudega trükkimisel ja kirjalaudade voolimisel kasutatud. Eestis leiduvad tekstiilid vajavad kindlasti rühmitamist. Selleks olid abiks varem tehtud uurimistööd, tekstiilide kohta käiva etnograafilise materjali uurimine ja visuaalse vaatluse tulemused. Tekstiilide levikut, klassifikatsiooni ja tehnoloogilist protsessi kirjeldan neljandas peatükis. Vaatluse all on vaid Eestis kohapeal praktiseeritud tehnikad. Viiendas peatükis toon erinevaid näiteid maailmast ja Eestist, kuidas tänapäeval traditsioonilist pakutrüki viljeldakse. Indiat käsitlen eraldi, sest seal on käsitrüki traditsioon aastasadu katkematult edasi elanud. Mujal maailmas tegeldakse pakutrükiga vähem, kuid leitud näited rikastavad tänapäevast pilti. Ka Eestis populaarne pakkudega trükkimine leiab kajastust professionaalsete kunstnike töödes. Viimases ehk kuuendas peatükis kirjeldan oma katsetusi praktikas ja kasutan oma töö tulemusi tehnoloogiliste võimaluste uurimiseks.

Uurimistöös on osalenud mitmed inimesed ja aidanud kaasa selle valmimisele. Täna eelkõige oma uurimistöö juhendajat Ave Matsinit, kes oli käesoleva töö tegemisel suureks abiks. Samuti täna kõiki TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia õppejõude, kelle loengutes või praktikumides mul õnnestus osaleda ja kes kõik on omal moel uurimistööle kaasa aidanud. Eriline tänu Anzori Barkalajale, Väino Niitväele, Udeja Vir Singhile, Erika Pedakule, Vaike Reemannile, Tiitu Kunstile, Pilvi Põldmaale, Elvi Nassarile, Marika Oderile, Kristi Jõestele, Arne Vaigule, Hillar

Üleojale ja pärandtehnoloogia magistrikursuse tudengitele ning vilistlastele.

1. METOODIKA JA EELNEV UURIMISLUGU

Metoodika

Uurimismeetodid lähtusid käesolevas töös uuritavatest küsimustest. Kasutatud on kvalitatiiv-kvantitatiivset *mixed*-meetodit (Õunapuu 2014, lk 68–69). Eesmärk oli uurimuse käigus mõista, kirjeldada, seletada lahti ja tõlgendada kogutud andmeid, selgitada välja põhjuse-tagajärje seaduspärasused ning tunnustepõhised klassifitseerimisvõimalused (*ibid.*, lk 57–58). Peasjalikult kujunes põhjalikum metoodika välja töö käigus.

Kuna Eestis puudub pakutrüki tehnoloogia elav traditsioon, keskendusin ajaloo uurimisele. Selleks tulid luubi alla võtta puidust trükipakud ja pakkudega trükitud tekstiilid. Esemete valim on koostatud Eesti Vabaõhumuuseumi (EVM), Eesti Rahva Muuseumi (ERM), Seto Talumuuseumi, SA Virumaa Muuseumide, Viljandi Muuseumi ja Käsmu Meremuuseumi kogude põhjal. Valimisse kuuluvad trükipakkudega trükitud esemed ning puidust ja metallist käsitrükipakud. Algne eesmärk oli kaardistada kõik Eestis leiduvad trükipakud ja pakkudega trükitud tekstiilid. Siiski sai päris kiiresti selgeks, et kõiki väikseid muuseume läbi käia ei jõua ja täpset arvu on raske määrata.

Tänuväärsest MuIS-i digitaalsest andmekogust vaatasin läbi üle tuhande tekstiileseme nimetuse. Sellest valisin kontrollimiseks välja ligikaudu sada tekstiileset, mille puhul tekkis kahtlus, et need võivad olla pakkudega trükitud. MuIS-is ei ole otseselt kirjeldatud, kas ese on pakkudega trükitud või mitte, seepärast tuli tutvuda esemete legendiga. Käsitrüki kahtluse korral tuginesin ka visuaalsele vaatlusele. Uurimist raskendas enamiku tekstiilesemete fotode puudumine andmebaasides. Suurt osa trükipakke on MuIS-is siiski kirjeldatud trükipaku nime all ja enamikust trükipakkudest on tehtud ka fotod, seepärast oli trükipakkude leidmine tunduvalt lihtsam. ERM-i esemekogude ja tulmelegendide järgi on üles märgitud ning läbi vaadatud 34 eset, mille puhul tekkis käsitrükikahtlus. Andmed on üle kontrollitud. Selgus, et ERM-i kogudes

on pakkudega trükitud 24 tekstiileset. Veel on ERM-is MuIS-i andmetel 309 trükipakku, millest läbi vaadatud on 284. SA Virumaa Muuseumide varahoidja on muuseumi kogudega väga hästi tuttav ja MuIS-i andmete järgi leidsin sealt neli pakkudega trükitud trükiproovi ning 15 trükipakku. Kuivõrd kirjeldused muuseumis leiduvate esemete kohta on tihti poolikud, aitab uurijat väga palju, kui muuseumi varahoidjad tunnevad oma kogusid hästi. Viljandi Muuseumis on 31 trükipakku, Seto Talumuuseumis neli trükipakkudega trükitud tekstiili, Hiiumaa Muuseumis üks pakkudega trükitud vardakott ja Käsmu Meremuuseumis neli trükipakku. Kindlasti ei ole ma selle uurimistöökäigus leidnud kõiki Eestis esinevaid ja käesoleva teemaga seotud esemeid, kuid loodan, et nende hulka kuulub siiski suurem osa.

Paralleelselt andmete kogumisega toimus saadud tulemuste klassifitseerimine tunnuste järgi. Klassifikatsiooni meetodid tuli antud andmete põhjal enne välja töötada. Klassifitseerisin tekstiile tehnikate ning trükipakke väliste tunnuste ja kasutusviisi järgi. Veel tuli korrastada üldine pilt, kuidas paigutub eseme või informandi kohta käiv lugu ajaloolis-kultuurilisse konteksti. Lahti tuli mõtestada ka esemete visuaalne külg. Selleks kasutasin võrdlust ja võtsin arvesse eelnevaid ajaloolisi ning praktilisi kogemusi.

Peale esemete kogusin käsikirjalistest etnograafilistest allikatest andmeid pakutrüki tehnoloogia, paikade ja tegevusaja kohta. Palju aitasid kaasa ERM-i kataloogid, korrespondentide ja informantide vastuste läbivaatamine ning muud etnograafilised materjalid. Abiks olid avaldatud teemakohased allikad: artiklid, arhiivandmed, ajalooraamatud, millel peatun põhjalikumalt eelneva uurimisloo alapeatükis, teemakäsitlused ja internet. Võrdlesin saadud teavet ja tõin välja tähtsama eesmärgiga luua võimalikult täpne pilt traditsioonilisest tehnoloogiast. Osa saadud teabest kasutasin üldise kultuurilis-ajaloolise tausta selgitamiseks.

Andmete otsimist trükipakkude kohta alustasin ERM-i kogudest, sest MuIS-i andmetel on need väga suured – 304 trükipakku. Teavet sealsete trükipakkude kohta sain Vaike Reemanni käest, legendidest ja MuIS-i fotode põhjal. Kõik fotod on minu valduses ja paigutatud eraldi kausta „ERM-i trükipakud”. Sinna kuuluvad ka fotod legendidest ja Vaike Reemanni käest saadud lisateave. Viljandi Muuseumis on 31 trükipakku, mille kohta legendid puuduvad, kuid neid sai vaadelda ja nendest ülesvõtteid teha. SA Virumaa Muuseumide trükipakke käisin samuti ise vaatamas ja pildistamas. Ka nende kohta puuduvad legendid, sest kogu teave hävis tulekahjus. Viljandi Muuseumi kogudes on Robert Natuse värvimistöökojale kuulunud 31 trükipakku. Legendid puuduvad, kuid trükipakud ise olid erakordselt huvitavad, erilised ja tundliku joonega

tehtud. Kõikidest Viljandi Muuseumi pakkudest on MuIS-is olemas foto, kuid pildistasin neid ka ise põhjalikult. Andmete kogumisel on tulnud ette, et juhus mängib uurimistöös oma osa. Nii leidsin Käsmu Meremuuseumist neli trükipakku. Kõik andmed on kogutud süstematiseeritult eelmainitud digitaalsetesse kaustadesse, minu arvutisse ja CD-le. Isiklik fotode arhiiv esemetest, mille olen salvestanud eraldi failina CD-le ja isiklikku arvutisse, on samuti olnud uurimistööks vajalik abimaterjal. Olen kasutanud seda ka uurimistööd illustreeriva ja täiendava materjalina. Andmed olid abiks ka hilisemal pakkude süstematiseerimisel, mille aluseks oli Artur Hindi (Hind 1935), Daved Storey (Storey 1992), Bamber Gascoigne'i (Gascoigne, 2004) ja minu enda uurimusel põhinev klassifikatsioon. Andmeid klassifitseerisin väliste tunnuste põhjal. Analüüsisin neid tervikpildi loomiseks olemasolevatest trükipakkudest ja saadud teabe kasutamiseks praktilises töös.

Andmete otsimist tekstiilide kohta alustasin MuIS-i andmekogust (25 eset) ja seejärel ERM-i kogudest, sest MuIS-i kaudu leidsin ERM-i tekstiilid (24 eset) ja EVM-i pühaseräti (üks täistrükis pühaserätt). ERM-is andmete kogumisel aitas mind palju lisateave Vaike Reemanni käest, samuti legendid. Abiks oli ka kunagine pakkudega trükitud tekstiilide näitus, millega minagi seotud olin. Kõikide tekstiilesemete kohta saadud andmed pärinevad legendidest, abiks on olnud esemevaatlused ja fotod. Olen käinud tekstiile püsinäitusel vaatamas. EVM-i pühaserätiga käisin kohapeal tutvumas, kus seda ka pildistasin. Seto Talumuuseumi kogusid külastasin lootuses leida otsetrüki kohta rohkem andmeid. Leidsin sealt ühe täistrükis pühaseräti ja kolm tekstiileset. Kõikide kohta on olemas fotod, kuid andmeid legendi kohta on liiga vähe või ei ole üldse. Ka tekstiilide puhul oli tegemist juhusliku leiuga Hiiumaa Muuseumist. Vardakoti kohta sain andmeid Hiiumaa muuseumi helistades. See on ka ainus pakkudega trükitud ese sealses esemekogus. Kõik andmed on süstematiseeritud digitaalsetesse kaustadesse, minu arvutisse ja CD-le. Fotod on täiendanud uurimistööd illustreerivate ja täiendavate materjalidena.

Need andmed olid abiks hilisemal pakkude süstematiseerimisel, mille aluseks oli Daved Storey (Storey 1992) ja minu enda uurimusel põhinev klassifikatsioon. Analüüsisin neid tervikpildi loomiseks olemasolevatest trükipakkudega trükitud tekstiilidest ja saadud teabe kasutamiseks praktilises töös. Tekstiilid jaotasin tehnikate järgi kahte põhirühma: reserv- ja söövitustehnikas trükitud tekstiilid ning otsetrüki tekstiilid, mis omakorda jagunesid alarühmadeks. Näib, et sinivalged tekstiilid on trükitud reservainega ja kasutatud on söövitustrükki, kuigi olemasolevate tekstiilide põhjal ning visuaalsel vaatlusel ei ole võimalik kindlalt väita, millises tehnikas need on tehtud. Otsetrüki tekstiilid jaotasin tinglikesse rühmadesse arvatava vanuse ja trükimustrite

järgi: lillornamendiga vaibad, jutustavate motiividega tekstiilid ja üksikesemed.

Minu uurimistöö üheks allikaks on esemed ja nende juurde kuuluvad kirjeldused. Teise osa allikatest moodustavad käsikirjalised materjalid. ERM-is on väga hästi ja süstematiseeritult kogutud andmeid tekstiilide ning pakkudega trükkimise ja trükipakkude kohta. Esemete kohta oli võimalik saada andmeid tulmelegendidest, kuid mitte ainult. Leidsin väärtuslikke andmeid tehnikate, asukohtade ja dateeringute kohta. Veel leidsin teavet ka kirjalikest arhiiviallikatest. Suur abi oli kartoteegist, kust oli lihtne leida võimalike andmete asukohta. Läbi on vaadatud kõik esemetega seotud legendid, informantide ja korrespondentide vastused, mis võisid olla temaga seotud. Loodetavaid andmeid oli siiski vähem, kui ootasin. ERM-i esemete tulmelegendidest ja informantide ning kirjasaatjate vastustest saadud andmed aitasid kaasa dateerimisel, asukoha ja kuuluvuse määramisel, kasutuse või kasutusviisi selgitamisel, samuti tehnilise kirjelduse taastamisel. Saadud kirjalikud andmed olen fotode ja üleskirjutuste põhjal salvestanud eraldi failidesse ja süstematiseerinud kogude kaupa. Andmed on olemas ka CD-l ja need aitasid suuresti kaasa Eesti ajaloolise tausta loomisel.

Kirjavahetus ja vestlused mitmete informantidega olid seotud esemekogudega või lisateabe hankimisega. Enamik käesolevas töös ära märgitud ja ka märkimata jäänud vestlusi olid abiks andmete kogumisel. Vestlus toimus Aarne Vaiguga ja tema soovitusel ka Hillar Üleojava, kelle valduses olid kunagi Käsmu trükipakud. Kahjuks on andmeid Käsmu trükipakkude kohta kahetsusväärset vähe. Sama puudutab ka SA Virumaa Muuseumi – vestluses peavarahoidja Pilvi Põldmaaga sain teada, et kõik kirjalikud andmed on tulekahjus hävinud. Tänu vestlusele Seto Talumuuseumi Värska varahoidja Tiiu Kunstiga sain rohkem teada Värska kogudest, tema isiklikest mälestustest ja kohalikust suulisest pärimusest pühaserättide kohta. Vestlesin ka Eesti Vabaõhumuuseumi peavarahoidja Elvi Nassariga, kes leidis pühaseräti Setumaa ekspeditsioonilt. Vaike Reemannil oli ERM-i kogude kohta hindamatut teavet. Ka Indias praktikal olles oli vestlustel suur osa traditsioone kandvate töökodade leidmisel. Saadud andmeid sain kasutada tänapäeva kontekstis.

Vaatluspraktika Indias andis suurepärase võimaluse võrdluseks ja seoste loomiseks tänapäevaste traditsioonidega. India on maa, kus traditsiooniline pakutrükk on siiani elav väiketootmisvorm ja kust pakkudega kangale trükkimine ongi alguse saanud. Mitmete töökodade külastamine ja intervjuud ning vestlused andsid väärtuslikku teavet, kuidas hääbuvat kunstiliiki on võimalik siiani elus hoida ja traditsioonilist käsitrukki tänapäeva kontekstis ära kasutada. Vaatluspraktika

ja kogutud andmete kinnituseks ning taastatud tehnoloogiakirjelduste taustal toimus ka praktiline töö, kus kasutasin rekonstruktsioonide loomisel traditsioonilisi mustreid ja tehnikaid.

Praktilist tööd tegin uuritava materjali põhjal. Kõigepealt katsetasin erinevaid tehnikaid, mida etnograafilistes materjalides ja ajaloolisi tehnikaid käsitleva kirjanduse põhjal oli võimalik leida. Proovisin trükkida erinevate reserv- ja söövitusainetega, otsetrükis tänapäevaste siiditrükivärvide ja õlivärvidega. Tulemusi oli huvitav võrrelda. See andis hea ülevaate, millised võisid olla kunagi kirjeldatud meetodid trükkimiseks. Seejärel trükkisin kõiki katsetusi arvesse võttes kolm rekonstruktsiooni ikoonilinast. Lisaks tänapäevast 8 tapeedinäidist ja 8 tekstiili.

Eelnev uurimislugu

Tekstiilile pakkudega trükkimise ajaloole keskenduvaid teemasid leiab trükiajalugu käsitlevatest uurimustest ja publikatsioonidest. Ka tekstiiliajalugu üldiselt analüüsivatest raamatutest saab andmeid käsitsi pakkudega trükkimise kohta. 1924. aastal ilmunud „Brief guide to the western painted, dyed and printed textiles / Victoria and Albert Museum, Department of Textiles” on koostatud Victoria ja Alberti Muuseumi kogude põhjal ja kirjeldab põhilisi ajaloolisi protsesse Euroopas muuseumis asuvate pakkudega trükitud kangaste kaudu (Brief guide... 1924). Stuart Robinson tutvustab teoses „A history of printed textiles” põhjalikult tekstiilitrüki ajalugu. Tema raskuspunkt on põhiliselt Inglismaal, kuid ta annab väga selge ülevaate kogu maailma ajaloos toimunud. (Robinson 1969) Raamatus „Западноевропейские набивные ткани 16-18 века / West European Printed Textiles 16th-18th century” (Birjukova 1973) on põhjalik ülevaade Peterburis Ermitaažis leiduvatest trükitud kangastest. Venemaa pakutrüki ajalugu kirjeldab raamat „Русские набивные ткани XVI-XVII вв” (Jakunina 1953). Dr Parul Bhatnagar (2015) on Indias tunnustatud traditsioonilise pakkudega trükkimise uurija, kes on andnud välja mitmeid raamatuid ja artikleid India pakkudega trükkimise ning disaini ajaloo kohta.

Puuvoolimise ja trükitehnikate algusaja ning arengu kohta Euroopas annab ülevaate kaheosaline Arthur M. Hindi uurimus „An Introduction to a History of Woodcut”. Olles keskendunud põhiliselt paberi trükkimisele, analüüsib ja kirjeldab ta samu protsesse tekstiili trükkimisega seoses. (Hind 1935) Hind on oma valdkonnas ka üks tsiteeritumaid ja hinnatumaid autoreid. Joyce Storey käsitleb teoses „The Thames and Hudson manual of textile printing” üksikasjalikult tekstiili trükkimise tehnikate ajalugu kuni tänapäevani välja (Storey 1992). Tema pakutrüki meetodite klassifikatsioon on ka minu töö aluseks. Tehnilist külge ja mitmeid pakkudega trükkimisel kasutatud meetodeid ning materjale kirjeldavad ka tekstiili trükkimise ajalugu

käsitlevad teosed.

Kuna Eestis on pakkudega trükkimine reserv- ja söövitustrükis tihedalt seotud indigoga värvimisega, siis pean vajalikuks käsitleda indigo temaatikat põhjalikumalt. Balfourt-Pauli uurimus „Indigo: Egyptian Mummies to Blue Jeans” on väga mahukas, mitmekülgne ja põhjalik käsitus indigo värvi ajaloost, kasutusest ning levikust maailmas. Hali Magazine on seda nimetanud raamatute raamatuks indigost. (Balfourt-Paul 2011) Sama mahukas ja põhjalik on Kay-Williamsi värvide ajalugu ning saamis- ja kasutuslugu käsitlev uurimus „The Story of Colour in Textile” (Kay-Williams 2013). Mõlemad uurimused on olnud suureks abiks indigoga värvimise käsitlemisel ja mõistmisel.

Ülevaate looduslike värvidega trükkimise ja trükkimisel erinevate kemikaalide kasutamise kohta annab mahukas teos „The Principles and Practice of Textile Printings”, mille praktikud Knecht ja Fothergill andsid Inglismaal välja 1912. aastal. Raamat käsitleb kõiki looduslike värvidega seotud pakutrüki meetodeid ja selles on ära toodud ka tööstustingimustes kasutatavad retseptid. (Knecht ja Fothergill 1912) „Indigo Textiles: Technique and History” autor Gösta Sandberg on ajalooallikate põhjal taastanud mitmeid vanu retsepte, teinud praktikutega koostööd ja uurinud indigoga värvimise tagamaid (Sandberg 1989).

Eestis on antud temaatikat vähe käsitletud. Kalju Konsin annab raamatus „Trükipakud” etnograafiliste materjalide põhjal lühiülevaate Eesti pakutrüki ajaloost. Kalju Konsini raamat käsitleb küll kogu pakutrüki ajalugu, kuid teeb seda lühidalt ja ülevaatlikult ega analüüsi pakutrüki ajaloolist arengut, mis ei ole ilmselt ka raamatu eesmärk. Konsini raamat on pikka aega olnud ainus teos, mis on eesti keeles pakkudega trükkimise kohta ilmunud, käsitleb Eesti temaatikat ja on seetõttu uurijale tänuväärne materjal. (Konsin 1970) 2010. aastal kaitses Kerttu Laane Eesti Kunstiakadeemias magistritööd pakutrükist taimevärvide baasil, „„Trikitud” – pakutrükk taimsete trükivärvidega” (Laane 2010). Laane töö lähtub pakutrüki temaatikast. See on ühelt poolt rohkem tulevikku vaatava tehnilise suunitlusega, teiselt poolt käsitleb uurimus üht vanemat pakutrüki meetodit ehk peitsidega värvide kasutamist trükis. Kerttu Laane kasutab Eesti pakutrüki üldise ajaloo käsitlemisel käsikirjalisi etnograafilisi allikaid. Tehnoloogiliste protsesside kirjeldamisel ei toetu Laane tulmelegendidele ega etnograafilistele allikatele, vaid kasutab omaenda praktilisi kogemusi. (*ibid* 2010)

Taimedega värvimist olen käsitlenud põhiliselt seoses indigoga värvimisega. Taimedega värvimise kohta on eestikeelseid andmeid tunduvalt rohkem kui pakkudega trükkimise kohta. Väga hea ülevaate taimedega ja sealhulgas käeoleva tööga seotud indigoga värvimisest annab Gustav Vilbaste etnograafiliste materjalide põhjal 1939. aastal ilmunud raamat „Taimedega värvimisi Eestis” (Vilbaste 1939). Marketta Klemola 1986. aastal ilmunud „Taimedega värvimine” on suure populaarsuse saavutanud raamat, kust võib leida vanu retsepte indigoga värvimise kohta (Klemola 1986). Tänuväärset materjali indigo leviku ja ajaloo kohta sisaldavad ka 1998. aastal ilmunud kaks Jüri Peetsi artiklit indigo kohta (Peets 1998 *a,b*). Anti Viikna „Tekstiilkeemia III. Tekstiilmaterjalide trükkimine ja viimistlus” klassifitseerib ja selgitab trükitehnilisi meetodeid tänapäevases võtmes (Viikna 2005).

2. PAKUTRÜKI TEHNOLOOGIA MÕISTED JA AJALUGU

Mitmel viisil ja seoses käesoleva uurimistööga olen korduvalt kokku puutunud küsimusega, mis on üldse trükk. Internetis saadaolev Eesti õigekeelsussõnaraamat (www.eki.ee/dict/qs/) annab vastuse minu päringule „trükkima” – „(...) trükkimine on polügraafiline paljundamine (...)” (*ibid*); polügraafia on „trükindus” (*ibid*). Palju lähemale viib Eesti etümoloogiasõnaraamat, kus selgitatakse, et sõna „trükkima” pärineb saksakeelsest sõnast *druck*, mis tähendab survet, rõhku, pigistust, trükkimist, trükki, trükist – trükin teksti, jooniseid jm kujutisi plaadilt v silindril, mille pealispinnal on värvi ülekandvad elemendid, paberile vm materjalile paljundama; riidet, nahka vm materjali mustriaga katma (masinaga või käsitsi) (www.eki.ee/dict/ety/).

Kas kartuliga trükitud pind on trükk? Kas mustikaga kangale vajutamine on trükk? Mustikas jätab ilmselgelt kangale jälje, seda teab igaüks, kes on mustikal käinud. Mõnes mõttes ongi trüki piir ähmane, seda enam, et kasutusel on olnud ja on ka praegu rida erinevaid segatehnikaid. Mitmetes ERM-i allikates mainitakse trükitud kangaid, kuid lähemal vaatlusel on tegemist maalingutega. Jääb mulje, nagu jäljendaksid need maalitud tekstiilid trükki või on tehtud šabloonide abil. Allikaid lugedes tundub, et tihti aetakse segamini mõisted „trükkimine” ja „maalimine”. Mõned tekstiilid on dekoreeritud segatehnikas, näiteks osaliselt maalitud, kuid mõned väiksemad ornamendid on juurde trükitud.

Pakutrükis on alati vähemalt neli komponenti: trükipakud, värv (reserv- või söövitusainega), materjal, millele trükitakse, ja trükkal (puuvoolija, disainer). Oma uurimuse kontekstis nimetan **pakkudega käsitsi trükkimiseks** värv-, reserv-, või söövitusainega kaetud reljeefse (puidust) pakuga kujutise tekitamist tekstiili või paberi pinnale.

2.1 Pakutrükk

Mõiste „tekstiilile trükkimine” on üsna ebamäärane. Seda kasutatakse mustri riidele kandmise kohta ka värvimise või maalimise mõistes (Storey 1992, lk 11). Storey jagab nii mustri tekitamise või mustri trükkimise neljaks erinevaks meetodiks (*ibid* 1992, lk 11–12).

1. **Reservtrükk**, millele järgneb kanga värvimine, kusjuures värvaineks on tavaliselt indigo (*resist style*).

Mustri ala on vajutatud trükipakuga, millele on enne kantud reservainet. Selleks võib sõltuvalt piirkonnast olla riisipasta, savi, teatud tüüpi vaha või erinevate ainete segu. Reservaine eesmärk on kaitsta kangast hilisemal värvimisel mehaaniliselt või keemiliselt. Seejärel kangas värvitakse, kuid muster jäetakse eraldatud ala värvitud taustal valgeks või heledamaks. Kangast värvitakse värvaine vannis. Värvaine on tavaliselt indigo või muu sinine värvaine.

2. **Peitsidega värvitrükk** kujutab endast kinniti või peitsi kasutamist värvides (*dyed (or mordant) style*).

Trükitakse koosmõjus peitsidega. Värvaineid, mis on saadud loomsest või taimsest allikast, kasutatakse koos kinnitusainega (peitsiga). Selleks on enamasti metallioksiid või atsetaat, et muuta värv pesemiskindlaks ja valgusele vastuvõtlikuks. Sel viisil trükitud alad võtavad värvi külge, kui tekstiil on värvainega värvitud. Peits ja taimsed värvained moodustavad lahustumatu värvi, mis kinnitub vabas õhus või auruga. Peitsimata pinnad jäävad pärast pesemist puhtad ja selged.

3. **Söövitustrükk** või **väljasöövitustrükk** (Viikna 2005, lk 7), mille puhul kantakse muster juba enne värvitud kangale värvi söövitava ainega (*discharge style*).

Suhteliselt hiljuti, 19. sajandi algul leiti, et on võimalik söövitava ainega mustrit trükkides eemaldada kangalt varem värvitud pinnad ja muuta need söövitusaimega valgeks. Erinevate kemikaalide lisamisega söövitusaimele saab muuta trükitava mustri värvi. Selline meetod annab võimaluse trükkida üsna keerulisi ja tundlikke mustreid, mis sarnanevad reservainega trükkimisega, kuid on oma olemuselt vastupidine.

4. **Otsetrükk** (*direct style*).

Enne keemiliste värvide leiutamist kasutati sellist trükimeetodit harva. See tähendab trükkimist värvipastaga, mis sisaldab nii värvainet kui ka fiksiivi. Sellist trükki ei ole võimalik kasutada enamiku pigmentvärvidega, sest erinevalt riidekiududesse imenduvatest värvainetest need üksnes katavad kanga pinna, millega kokku puutuvad. Ajalooliselt on

otsetrüki puhul kasutatud ka õlivärve või munaõlitemperat.

Eelnev klassifikatsioon hõlmas meetodeid värvainete kasutamise järgi. Hind kirjeldab trükkimise mehaanilist poolt – kätega pressimist – kahe meetodi abil, mida kasutati enne trükimasinate leiutamist. Need on kõige varasemad ja lihtsamad meetodid, mida tekstiilidele mustrite trükkijad kasutasid. (Hind 1935, lk 3–5)

1. Trükkal vajutab, lööb või haamerdab mustri alla olevat plokki vastu trükitavat pinda. Selle meetodi puhul on tihti nii, et prinditud servad jäävad ebaühtlased ja sisu veidi heledam kui servapind. See on kõige varasem tehnika ja kasutusel olnud nii tekstiili kui ka paberi trükkimisel.
2. Hilisemat meetodit, mida on kirjeldanud Cennino Cennini oma traktaadis tekstiilide trükkimise osas (14. sajandi lõpp, 15. sajandi algus (Birjukova 1973, lk 12)), kutsub Hind hõõrumiseks (*rubbering*) – raamitud tekstiil pannakse vastu all olevat trükipakku ja hõõrutakse pealtpoolt. Hõõrumistehnika tuli Euroopas laiemalt kasutusele 15. sajandil. Pärast trükimasinate leiutamist muutus eelneva kahe meetodi kasutamine väga haruldaseks.

2.2 Trükipakud

Trükipakud on mustri või teksti trükkimiseks mõeldud sileda pinnaga puidust välja lõigatud reljeefsed, mõnel juhul ka puidule lisatud vasknaastude ja naeltega trükkimisvahendid (Storey 1992, Konsin 1970, Hind 1935). Puidust trükipakke kasutatakse trükkimiseks nii paberile kui ka tekstiilile.

Enne trükipaku lõikamist joonistatakse pinnale muster või kantakse paberi pinnalt muster kliistri või pastaga puidu pinnale (rohkem kasutusel idamaades). Kasutatakse ka kopeerimistehnikat (kriidiga kaetud paberipind asetatakse vastu puud ja joonistatakse teiselt poolt). Kui muster on pinnale kantud, lõigatakse see välja. Sealjuures jäetakse lõikamata need osad, mis jäävad trükivärvist puutumata. Puud lõigates jääb trükipind reljeefne ja tasane. Trükipakku lõigatakse puidust risti või piki kiudu. Sobivad tihedakiulised lehtpuu liigid. Noaga lõikamiseks vajab puulõikaja suhteliselt pehmet puidupinda. Selleks sobivad pirmi-, õun- või kirsipuu, mägivaher või pöök. Tõenäoliselt on Euroopas neid puiduliike kasutatud keerulisemate tööde tegemiseks. Suuremate pindade saavutamiseks on kasutatud mitut erinevat puupakku. Puitu tuleb lõigata peegelpildis ja seda on lõigatud nii, et reljeefseks jäävad vaid jooned, samuti nii, et reljeefsed on

pinnad. Puulõikamiseks kasutati graveerimisnuga, mis oli enamasti kolmnurkse otsaga või nelinurkse ristlõikega otsast lamedalt teravaks lihvitud puulõikenuga. Alates 15. sajandist on Euroopa puulõikajad lisanud puidule metalliliiste ja naelu, et saavutada peenemat, graafilisemat ja täpsemat tulemust. (Hind 1935, lk 7, 8, 9, 13, 17, 19–23) Pakkude servadesse kinnitati peenike metalltihvt, mis asetati õiges asendis kangale, et muster satuks õigesse kohta (Harris 2006, lk 37).

Enamasti kasutati maailma eri piirkondades kohaliku päritoluga puitu. Näiteks Indias kasutati tiikpuud ja roosipuud, Süürias pööki, mägivahtra puud, saart, pirnipuud (Gillow 2013, lk 106), Venemaal pirni- ja pähklipuud, kaske ja vahtrat (Jakunina 1953, lk 6).

Trükipakkudega valmistamisviisi järgi võib need jagada järgmiselt.

1. *Woodcarving* e nikerdatud või lõigatud trükipakud, mis on reljeefsed ja mõeldud nii piirjoonte kui ka pindade edasiandmiseks ning trükkimiseks (Gascoigne 2004, 5a.b, 5a).
2. *Engraving* e graveeritud pakud, mis on samuti reljeefsed, kuid jooned ja väiksemad kujundid on lõigatud puidu pinna sisse (Gascoigne 2004, 6a, 6b). Sellise meetodi puhul on lõigatud pindadesse lisatud vilti ja trükivärv immutatakse vildi sisse. Trükkimisel jäävad kangale vaid vildiga täidetud kujundid. See viis tuli kasutusele 18. sajandil ja annab võimaluse trükkida suuremaid pindu kvaliteetsemalt, sest vildiga trükitud pinnad jäävad ühtlasemad. (Storey 1992, lk 31–33)
3. Tihvtide ja naastudega trükipakud. 18. sajandi teisel poolel hakati puidust reljeefile lisama vasest või mõnest muust metallist tihvte. Selline uuendus pani aluse uuele disainistiilile, mida kutsutakse prantsuspäraselt *picotage* ehk *pinning* (nõeltega või tihvtidega trükk). See andis võimaluse trükkida väga peeneid mustreid, näiteks õietolmukaid. Sellest arenes omakorda välja disainivõte, kus üle trükipaku kinnitati tihvtid ehk *pin-spot* (nõelpunktid). Selle mustriga, mida kutsuti prantsuspäraselt *sablé* ehk *sanded* (liivamustriline), trükiti kogu kangas või osa sellest. 19. sajandil hakati valmistama ka ainult vasest või pronksist tihvtide ja ribadega mustreid, kinnitades need siledale puidupinnal. (Storey 1992, lk 33)

Siinkohal toon ära veel ühe meetodi, mida kutsutakse *chiaroscuro* meetodiks. Seda kasutatakse värvitrükis, et saavutada mitmevärvilist eri toonides tulemust. Selleks on vaja mitut trükipakku ja mulle teadaolevalt on ühe täismustri trükkimiseks kasutatud 2–60 trükipakku. Joont või äärist edasiandvat trükipakku nimetatakse võtmepakuks (*key-block*), ülejäänud trükipakud lõigatakse

selle järgi, millist värvi ja kuhu tahetakse kanda. (Hind 1935, lk 23) Kõiki kirjeldatud meetodeid on võimalik omavahel ühendada.

2.3 Tekstiilmaterjalid

Lina oli ilmselt varasemaid antiikseid taimekiude. Esimesed linaseemned leiti Süüria aladelt ja need pärinevad 6000 a eKr, Iraagist 5000 a eKr ja Egiptusest 6000 a eKr. Lambakasvatust tundsid sumerid 3500 a eKr ja villa eksport on teada Hammurapi seadustest Uri riigi ajast 1800 a eKr. Puuvilla kohta, mis pärineb Indiast, on esimesed teated Assüüria Kuningriigi ajast 700 a eKr ja umbes samast ajast pärineb ka siid. (Harris 2006, lk 54–55) Linane riie oli keskajal Euroopas väga populaarne, armastatud oli nii värvimata kui ka värvitud põhi, mis oli enamasti indigosinine või madarapunane. Kasutati palju siidi. Puuvillane riie tuli laiemalt kasutusele hiljem. (Brief guide to... 1924, lk 8, 9)

Lina-, villa-, puuvilla- ja siidikiududest valmistatud tekstiilmaterjale on läbi aegade kasutatud trükikangaste ja trükitekstiilide valmistamiseks. Reeglina on nende materjalide kasutamine seotud eri piirkondade tekstiilide valmistamise ja kaubandussidemete arenguga. Eelmainitud kiudude baasil on välja arendatud mitmeid erinevaid kangatüüpe, nagu velvet, samet, kretong, musliin, kalev jne. Trükipakkudega on trükitud pea kõikidele tekstiilmaterjalidele, kuid tuntumad ja enam kasutatavad on linane, siid- ja puuvillane kangas. Eestis on ajalooliselt pakkudega trükitud käsitsi linasele, puuvillasele ja villasele materjalile.

2.4 Värv-, reserv- ja söövitusained

Enne 19. sajandit on enamik värve taimset, loomset või mineraalset päritolu (Harris 2006, lk 36). Värvaineid on võimalik saada väga erinevatest allikatest ja seda on aegade algusest saadik ka tehtud. Esimeste värvide saamiseks kasutati värvimulda (ooker), sütt ja metallioksiidide (raudoksiid) (Lascaux' koopamaalingud). Värvaineid on saadud poolvääriskividest, puidust ja putukatest kuni molluskiteni- (Phipps 2010, lk 5–6) Sajandite jooksul olid tekstiilide värvimiseks peamised põhitoonide allikad krapp ehk punavärvik (*Rubia tinctoria*) punase värvi erinevate variatsioonide saamiseks ja košenill ehk kaktusetäi (*Dactylopius coccus*), mõnel pool ka kermes (*Coccus ilicis*). Sellest tuleb ka nimetus karminpunane – kermes e *quirmiz* tähendab Araabias ja

Pärsias punast. (Phipps 2010, lk 8, Harris 2006, lk 36) Kollased toonid saadi värvireseedast (*Reseda luteola*), safranist (*Crocus sativus*) ja kollajuurest (*Curcuma longa*), sinised toonid Indiast pärinevast indigopõõsast (*Indigofera tinctoria*) ja sinerõikast (*Isatis tinctoria*) (Harris 2006, lk 36).

Indigo värvainel on oluline osa nii Eesti kui ka maailma trükikangaste ajaloos. Indigo on maailma tuntumaid värvaineid. Nimetus tuleb kreeka keelest *indikon*, mis ladina keeles on *indicum*, sanskriti keeles *nil*, ja Lähis-Idas *an-nil*, mille hispaanlased ning portugallased muutsid *anil*'iks (Balfourt-Paul 2011, lk 11). Eesti keeles on indigo mõiste kasutamine olnud hägune ja mitmeti mõistetav. Ühest küljest kasutatakse sõna „indigo” üldnimetusena indigotiini sisaldavatest taimedest saadud värvaine kohta, sealhulgas sinerõigas, teisalt nimetatakse kõnekeeles indigoks värvi-indigopõõsast (*Indigofera tinctoria*), mida on küll Eestis palju kasutatud ja kasutatakse, kuid siin ei kasva. 2015. aasta andmete järgi tähendab „indigo” eesti keeles „sinist värvainet” (www.eki.ee/dict). Laialdaselt kasutatud *Indigofera tinctoria* nimetus on „värvi-indigopõõsas” (www.ut.ee/taimenimed/taimenimed) (vt sele 1) ja rahvakeeles tuntud sinerõigas on taimenimega „harilik sinerõigas” ehk *Isatis tinctoria* (*ibid*) (vt sele 2). Kõige tuntuma indigotiini sisaldava taime värvi-indigopõõsa (*Indigofera tinctoria*) algseks päritolumaaks on India (Kay-Williams 2013, lk 19). Peale värvi-indigopõõsa, mis kasvab Indias, troopilises Aasias ja on sealt levinud Aafrikasse, Madagaskarile ning Ameerikasse, kuuluvad indigot sisaldavate taimede hulka Eestiski tuntud harilik sinerõigas (*Isatis tinctoria*), mis kasvab Euroopas, Türgis, Kesk-Aasias; Lõuna-Aasiast, Hiinast ja Jaapanist pärinev *Polygonum*'i perekonda kuuluv indigo-kirbutatar (indigo-kirburohi) (www.ut.ee/taimenimed/taimenimed) (*Polygonum tinctorium* ehk *Persicaria tinctoria* (*ibid*)); *Stabilanthes flaccidifolius*, mille levikualad on Tais, Malaisias, Birmas, Bhutanis, Laoses, Vietnamis; *Lanchocarpus cyanescens* Lääne-Aafrikas; *Marsdenia tinctoria* Lõuna-Aasias; indigo värvipõõsas (*ibid*) (*Wrightia tinctoria*) Lõuna-Indias, Birmas ja Malaisias (Balfourt-Paul 2011, lk 91–96).

„Indigo on sinine, keemiliselt ja fotokeemiliselt väga püsiv küüpvärvaine, mida sisaldavad paljud troopilised ja subtroopilised taimed. Suurem osa indigot (indigotiini) sisaldavatest taimedest esindab liblikõieliste (*Fabaceae*) sugukonda, mille erinevatesse perekondadesse kuuluvaid liike tuntakse maailmas üle 500”. (Peets 1998b, lk 292) „Küüpvärvaine on redutseerimisel vees lahustuvaks muutuv värvaine” (www.eki.ee/dict/ekss).

Sele 1. *Indigofera tinctoria*, eestikeelse nimetusega värvi-indigopõõsas (allikas: www.prota4u.org/protav8.asp?p=Indigofera+tinctoria)

Sele 2. *Isatis tinctoria*, eestikeelse nimetusega harilik sinerõigas, Pakri saare tammil 2008. aastal (allikas: Ülle Jõgari erakogu)

Indigo taimetöötlamine värvaine kättesaamiseks on üsna keeruline. Peamine põhjus on selles, et indigo ei ole vees lahustuv värvaine. Selleks kasutatakse mitmeid meetodeid. Ühte keerukamat kirjeldab Kay-Williams järgmiselt. Kõigepealt peab värvaine lehtedest ekstraheerima. Selleks kasutatakse vett ja lastakse üleöö seista. Pärast indoksüüli tekkimist, eraldamist ja uue vee pealekallamist lisatakse leelis ning klopitakse segu 2–3 tundi, et segu saaks õhku. Värvaine uuesti tahkeks muutmiseks on vajalik oksüdeerimine. Pärast aereerimist jääb nõu põhja mudataoline sade, mis kallatakse vaati, kus see pestakse, et vähendada lisandeid ja tarbetut puru, seejärel kuumutatakse käärimisprotsessi lõpetamiseks. Käärimine on vajalik indigo lahustamiseks vees. Seejärel sade filtreeritakse ja kuivatatakse riidel, kuni pannakse või pressitakse vormidesse ning lõigatakse tükkideks. (Kay-Williams 2013, lk 19–20) Indigopõõsast saadava indigo eraldamine on tänu suurele indiaani sisaldusele lihtsam kui sinerõikast (Peets 1998b, lk 301).

Enamasti tuntakse indigot sinise värvi allikana, kuid Austria aladelt Hallstattist, endise

soolakaevanduse piirkonnast on leitud villaseid tekstiile, mis pärinevad 1400 eKr. Keemilised analüüsid näitasid, et indigost on võimalik saada mitte ainult sinist värvust. Kui seda korjata erinevatel aastaegadel ja siduda teiste värvainetega, on võimalik saavutada ka violetset, roosat, rohelist ja beeži tooni, rääkimata erinevatest sinistest toonidest. (Kay-Williams 2013, lk 31)

Kuigi Vilbaste kirjutab oma raamatus „Taimedega värvimisi Eestis” (Vilbaste 1939), et üldiselt on Eesti kodu olnud suhteliselt värvivaene, on eestlased siiski läbi aegade kasutanud erinevaid võtteid ja taimi kangaste ning lõngade värvimiseks. Olulisemad sinise värvi allikad olid Eestisse sisse toodud värvi-indigopõõsast saadud indigo ja sinipuu ehk kampetše veripuu, ladinakeelse nimetusega *Haematoxylon campechianum* (www.ut.ee/taimenimed/taimenimed), ning sinerõigas, mis kasvab Eestis metsikuna (Lääne-Eestis) (Vilbaste 1939, lk 50–53, Peets 1998b, lk 291–292). Arheoloogilised väljakaevamised ja indigo keemilise struktuuri kindlakstegemise lihtsus räägib sellest, et sinerõigas kasvas Eestis metsikult ja oli siin kasutusel juba enne 17. sajandit (Peets 1998b, lk 291–292). „Kuigi Eestis on indigoga värvitud arheoloogilisi kangajäänuseid leitud kõigist piirkondadest, ka sealt, kus sinerõigast tänapäeval looduslikult ei kasva (näiteks Eesti idapoolne osa), puuduvad etnograafilises aineses teated selle kasutamise kohta riide värvimiseks täielikult” (*ibid*, lk 305). Värv-i-indigopõõsast saadava indigo ilmumine Eesti aladele on suhteliselt hiline nähtus. Indigo ei olnud väga kättesaadav värvaine ja seetõttu kasutati seda vaid pidulikumatel puhkudel. Osades kihelkondades on sinine ka meeste ja naiste üleriiete värvuseks. Indigol on Eestimaal mitu nime, näiteks sinine indigo, potisinine, sinikivi, sinikaunis, värvikivi, värvsinine. (Vilbaste 1939, lk 7–8, 51)

Indigo värvi populaarsuse tõttu otsiti kaua värvi sünteetilist varianti. „Muudatuse tõi 19. sajandi lõpp, mil Saksamaal avastati ja patenteeriti tööstuslik meetod sünteetilise indigo tootmiseks seni kasutult kõrvaleheidetud kivisöetõrvast, mis tekkis kivisöe koksistamisel (...) Indigo keemilise ehituse väljaselgitamise ja selle sünteesi põhiprintsiipide väljatöötamise eest omistati Adolf von Baeyerile 1905. aastal Nobeli preemia”. (Peets 1998a, lk 34)

Tekstiilile trükkimise värve on valmistatud enamiku looduslike ainete baasil. Alates 13.–14. sajandist kasutati Euroopas selleks põhiliselt õlibaasil värve, mida tõenäoliselt kinnitati erinevate kinnititega, hiljem jõuti idast tulnud teadmiste saladuste jälile ning hakati trükkima looduslike ainetega koos peitsidega. Erinevaid looduslikke värve on võimalik trükkimisel kasutada koos peitsidega, mis tagavad värvi püsijäämise kangal. Indias, kust sai alguse pakkudega trükkimine tekstiilile, on selleks kasutatud pühvlipiima jm looduslikke kinnitusaineid.

Indigot, mõnel puhul ka madarat, kasutatakse ja on kasutatud enamasti reservtrükitehnika puhul, kui kangas enne reservainega kaetakse ja seejärel värvitakse. Traditsiooniliselt jäävad reservainega kaetud pinnad valgeks. Hiljem saab ka valgeid pindu üle trükkida. Kuid reservainega on võimalik ka värvi muuta, nii et reservainega kaetud pinnad jäävad teistsugust värvi. Indigot kasutatud ka väljasöövitustrüki puhul, kus kangas enne värvitakse ja seejärel söövitatakse muster kangale. Siin on veelgi rohkem võimalusi söövitada kangale muster nii, et aluspind ei jää valge, vaid värvi muudetakse, sest söövitavale ainele lisatakse värvaineid ja kemikaale. Eespool mainitud teoses „The Principles and Practice of Textile Printings” on väga täpselt kirjeldatud trükkimisvõimalusi (Knecht ja Fothergill 1912). Kuivõrd indigo omandab sinise värvi kokkupuutel õhuga, oli keeruline kasutada seda otsetrükiks. Inglise otsingud selles vallas viisid värvini *Pencil blue*, mis oli väga mürgine ja sisaldas arseeni. *China blue* meetodit, mille puhul indigo trükiti kangale paksendajaga ja see saavutas sinise värvi hiljem lubjavannis, kasutati suhteliselt lühikest aega, sest naftatööstus arenes ja töötati välja keemilised värvaineid, mida oli lihtsam kasutada. (Balfourt-Paul 2011, lk 160–161) Keemiliste värvainete leiutamine mõjutas oluliselt ka tekstiili trükkimise tehnoloogiat. Pärast seda on tekstiili pealetrükiks laialdaselt kasutatud värvipastasid koos paksendajatega.

Reservaine on mõeldud mustri eraldamiseks kangast enne värvimist ja hiljem pestakse see maha. Reservainega eraldatud pind säilitab oma esialgse tooni. Reservainega trükkimine on kõige vanem trükkimisviis. Selle koostises kasutatakse paksendajaid – riisi, soja, nisujahu, tärklisi, kummivaike; täiteaineid, mis kaitsevad kangast värvimise ajal mehaaniliselt või keemiliselt – kaoliini, peenliiva, raudvitrioli, vaseroostet jne; aineid, mis annavad viskoossuse – rasva, searasva, rasvaseid õlisid, mis muudavad reservpasta plastilisemaks ja paremini pealekantavaks (Sandberg 1989, lk 148, 150).

Söövitusaine söövitab pealekantava trükitava mustri varem värvitud kangast välja. Valge mustri saavutamiseks indigoga värvitud kangal sobivad hästi kloorained, sest need on sama tõhusad kui indigo ise. Indigo söövitatakse välja aurutamise teel. Värvide eraldamiseks ei piisa vaid kloriidist, lisada on vaja ka muid aineid, näiteks tuhasoola või vanaadiumisoola, sidrunhapet ja ammoniaaki. Söövituspasta valmistamiseks on välja töötatud väga erinevaid retsepte. (Knecht ja Fothergill 1912, lk 416–417)

2.5 Trükkal, disainer, puuvoolija

Trükkal on trükitoo tegija, kuid käsitsi pakkudega trükkimisel tihti ka enamat. Euroopas olid suuremad puuvoolijad Saksamaal ja Hollandis (*formschneider, aufdrucker* Saksmaal), trükkalid Hollandis. Trükkalid ja puulõikajad olid keskajal erinevate gildide liikmed, kuuludes vahel tekstiilivärvijate ja muude tekstiilitöö tegijate hulka, vahel maalijate ja puusseppade hulka. Nõnda jääb selgusetuks, kas puuvoolijad olid tegelikult ka trükkalid või voolis puu üks inimene ja teine trükkis. Võimalik, et need olid mõnes mõttes gildivälised töölised ja mõnikord ka mungad, kes tegelesid trükipakkude voolimisega. Teine küsimus on, kas puuvoolija tegi ise kujunduse ja voolis puu või oli disainer eraldi. Varasemal perioodil, 15.–16. sajandil kuulusid puuvoolijad kindlasti eraldi gildi ja olid seega vaid puuvoolijad ega tegelenud mustrite või piltide kujundamisega. On tõendeid, et 16. sajandi disainer Reisser kirjutas trükitud paberile tindiga oma allkirja. Puuvoolija kirjutas oma allkirja, voolides selle puusse. Puuvoolimine, sõltumata sellest, kas tegutses eraldi disainer või mitte, on siiski kunst omaette, sest iga puuvoolija andis sellele juurde oma joone ja puudutuse. 15. sajandi lõpust on siiski olemas dokumenteeritud fakt, et disainer tegi pildi kõigepealt paberile, seejärel kandis selle puupakule (millel on säilinud maalija käekiri), kuid tellis selle siiski puuvoolijalt. Arvatavalt oleks ta olnud võimeline ka ise võimeline puud voolima, kuid konvendi surve jäi see tegemata. (Hind 1935, lk 30, 31, 89–91) On üsna võimatu tõestada, kas varasemal perioodil enne suuremate trükitoostuste tekkimist tegi puussepp disainerist eraldi tööd. Trükitoostuse arenedes olid igal meistril oma kindlad kohustused, st et puuvoolija tegi pakud, disainer joonistas mustrid ja trükkal trükkis. Väiksemates töökodades on olnud ühel meistril ka mitu ülesannet.

ERM-i etnograafiliste kogude ja legendide põhjal on tõendeid, et trükkal oli ka disainer ja puuvoolija või ostis ta trükipakud mujalt ning disainis oma tooted ise. Otseselt disainiga hakati tegelema tööstuse arenedes ja esimene pakkudega trükkimisega seotud teadaolev disainer oli Sindi vabriku (pakkudega trükiti 1920–1923) insener Saraskin, kes joonistas pakkude mustreid, kuid ise neid ei voolinud (ERM EA 96, lk 113–115).

2.6 Pakutrüki tehnoloogia üldine ajalugu

Arheoloogilised väljakaevamised Mohenjo-Daros näitasid, et kanga värvainega töötlemise

tehnoloogia eksisteeris Indias 3000 aastat eKr. Sellest ajast on pärit tuntud India skulptuur, millest on näha, et Indias kasutati mustrilist kangast, kuigi ühtegi konkreetset trükipakku ega trükitud eset ei ole sellest ajast säilinud. (Bhatnagar 2015, lk 1, Robinson 1964, lk 7) Kaukaasia leidude põhjal, mis pärinevad 2000. aastast eKr, on Kreeka ajaloolane Herodotos kirjeldanud looma kujutisi tekstiilil (Robinson 1964, lk 7). Kreeka geograaf Strabo (63 eKr–23 pKr) ja mitmed tema kaasaegsed kirjanikud kirjutavad, et Indiast pärit trükitud kangad olid tema elu ajal tuntud nii Kreekas kui ka Roomas. Plinius Vanem kirjeldab 1. sajandil pKr oma teoses „Naturalis Historia” Egiptuse meetodit vahaga trükitud kanga värvimise kohta reservtehnikas. (Birjukova 1973, lk 11)

Sele 3. Egiptusest (4. sajand pKr) on pärit templite ja reservainega trükitud lapse puuvillane tuunika (allikas: www.vandaimages.com/results.asp?image=2006AT6381-01)

Egiptusest (4. sajand pKr) on pärit templitega reservainega trükitud lapse puuvillane tuunika, mis on tõenäoliselt üks vanemaid säilinud trükitud kangaid (vt sele 3) (Robinson 1969, lk 8). Reservtrükitehnika on arvatavasti vanim trükitehnika ja teadlaste arvates võis trükipakkudega reservtrükk olla sõltumatult leiutatud nii Euroopas kui ka Aasias, kuid erinevatel aegadel. Aasias leiutati trükipakkudega reservtrükk tunduvalt varem. Tõenäoliselt on üks vanemaid näiteid Euroopas siidist kanga fragment, mis pärineb Durhami katedraalset Kirde-Inglismaalt Püha Cuthberti surnukeha juurest 1104. aastast. (Brief guide to... 1924, lk 7)

Aleksander Suure (u 400 eKr), Marco Polo (13. sajand pKr) ja Vasco da Gama (15. sajand pKr) retked Aiasse tõid teateid trükitud kangastest Aasias ning kuna juba sellel ajal oli olemas teatav

kaubavahetus, toodi trükitud kangaid ka Euroopasse (Bhatnagar 2015, lk 2, 6).

Itaalias kujunesid käsitsi trükkimise tavad välja 13.–14. sajandil pKr ja samal ajal hakkasid kõikjal Euroopas tekkima käsitöölaliste gildid. Cennino Cennini traktaat käsitöölistele, milles kirjeldati ka pakkudega trükkimist, ilmus 14. sajandi lõpul ja 15. sajandi alguses. 14.–15. sajandiks kujunesid Saksamaal Reini jõe ümbruses olevates kloostrites välja pakutrüki traditsioonid ja arvatavasti juba enne 15. sajandit ilmus Nürnbergi Püha Katariina Konvendi traktaat, milles kirjeldatakse pakkudega trükkimist. (Birjukova 1973, lk 11–13)

Suure läbimurde Euroopa tekstiiltrüki arengus tekitasid portugallaste kaubandussidemed Kolkataga. 1520. aastal tõid nad mereteid mööda Euroopasse India indigo ehk *anil'i*, nagu nad seda kutsusid. Kuni selle ajani oli Euroopas kõikjal kasutusel harilik sinerõigas (*Isatis tinctoria*). Uus indigo (*Indigofera tinctoria*) tekitas suurt tähelepanu, sest selle värvipigmendi sisaldus on kordades suurem kui harilikul sinerõikal (Peets 1998b, lk 301). Saksa imperaator Ferdinand kutsus seda „saatana värviks”, et hoida ära värvalite huvi ja Indiast pärit indigo kasutamine (Kay-Williams 2013, lk 84). 1592. aastal tõid inglased Hispaania lipu all Inglismaale lasti idamaiseid trükitud kangaid. 1600 pKr loodi Londonis Ida-India laevakompanii, mille peamised kaubandusartiklid olid puuvill, siid, indigo, tee ja oopium. Hollandi Ida-India kompanii asutati 1602. aastal Prantsusmaal. Aastal 1664 jõudsid esimesed luksuskaubaks peetud Indias trükitud tekstiilid Euroopasse. Mitmetes Euroopa maades alustati India kangaste järgi trükkimist ja need olid moes nii õukondades kui ka linnarahva hulgas. (Robinson 1969, lk 15)

Juba 16. sajandil kasutasid hollandlased sootuks erinevat trükimeetodit ja tekstiilile trükkimine arenes hoopis erinevat teed kui näiteks Prantsusmaal, Inglismaal ja Šveitsis. 1550. aastal reisis Hollandi kunstnik Peter Klock Idamaadesse ja Türgi, kus ta avastas uusi suurepäraseid värve ning samas ka saladuse, kuidas trükkida kangaid reservainetega, mille tulemusel jäi värvitud kangale valge muster. Reservtrüki meetod laienes 17. sajandil üle Hollandi ja Flandria ning neid kangaid hakati eksportima teistesse Euroopa maadesse. 18. sajandil vähenes reservainega kanga tootmine tänu India kangaste impordile ja konkurentsile Saksamaa ning Inglismaaga. Saksamaal sai sinivalge trükk alguse 17. sajandi lõpus, kui 1690. aastal hakkasid kaks tekstiiltrükkalit Jeremias ja Georg Neuhot Augsburgist eksperimenteerima uue meetodiga. Nad kirjeldasid seda kui „ uut kunsti”, mida „siiani ei tunta”. Uue tehnika kasutuselevõtt küll pahandas esialgu teisi värvalite gildi liikmeid, kuid üsna pea oli sellel järgijaid ning Augsburgist sai Saksamaa üks tähtsamaid kangatrüki keskusi. (Birjukova 1973, lk 36–37, 45)

17. sajandi Euroopas kasutati trükkimiseks vähesel määral meetodit, mille puhul kanti sinine värv pakule ja trükiti tekstiilile. Indigost pealetrükiks värvi saamine oli keeruline (enamjaolt kasutati reservtrükitehnikat), sest indigo ei lahustu vees ja saavutab oma sinise värvi õhuga kokkupuutel. Selle populaarsus aga kasvas tänu Hiina portselani ja Delfti keraamika sinivalgete mustrite moele, mis seletab ka nimetust *china prints*. Sinise kõrval kasutati ka punast värvi (mida tõenäoliselt saadi krapist). Mustreid trükiti siidile ja poolsiidile, kuid põhiliselt linasele ja puuvillasele riidele. Stiililiselt olid nad sarnased teiste trükitud kangastega, kus kasutati stiliseeritud taimeornamenti, enamasti tugevate Hiina mõjutustega. (Birjukova 1973, lk 52, 61)

Venemaal sai pakkudega trükkimine alguse umbes 10. sajandil pKr. 16. sajandist on trükitud vene siniseid kangaid, armastati punase ja sinise kombinatsiooni. Venemaal on tuntud samuti indigo, mida rahvakeeli kutsuti *бейд*. (Jakunina 1953, lk 6) Esimesed *naboikade* – nii kutsuti vene trükitud kangast – valmistamise vabrikud tekkisid Krasnoje Selo Peterburi ümbruses ja Moskva lähedale (Robinson 1969, lk 119). 18. sajandiks sai Vene trükitööstuse keskuseks Ivanovo-Voznessensk ja sealt pärinevad kangad on ka Eestis olnud väga populaarsed.

Sele 4. Näide Venemaa trükikangast, 18. sajandi lõpp (allikas: Arseneva 1983)

Prantsusmaal olid paljud hugenotid pärast Nantes'i edikti 1598. aastal sunnitud maalt lahkuma, kuid just nende hulgas oli käsitöö väga levinud. Mitmed väljarännanud asutasid oma trükitööstuse või töid kaasa oma teadmised teistesse maadesse – Hollandisse, Saksamaale, Inglismaale. Esimesed pakutrüki tööstused tekkisid 1688. aastal Rouenis, kus alustati India kangaste järgi trükkimist linasele ja puuvillasele. See tekitas protesti mitmete kohalike tekstiilitöösturite hulgas. Siidi- ja villatöösturite kaitseks võeti vastu trükkimist piiravaid seadusi.

(Robinson 1969, lk 61) 1664. aastal kehtestas rahandusminister Colbert kangaste trükkimise keelu, et kaitsta kohalikku siiditööstust. Vaatamata sellele olid isegi Versaille's illegaalsed trükivabrikud ja alates 1759. aastast oli trükikangas taas lubatud. (Birjukova 1973, lk 114)

18. sajandi lõpuks oli Euroopas mitmeid nimekaid suuremaid tekstiilivabrikuid, kuid nende kõrval eksisteerisid edukalt ka väiksemad töökojad, kus trükiti ka reservtehnikas kangaid (vt sele 5) (Birjukova 1973, lk 94). Tuntumaid neist oli 1760. aastal Prantsusmaal Jouy's Šveitsist pärit Oberkampfi asutatud ja sajandeid töötanud tekstiilivabrik. Vabriku toodang *toiles de Jouy* (vt sele 6) on tänu mitmetele nimekatele disaineritele (Huet, 1745–1811) ja mitmete tuntud toleaegete poliitikute toetusele saanud klassikaks. (Robinson 1969, lk 63–64)

Sele 5, 6. Reservtrükitehnikas linane kangas, 18. või 19. sajandi Prantsusmaalt (allikas: Balfourt-Paul 2011, lk 52). *Toiles de Jouy* (allikas: www.maisondesbois.fr/a-decouvrir/)

Tekstiilitrüki tööstuse areng Euroopas on seotud väga tihedalt Indiast tulnud kangaste ja otsingutega kiirendada tekstiilile trükkimise võimalusi. Otsiti alternatiive, kuidas värvaineid täiustada ja kuidas kiirendada mehaanilist trükiprotsessi. Inglise teadlaste ja leiutajate tegevus on andnud sellesse suure panuse. 1783. aastal leiutas šotlane Thomas Bell silindriga trükkimise meetodi ja sealt saadik on tekstiilitööstus arenenud pöördumatult käsitrükist kaugemale (Robinson 1969, lk 26). Pärast kangale trükkimise masinate leiutamist on pakutrükist saanud eksklusiivne käsitöövorm.

Reservainega trükkimise analoog on söövitustrükk ehk värvi söövitamise meetod, mis leiutati enne 19. sajandit (Brief guide to... 1924, lk 18). Sellist meetodit kasutas William Morris, kes koos kaaslastega asutas 1861. aastal Inglismaal ühise ettevõtte Morris, Marshall, Faulkner and

Company, kus hakati puidust trükipakkudega trükkima kangast ja tapeeti. Esialgu olid trükipakud pärit vanadest likvideeritud käsitrüki töökodadest. Enamik selle ettevõtte toodangust oli tema disainitud ja kuigi ettevõtte töötas suhteliselt lühikest aega, peetakse tema loomingut säravaks ja William Morrisset üheks juugendstiili rajajaks. (Storey 1992, lk 178)

Sele 7. W. Morrisset „Kennet”, söövitusetehnikas kangas, 1883 (allikas: www.en.wikipedia.org/wiki/William_Morris)

3. TRÜKIPAKUD EESTIS

Eesti muuseumide kogudes on mitmesuguse mustriga ja erinevates tehnikates valmistatud puidust ja puidust metalltäiendustega trükitempleid. MuIS-i andmetel on Eesti erinevates muuseumides 375 erinevat trükipakku, mis on tõenäoliselt suurem enamus Eestis leiduvatest mustripakkudest. Neid on ERM-i kogudes, Virumaa Muuseumides, Viljandi Muuseumis, Pärnu Muuseumis ja Muhu Muuseumis. Käesolev uurimistöo käsitleb mustripakke, mis on pärit ERM-i kogudest, Käsmu Meremuuseumist, SA Virumaa Muuseumidest ja Viljandi Muuseumist. Kokku olen nende kogude põhjal jõudnud 334 trükipakuni. Neid on valmistatud Eestis kohapeal (ERM KV 15, lk 1959, 1243; ERM KV 35, lk 381) või ostetud Venemaalt. (ERM KV 15, lk 2171). Trükipakud on sama vanad kui trükitud kangad Eestis. Ajalooliste trükipakkude kasutusaeg jääb ajavahemikku 18. sajandi lõpust kuni 20. sajandi alguseni. Trükipakku on rahvakeeles nimetatud trikkeliks, klotsiks, trükilauaks, sitsi trükkimise lauaks, templiks, raamideks, kirjalauaks, rikkimise masinaks ja mustripakuks. Trükilaudu on võimalik klassifitseerida väga erineval viisil: päritolu, puidu liigi, kihtide, kasutatud materjali ja ülesande või tarvitamisviisi järgi.

MuIS- i andmetel on ERM-i kogudes 309 trükipakku, millest kaks on Pärsiast ja Mandžuriast. Olen läbi vaadanud ERM-i kogude 284 trükipakku, Viljandi Muuseumi kogudest Robert Natuse värvimistöokoja 31 trükipakku, AS Virumaa Muuseumides 15 trükipakku ja Käsmu Meremuuseumis neli trükipakku. Viimase kahe muuseumi trükipakkude päritolu on teadmata.

ERM-i kogudes olevatest trükipakkudest üks pärineb Kongutast (ERM 9140), Alatskivilt kaks trükipakku (ERM 4947/ab), Tartust kuus trükipakku (ERM A 586:75), Pelistverest 33 trükipakku (ERM A 580:141), Kodaverest 28 trükipakku (ERM A 402:241), Petserimaalt Vana-Irboskast 60 trükipakku (ERM A 402:137), Irboskast Senno alevikust 17 trükipakku (ERM A 402:118), Juurust viis trükipakku (ERM A 426:268), Sindi vabrikust 77 trükipakku (ERM A 578:320), Paide trükiteöstusest 21 trükipakku (ERM A 402:97), kus need on pikka aega kasutamata seisnud, ja Petserist ühest likvideeritud trükiteöstusest 39 trükipakku (ERM A 374:1). Ülejäänud

ERM-i kogude trükipakkude leidmislood ja asukohad on teadmata. Neid on muuseumisse kohale toodud leitud majade lammutamiselt (ERM 11971), saadud kogujate käest (ERM A 402:119), ostetud kauplusest (J. Rotbergi käest Tartu Kalaturg 9-3, (ERM A 402:118)), meistrid ise on neid valmistanud (ERM KV 15, lk 1959, 1243, ERM KV 35, lk 184). Trükipakke on ka Venemaalt toodud (ERM KV 15, lk 2171) või pärandatud (ERM 4947/ab). Paljude trükipakkude päritolu on teadmata. Üks põhjus on tõenäoliselt selles, et 20. sajandi alguses, kui tehti muuseumikorjandusi, ei olnud trükipakud enam populaarsed, sest moes oli vabrikukangas ja see tundus uudne ning kaunis. Vestlusest Marika Oderiga Viljandi Muuseumist selgus, et likvideeritud tööstuste trükipakke vedeles töötajate kuurides ja panipaikades ning neid visati lihtsalt minema. Inimesed ei osanud trükilaudu tollel ajal väärtustada (vestlusest Marika Oderiga 20.12.2014). Hästi säilinud neli Käsmu Meremuuseumi trükipakku on saadud Mulgimaalt tuntud vanavarakoguja Leonhard Vene kollektsioonist, kus nad 1970. aastatel sattusid Käsmu Meremuuseumi omaniku ja eestvedaja Arne Vaigu kätte. (vestlusest Hillar Üleojaga 26.09.2014) Tegemist on Mulgimaalt pärinevate trükipakkudega, mis minu hinnangul on väga kvaliteetsed. Võrreldes Robert Natuse värvimistöokoja trükipakke Viljandi Muuseumi kogude omadega, on võimalik, et ka Käsmu Meremuuseumi trükipakud pärinevad samast töökojast. Viljandi Muuseumi pakud on kõik pärit 19. sajandi lõpust kuni 20. sajandi alguseni tegutsenud Robert Natuse värvimistöekojust (ERM KV 15, lk 77, VM 7787:1–31). Virumaa Muuseumi fondides olevate trükipakkude päritolu kohta andmed puuduvad, sest kirjalik materjal hävis tulekahjus (vestlusest Pilvi Põldmaaga 26.09.2014). Trükipakud pärinevad samadest paikadest, kust on leitud ka tekstiilesemeid või on trükkimisega tegeldud (vt sele 51).

Puidust trükitempleid valmistasid puusepad ja plekksepad (kui tegu oli metalliga täiendatud trükilaudadega). Teada on ka mõned meistrite nimed: Pärnust Jakob Jõgi ja Sindist Johan Kask (ERM EA 96 lk 113), Kolkjast Vassili Prostatov (ERM A 426:247). Trükipakke on Eestis valmistatud ühe- kuni mitmekihilistena. Esineb ühe puu pakke, kuid enamasti on trükipakud kahe- või kolmekihilised. Kihid on omavahel liimitud või kruvidega kinnitatud (vt sele 8, 9). Väga asjalik ja tänuväärne kirjeldus trükipaku ehituse kohta on pärit Sindi trükistööstuse töötanud Luise Tomasbergilt: „Üks trükipakk koosnes kolmest kokkuliimitud lauast. Pealmine neist, millele ornament lõigati, oli hästi kõva ja tihe puks- ehk pöökpuid. Seda toodi vabrikusse välismaalt (...) Keskmise laud trükipakul oli kuusest ja alumine, käepideme osa tehti kasepuust. Pakud liimiti kokku külma liimiga. Kõige esmalt lõigati kokkuliimitud pakule kinnihoidmiseks käeasemed ja alles siis alustati mustri lõikamist.” (ERM EA 96, lk 114)

Sele 8, 9. Fragment Käsnu Meremuuseumi kahekihilisest liimitud trükipakust (allikas: autori foto); Fragment Viljandi Muuseumi kruvidega kinnitatud trükipakust (VM VM 7787:1 Aj) (allikas: autori foto)

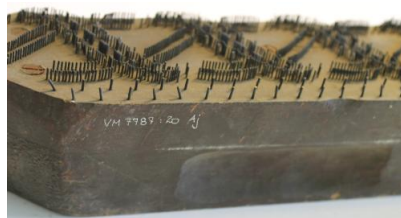
Eestis on puidu voolimiseks traditsiooniliselt kasutatud õuna-, pigni-, vahtra- ja pärnapuud, aga ka kaske, tamme ja kuuske (tõenäoliselt vaid selles kihis, mida ei voolita) (Konsin 1970, lk 5, 6). Pakkude voolimiseks sobivad tihedakiulised lehtpuuliigid. Eestis on pakke lõigatud enamasti piki puidukiudu. Indias on näiteks trükipakkude tegemiseks kasutatavat tiikpuud lõigatud ainult ristipuitu. Trükipakkude graveerimiseks või lõikamiseks on kasutatud erinevaid tööriistu – nuga ja erineva kujuga peitleid. Puidust trükipakke lõigati peegelpildis (Hind 1935, lk 19).

Trükkimise käigus pidi trükipakku pesema ja see sai ka trükivärvi, reserv- või söövitusainega kokku puutudes märjaks. Seepärast oli oluline ka paku õige paksus, et see ei deformeeruks ja peaks kaua vastu. Tegemist oli ju töövahendiga, millega teeniti sissetulek. Enne trükkimist tuli trükipakk kasta õli või värnitsa sisse, mis kaitses märgumise eest. Üldine reegel oli see, et mida suurem on trükipakk, seda paksem ta on. Kindlasti sõltus paku suurus ka sellest, kui raskest puidust see oli tehtud ja mitmest kihist ta koosnes. Pakku pidi saama hästi käes hoida ja sellega pidi olema kerge trükkida, sest trükkal töötas nendega terve päeva. Need pakud, mis muuseumi kirjelduste järgi olid 2 cm paksused, on lagunened ja teised pakukihid on aja jooksul eraldunud. Liiga õhuke trükipakk deformeerub töö käigus aja jooksul. Eestis leiduvate rapooripakkude pikkus/laius varieerub 11,5 kuni 21 sentimeetrini. Need on reeglina ruudukujulised, kuid on ka erandeid. Vahel on trükipakk mustri kuju järgi välja lõigatud. Iseseisva ornamendiga trükipakkude mõõdud varieeruvad 11–24 sentimeetrini. Siin ei ole mingit reeglit, sest kõik sõltub mustri suurusest. Sama kehtib ka servaornamendiga pakkude kohta. Kõige suuremad on nurgaornamendi ja $\frac{1}{4}$ ringidega trükipakud. Nende mõõt võib olla ka 30–40 cm. Trükipakkude paksus on enamasti 4–7 cm.

Sõltumata sellest, millise kirja või paksusega on trükipakk, kinnitatakse mustripaku nurka metallist tihvt (vt sele 10), mis märgib mustri algust ja on trükkalile abiks. Trükkal alustab trükkimist just sellest nurgast, toetades kõigepealt tihvti õiges asukohas tekstiilile. See nõuab trükkalilt teatavat vilumust. Samuti on igal trükipakul mustri vastasküljel olemas käepide või käease (vt sele 11, 12). Käepide pidi olema trükkali jaoks mugav, see muutis trükkimise lihtsamaks ja kvaliteetsemaks.

Sele 10. Nurka kinnitatakse metallist tihvt, mis märgib mustri algust. Käsmu Meremuuseumi trükipakk (allikas: autori foto).

Sele 11, 12. Enamasti on igal trükipakul mustri vastasküljel olemas käepide või käease (VM 7787:12, 20) (allikas: autori foto).

Eestis leiduvad trükilauad jagan kasutatavate materjalide ja pakkude ehituse järgi kolmeks erinevaks tüübiks (vt 2.2). Kõikide pakkude alusmaterjal on puit. Toetun siinkohal Hindi (1931), Storey (1992) ja Gascoigne'i (2004) klassifitseerimismeetoditele.

1. Puidusse graveeritud muster (puusse lõigatud kiri), mis on mõeldud tavaliselt mustri sisu ja pindade trükkimiseks või iseseisvalt mustri tekitamiseks. Need trükipakud on kõige vanemad (vt 2.2). Sellesse rühma kuulub minu läbivaadatud 334 trükipakust 50 mustripakku. Ainult puidust tehtud pakke on kasutatud erinevate meetodite

viljelemiseks. Neid esineb nii rapoorimustrite (vt sele 13), iseseisvate ornamentide (vt sele 14) kui ka servaornamentidena (vt sele 15), samuti nurkade trükkimiseks (vt sele 16). Need trükipakud on esindatud pea kõikides leidudes, kuid Kodaverest leitud trükipakkude hulgas on neid kõige enam.

Sele 13, 14. Iseseisev kujund. Tartu (ERM A 426:244) (allikas: www.muis.ee). Südamekujuliste lehtedega rapoor (ERM A 374:18) (allikas: www.muis.ee).

Sele 15, 16. Viljandi Muuseumi Robert Natuse värvimiskoja trükipakk. Servaornament (allikas: autori foto). Ornament nurga trükkimiseks. Petseri (ERM A 374:38) (allikas: www.muis.ee).

2. Muster on paku pinnale voolitud ja lisatud metallist või puidust detaile. (Kiri on puusse lõigatud. Täiendatud vasknaelte või naastudega.) 18. sajandi teisel poolel hakati puidust reljeefile lisama vasest või mõnest muust metallist tihvte ja metall-liiste (Storey 1992, lk 33). Täiendusi on kasutatud peenemate detailide lisamiseks, nagu õietolmukad ja varjutused, samuti aitab metalltihvtide ja naastude lisamine jõulisi kompositsioone tundlikumaks ning täiuslikumaks muuta. Sedalaadi täiendusi on kasutatud rapooride (vt sele 17), iseseisvate mustrite (vt sele 18), nurkade (vt sele 19), ¼ ringide (vt sele 20), loogete (vt sele 21) ja servaornamentide (vt sele 22) juures. Rühma kuulub minu

läbivaadatud 334 trükipakust 88 mustripakku ja neid esineb kõikides kogudes.

Sele 17, 18. Rapoori trükkimiseks mõeldud pakk, kus puidust lillemuster vaheldub tihvtidest moodustatud väänleva ornamendiga. Petseri (ERM A 374:32) (allikas: www.muis.ee). Käsmu Meremuuseumi trükipakk. Iseseisev ornament täiendatud metalltihvtidega (allikas: autori foto).

Sele 19, 20. Nurgaornament täiendatud metalliga (ERM A 402:125) (allikas: www.muis.ee).

¼ ringi, puidust ornamendi on täiendatud vasknaeltega. Petseri (ERM A 374:40) (allikas: www.muis.ee).

Sele 21, 22. Väheste puitdetailidega looge, enamik on vaskdetailid (ERM A 426:251) (allikas: www.muis.ee). Servaornament, mida on täiendatud vaskdetailidega (ERM A 580:171) (allikas: www.muis.ee).

3. Muster on tekitatud siledale puidupinnale kinnitatud metallosadega (vasknaastude ja naeltega; ainult naelte või tihvtidega), mis on mõeldud peenema mustri ja mustripiirjoonte trükkimiseks. Selliste pakkudega saab trükkida väga tundlikke ja kauneid detailirohkeid ornamente ning kompositsioone. Neid on leitud pakkude hulgas ka kõige rohkem – läbivaadatud 334 trükipakust 202. Seda tehnikat on kasutatud servaornamentide (vt sele 23), $\frac{1}{4}$ ringide (vt sele 24), rapooride (vt sele 25), iseseisvate mustrite (vt sele 26), loogete (vt sele 27) ja nurkade (vt sele 28) puhul. Rohkem esineb neid Petseri tööstusest saadud kogus (ERM A 374:1), Matvei Sinilnikovi kogus (ERM A 402:137), Sindi kogus (ERM A 578:320), Robert Natuse värvimistöökoha kogus Viljandi Muuseumis ja SA Virumaa Muuseumide kogus.

Sele 23, 24. Servaornament. Robert Natuse värvimistöökoda (allikas: autori foto). $\frac{1}{4}$ ringi. Vana-Irboska (ERM A 402:153) (allikas: www.muis.ee).

Sele 25, 26. Rapoor (VM VM 7787:15 Aj) (allikas: www.muis.ee). Iseseisev ornament (VM VM 7787:18 Aj) (allikas: www.muis.ee).

Sele 27, 28. Looge (RM _ 305 E 102:2) (allikas: autori foto). Nurk. Sindi (ERM A 578:339) (allikas: www.muis.ee).

Pakuga trükitud kangaste või tekstiilesemete muster moodustab reeglina kompositsiooni, mis koosneb mitmetest mustriosadest, mida korratakse või seotakse teiste ornamentidega. Olles üle vaadanud suure hulga trükipakkude mustreid ja kujundeid, jagan sõltuvalt mustri tekitamisest mustrid ja trükipakud järgmiselt.

Piiramata pinnad – trükipaku valmistamisviis võimaldab mustrit korrata piiramata pinnal. Seda nimetatakse rapooriks ehk raportiks. Rapoorimustriga pakud on trükkimisel korratavad. Õigesti paigutades jookseb iga kordusega muster eelnevaga kokku ja moodustub laiem mustripind. Mida väiksem muster, seda enam esineb pakule meisterdatuna tema kordusi. Ühe kordusega mustripakke on üksikuid. Rapoorimustritega trükipakkudega arv on võrreldes teiste rühmadega ülekaalukalt suur – läbi vaadatud 334 trükipakust 266. Rapoorimustreid on väga erinevaid ja seetõttu jagan need omakorda alarühmadeks.

1. Maleruudu kompositsiooni (vt sele 29)
2. Diagonaaltriibu kompositsioon (vt sele 30)
3. Triibustik (vt sele 31)
4. Rombistik (vt sele 32)
5. *Sablé*, täpid (vt ptk 2.2) (vt sele 33, 34)
6. Abstraktne kompositsioon (vt sele 35, 36)

Sele 29, 30. Maleruudu kompositsioonis lehed ja õied, Petseri (ERM A 374:22) (allikas: www.muis.ee). Diagonaaltrip stiliseeritud õiemotiividest (ERM A 374:1) (allikas: www.muis.ee).

Sele 31, 32. Stiliseeritud taimedest triibustik, Petseri (ERM A 374:25) (allikas: www.muis.ee). Metallrombides stiliseeritud leht, Petseri (ERM A 374:21) (allikas: www.muis.ee).

Sele 33, 34. Klassikaline *sablé*, Sindi (ERM A 578:363) (allikas: www.muis.ee). Täpid (VM VM 7787:13 Aj) (allikas: www.muis.ee).

Sele 35, 36. Abstraktne pind, Sindi (ERM A 578:350) (allikas: www.muis.ee). Abstraktne pind, Sindi (ERM A 446:1473) (allikas: www.muis.ee).

Servaornamendid ehk bordüürid (ka paelornament) – üldiselt mõeldud kanga servade trükkimiseks ja jätavad kompositsioonist lõpetatud mulje. Mõnel juhul on servaornamenti kasutatud ka keskosas või iseseisva kujundina. Neid kujundeid on 334 trükipakust 31.

Sele 37. Servaornament, Viljandi Muuseum (VM VM 7787:30 Aj) (allikas: autori foto).

Sele 38. Paelornament (VM VM 7787:21 Aj) (allikas: autori foto).

Nurgaornament – eraldi muster, millega saab trükkida bordüüri lõpetavate servade nurki ja sellega saab moodustada ka ringornamenti. Kujundeid on 334 trükipakust kaheksa.

Sele 38. Nurgaornament (RM_223 E 101:8) (allikas: autori foto).

Ringoramendid – kiri moodustab ringkompositsiooni ühe sektori $\frac{1}{4}$ ringist, kasutatakse ringide komponeerimisel, aga ka nurgaornamendina, kujundeid on 334 trükipakust neli.

Sele 39. Ringornament $\frac{1}{4}$, Käsnu Meremuuseum (allikas: autori foto).

Looked – saab kasutada ringi kujundamisel või loogete tekitamisel, kujundeid on 334 trükipakust viis.

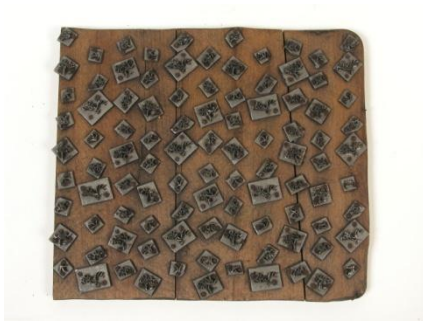
Sele 40. Metall-liistuga looked (VM VM 7787:27 Aj) (allikas: autori foto).

Iseseisavad kujundid – kasutatakse mustrile lisandite tekitamiseks või kompositsiooni täiendamiseks. Siin on kasutatud tihti lille-, taimevaniku-, linnu- või loomakujundit, aga ka üksikut lille, viisnurka, helvest, roosi ja rosetti. Neid kujundeid on 334 trükipakust 20.

Sele 41. Iseseisev ornament (VM VM 7787:18 Aj) (allikas: www.muis.ee).

Erinevad trükipakud on muuseumi kogude kaupa väga erinevad. Kõige hiljem, 1920. aastatel valmistatud Sindi vabriku trükipakud mõjuvad siiani väga värskelt ja modernselt. Esineb huvitavaid kompositsioone, mis ei sarnane ühegi teise koguga. Originaalsed on tinatäiendustega trükipakud ja toreda joonega servabordüürid. Abstraktsed ja ebakorrapärased kompositsioonid on erakordselt huvitavad. Geomeetrilisi kujundeid on kasutatud teiste kogudega võrreldes uudses võtmes. On näha, et seal on eksperimenteeritud nii materjalide kui ka kujunditega. Samas esineb ka klassikalist maleruudu kompositsiooni väikeste lilledega, mis on olnud tõenäoliselt üks populaarsemaid, sest seda esineb rohkesti erinevates variatsioonides ja kõikides kogudes. Paide Ferdinand Klazu värvimistöökoha pakud on omapärased ja teistest erinevad. Siin on tunda rahvuslikku joont ja samuti loomingulist lähenemist ning soovi eksperimenteerida. Petseri kogudes on taimekompositsioone ja rapoorimustreid taimeornamentidega, leidlikke ja kauneid triibustikke, mis võluvad oma vaheldusrikkuse, tundlikkuse ja peene maitsega. Tartu kogus on huvitavaid näiteid, mis mõjuvad teistega võrreldes vanema ja klassikalisemana, sama kehtib ka Pilstvere kogu puhul.

Sele 42, 43. Näide põnevatest Sindi vabriku trükipakkudest. Tinaplaatidega abstraktne muster, Sindi (ERM A 578:345) (allikas: www.muis.ee). Omapärane servamuster, Sindi (ERM A 578:327/1) (allikas: www.muis.ee).

Sele 44, 45. Näide Ferdinand Klazu värvimistökojast (ERM A 402:98) (allikas: www.muis.ee). Näide Ferdinand Klazu värvimistökojast (ERM A 402:105) (allikas: www.muis.ee).

Sele 46,47. Petseri servabordüür (ERM A 374:37) (allikas: www.muis.ee). Ilus rapoor, Juuru (ERM A 426:271) (allikas: www.muis.ee).

Sele 48, 50. Kujund Pilistverest (ERM A 580:172) (allikas: www.muis.ee). Populaarne tuvi motiiv, Tartu (ERM A 586:80) (allikas: www.muis.ee).

Sele 51. Kompositsioonid – taimed koos loomade, lindude või kaladega ei ole pakkudega trükkimisel sugugi haruldased (ERM A 426:255) (allikas: www.muis.ee).

Eestis leiduvate trükipakkude põhjal on keeruline öelda, millist tehnikat nendega trükkimisel kasutati. Väheste säilinud teadete järgi võib arvata, et Kodaverest pärinevaid trükilaudu kasutati söövitustehnikaga trükkimisel (ERM 4947/ab) ja sinilnik Prostatovilt Kolkjast pärinevaid trükipakke kasutati reservtrükitehnikaks (ERM A 426:241). Prostatovi trükipakul on isegi mustri põhjas säilinud sinised jäljed (ERM A 426:247). Tõenäoliselt kasutati neid siiski mitmeotstarbeliselt ja iga meister võttis appi kogu oma kujutlusvõime, et mustreid olemasolevate trükipakkudega komponeerida.

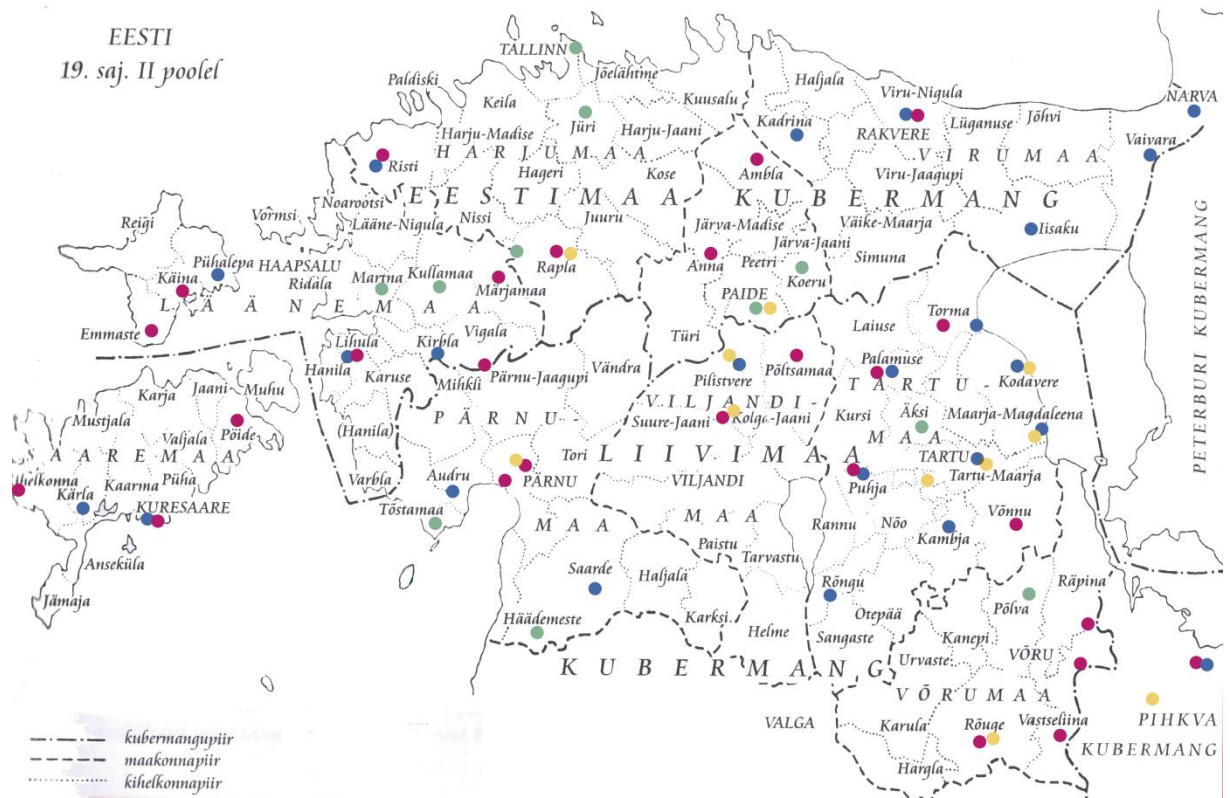
4. PAKUTRÜKITEHNIKAS EESTI TEKSTIILID

Eestis trükitud tekstiile kasutatakse Eesti rahvariiete juures väga harva. Enamikus rahvariietega seotud uurimustes on trükki mainitud erakordselt harva või üldse mitte. Manninen märgib oma mahukas teoses seda vaid mõnel korral. Seoses Kihnu, Mihkli ja Pärnu-Jaagupiga mainitakse „rikitud rätte”, millele lasti linnas käsitöömeistril muster peale trükkida (Manninen [1927] 2009, lk 302). „Tõstamaal tehti „väljaskäimapõlled”, nii kaua kui mäletatakse, ostetud või „rikitud” riidest (...)” (*ibid*, lk 275). Seevastu Kurriku „Eesti rahvarõivad” (Kurrik 1938) ning Moora jt „Eesti rahvarõivad XIX sajandist ja XX sajandi algult” (Moora jt 1957) ei maini kordagi trükitud kangaste kasutamist rahvariiete juures. Voolma ja Kaarma raamatus Eesti rahvarõivastest on trükitud kangaid mainitud mitu korda rätikute ja põlledega seoses: Setu villase rätiku fragmendid; Kirbla, Lihula, Kihnu ja Nissi naise rahvarõivaste juurde kuuluv rätik; Läänemaa ja Ruhnu põlleriie ning põllematerjalina trükimustriline sits (Voolma ja Kaarma 1981, lk 206, 323, 331, 337, 274, 280, 452, 453, 454). Enamik rätidest ja põlledest on vabrikutoode või on kasutatud sisse ostetud kangast. ERM-i esemekogudes on kaks pakkudega trükitud pearätti, mis on otseselt seotud Eesti rahvariietega. Mõlemad rätid on ERM-i püsinäituse eksponaadid. Reserv- või söövitustrükis pearätt kuulub Simuna naise rahvarõivaste juurde (ERM 509:5089). Tartumaa Palamuse kihelkonna rahvarõivastega on seotud linane suurte trükitud kirjadega naiste pearätik (ERM A 125:1, Piiri 2014, lk 85).

Eestis on mulle teadaolevalt pakkudega trükkimisel tekstiilile kasutatud kolme erinevat tehnoloogiat eespool nimetatud neljast (vt ptk 2.1): reservtrükki, otsetrükki ja väljasöövitustrükki. Peitsidega trükkimist ei ole etnograafilistes materjalides otseselt mainitud. Selline trükimeetod on küll pärast reservtrükki üks vanemaid, kuid keerukas ja aeganõudev (pärib algupäraselt Indiast) ning vajab väga kvaliteetseid taimseid värvaineid, mida Eestis kohapeal ei leidu, samuti eriteadmisi trüki valdkonnas. Võimalik, et eelnev on põhjuseks, miks peitsidega värvitrükki Eestis minu andmetel ei ole viljeldud. Eestis küll leidub peitsidega trükitud tekstiile, kuid need on sisse toodud. Mainitud tehnoloogiaga trükitud pearätikuid ja

põllesid võib leida saartel ning ka mujal Eestis (Setumaa, Peipsi-äärsed alad), kuid neid käesolev uurimistöö ei käsitle. Reserv- ja söövitustrukki analüüsin koos, sest nende tehnikate puhul ei ole kindlalt teada, millist konkreetset tehnikat on tekstiilide trükkimiseks kasutatud. Visuaalsel vaatlusel võib arvata, millist tehnikaga on tegemist, kuid andmete puudumisel ei saa kindlalt väita – mõlemad tehnikad on visuaalselt väga sarnased. Vaid ühe pearäti legendis on täpselt kirjas, et tegemist on reservtrükis trükitud esemega. Võimalik, et teiste tekstiilide puhul aitab tehnikaid määrata keemiline analüüs.

Venemaal on pakutrükiga tegeldud kloostrite ja kirikute juures ning see oli seotud vastava sümboolikaga (Jakunina 1959, lk 7). Suures osas Venemaalt pärinevad õigeusu traditsioonid Eestis on seotud sealse käsitöökultuuriga ning annavad tunnistust ka pakutrüki pärinemisest Venemaalt. Eestis on riidet trükitud alevites ja külates. Alguse on see arvatavasti saanud Peipsi ja Setu aladelt (Konsin 1970, lk 7). Esimesed Setu aladele ehitatud õigeusu pühakojad on pärit juba 11.–13. sajandist (Plaat 2012, lk 79). Setud on tuntud õigeusutraditsioonide poolest, olles alati erinevad ja erilised oma elava traditsioonidega kultuuri tõttu. Peipsi-äärsete vanausuliste traditsioonid on samuti pärit Venemaalt ja pärast kirikulõhet Eesti aladele väljarännanute ehitatud kirikutest ning pühamutest (Ponomarjova ja Šor 2006, lk 230). Need kaks kanti on olnud ka esimesed pakutrüki keskused Eestis. Esialgu tegelesid sellega rändavad käsitöölised, kes olid pärit Venemaalt. Põhilised trükikeskused olid Kolkja, Vana-Irboska ja Petseri. Hiljem laienes käsitsi riidetrükkimine ka teistesse piirkondadesse, näiteks Amblasse, Häädemeestele, Juurusse, Kadrinasse, Kirblasse, Koeru, Kärklasse, Kärlasse, Lihulasse, Paidesse, Puhja, Rõngusse, Ridalasse, Saardesse, Viljandisse, Võrru. Laiemalt hakkas käsitrükk Eestis levima alles 19. sajandil.

Sele 51. ● Trükipakkude leiud Eestis. ● Pealetrüki levik Eestis. ● Sinivalge trüki levik Eestis. ● Paigad, kus on trükitud, kuid ei ole täpselt teada, millist tehnikat on kasutatud. (allikas: alusjoonis: Viires 2008, lk 45; autori täiendused)

Riiet trükiti linnades, alevites ja külades asuvates värvimistöökodades. Paiksete töökodade kõrval oli ka rändavaid käsitöölisi (Konsin 1970, lk 7). Alatskivilt on teada trükkal nimega Abram Lind (ERM A 835:43) ja mainitud on ka Kotlepit (ERM A 509:5470). Tõenäoliselt käidi kanga trükkimist ja värvimist õppimas Petseri kandis või õpiti kohalikelt meistritelt. Pilstveres oli trükkija Hans Sikk (1852–1925), kellel olid selli pabereid (ERM A 580:141). Teatakse ka Vassili Prostatovit Kolkjast, kelle isa oli samuti trükkal ja tema ärid laienesid Viljandisse ning Paidesse (ERM A 509:5470). Petserimaalt Vana-Irboskast oli pärit Matvei Sinilnikov Pihkva tänavast (ERM A 402:173) Setumaal Irboska jaama lähedal Senno alevikus oli oma riidetrükkija (ERM A 402:118). Paides Parkali tn 16 tegutses Ferdinand Klazu värvimistööstus „Ekstra” (ERM A 402:97). Viljandis asus Robert Natuse värvimistöökoda (ERM KV 15, lk 77). Sindi Kalevivabrikus hakati 1919. aastal puuvillast kangast tootma ja 1920. aastal käsitsi pakkudega trükkima (ERM EA 96, lk 113). Trükkalit kutsuti värvaliks, trikkijaks, rekkmeistriks, sinilnikuks, naboistšikuks, trekkaliks ja kangaste trükkimise protsessi tunti nimede all trikkimine, rõiva lüümine, trükkimine, rikkimine, rekkimine, lüümine, lille trükkimine.

Eestis säilinud pakkudega trükitud tekstiilide hulgas on reserv- ja söövitustrükis riidesemeid (pearätid, püksid, põll, seelik, vestid) ning sisustustekstiile (linikud). Mitmeid tekstiile on küll informantide ja korrespondentide ütluste järgi trükitud, kuid muuseumide kogudes neid ei leidu, sest ei ole sinna jõudnud. Arvatavasti on põhjus selles, et trükitud tekstiilid olid moes ning need kanti ja kasutati viimseni ära. Seda tõestab ka fakt, et lapitud kangast on kasutatud liistiku voodrina (ERM A 621:30). Reserv- ja söövitustrüki puhul on mainitud kleite, särke, sarafane, aluskotte, padjapüüre, tekke (ERM A 426:236, ERM KV 15, lk 347).

Otsetrükis tehnikast on säilinud tarbetekstiile (vardakott, käterätt, tekid), riidesemeid (pearätt, põll) ja sisustustekstiile (pühaserätid, linikud). Ühtegi järgnevalt informantide ja korrespondentide mainitud otsetrükis trükitud eset muuseumide kogudest ei leidu. Otsetrüki puhul on mainitud mitu korda mütside ja pottmütside trükkimist. Mütside trükkimisest on teada Märjamaal, Raplas (ERM KV 15, lk 105), Viru-Nigulas (ERM KV 36, lk 621) ja Paides (ERM KV 15, lk 773, 951), Peipsi ääres (ERM KV 36, 2249). Amblas trükiti pottmütside peale (ERM KV 15, lk 409). Suure-Jaani (ERM KV 15, lk 2341) ja Koonga (ERM KV 35, lk 356) puhul on märgitud, et mütsidele trükiti linnas. Mütside trükkimise teema oli esile tõstetud ka 1930. aastatel etnograafiliseks uurimiseks ERM-i küsimustikus. Kaarmas on trükitud kuubedele (ERM KV 35, lk 1203). Vana-Kuustes on käesolevat tehnikat tarvitatud nimeplaatidel trükkimiseks kottidele (ERM KV 15, lk 1607). Äksis on 1937. aastal kaks naisterahvast trükkinud poevärvidega pliidiidesriideid ja sirme (ERM KV 35, lk 1257). ERM-is, Seto Talumuuseumis ja Hiiumaa Muuseumis leiduvaid pakutrüki tehnoloogias valmistatud tekstiile käsitlen järgnevates alapeatükkides tehnikate kaupa eraldi.

4.1 RESERV- JA SÖÖVITUSTRÜKK – TEKSTIILID JA TEHNOLOOGIA

4.1.1 Tekstiilid

Eestis on sinivalgeid tekstiile vähe säilinud ja enamik neist asub Eesti Rahva Muuseumi kogudes. Uurimise käigus olen jõudnud arusaamisele, et neid peeti väärtuslikeks ja kanti või kasutati nii kaua kui võimalik. Olles Eesti Muuseumide Veebivärava (MuIS) tänuväärsest otsinguportaalist erinevate otsisõnade kaudu üle vaadanud üle tuhande eseme, leidsin kokkuvõttes vaid üksikud – kokku 16 erinevat sinivalgemustrilist tekstiili ja rõivaeset. Kuna kõik asuvad ERM-i kogudes, toetun käesolevaga ERM-i esemekogude ja legendide andmetele ning

korrespondentide ja informantide vastustele.

Sinivalgeid indigoga värvitud ja trükitud tekstiilesemeid ning -rõivaid on leitud Eesti erinevatest piirkondadest. Säilinud esemed on pärit Ansekülast (põll (ERM A 290:413)), Iisakust (laudlina (ERM A 495:61)), Kodaverest (2 laudlina (ERM A 509:5470, ERM A 835:43)), Naroovast ehk Narvast (seelik (ERM A 232:32), püksid (ERM A 232:115)), Lihulast (liistik (ERM A 621:30), pearätt (ERM A 509:5089)), Kirblast (liistik (ERM A 509:2291), pearätt (ERM A 509:5469)), Eesti-Ingerist (püksid (ERM B 40:19)), Kadrinast (seelikuriide proov (ERM A 629:234)), Palamuselt (laudlina (ERM A 629:234)), Rakverest (laudlina (ERM A 600:107)). Teateid „potisiinisega” värvimisest ja trükkimisest 19. sajandil ning 20. sajandi alguses on ka mujalt Eestist: Mustveest, Ristilt, Ulilast, Hanilast, Kasarist ja endiselt Eesti alalt Petserist (ERM KV 35, lk 43, ERM KV 36, lk 1431, ERM KV 35, lk 184, ERM KV 15, lk 829, ERM KV 35, lk 421, ERM KV 15, lk 2171). Üllatuslikult on trükitud ka Saaremaal, kuid sinivalge trükiga seoses on mainitud rändtrükkaleid Petserist. Pärnu kandis Saarde kihelkonnas on trükitud koos indigoga. (ERM KV 35, lk 1213, ERM KV 15, lk 1959) Põlvamaalt on teateid, et rändtrükkalid tegutsesid ka sõja ajal (ilmselt peetakse silmas I maailmasõda), kui vabrikud seisisid (ERM KV 35, lk 1003). Korrespondentide vastustest ERM-is ja korjamisraamatutest võib välja lugeda, et erakordselt varakult mainitakse pakkudega trükkimist Lihulas – aastal 1786 (Konsin 1970, lk 7). Reserv- ja söövitustehnikat on kasutatud enamasti Eesti idapoolsetel aladel, aga ka Lääne- ja Lõuna-Eestis.

Lihulast pärineb tõenäoliselt üks vanemaid olemasolevaid reservtrükikangaid, mis on liistiku voodriks. Liistikut ennast kanti pulmarõivana 1887. aastal (ERM A 621:30). Sümpaatselt mõjub tole aja taaskasutus: kangaid ja rõivaid tarvitati viimseni ära. Trükipakkude ja indigoga trükitud kangast kasutati voodrina, kui kangas oli muutunud juba luitunuks ja seda oli paigatud ning muster oli vaevu nähtav. Seega oli vooder veelgi vanem kui liistik ise. Siin tuleb hästi välja ka indigo eripära; värv ei imbu lõpuni kanga kiududesse ja tekitab kulumisel tänapäeval tuntud denimi-efekti – kangas näeb välja nagu kulunud teksariie. Sarnase muustriga pearätt on ERM-i kogudes samuti olemas, pärineb Kirblast ja eseme oletatav dateering asetab selle 1870. aastasse. Rätt on küll halvasti säilinud ja auklik, kuid vaatamata sellele on võimalik kokku panna trükitud mustri tervikpilt (ERM A 509:5469). Paljude esemete puhul on raske määrata, millal need valmistati, kuid legendide järgi jääb enamik 19. sajandi lõppu – 1870.–1897. aastatesse (ERM A 290:413, ERM A 495:61, ERM A 509:5470, ERM A 510:130, ERM A 510:131, ERM A 600:107, ERM A 835:43, ERM A 232:32, ERM A 509:2291, ERM 232:115, ERM A 467:66, ERM A 509:5089, ERM A 629:234, ERM A 509:5469). Selles kontekstis on haruldane leida Kirblast pärit

liistik, mida saab andmete järgi asetada 1790. aastatesse. Liistik on erakordselt hästi säilinud (ERM A 509:2291) (vt sele 62).

Kõik Eestist leitud ja ERM-i kogutud indigoga värvitud ning trükitud tekstiilid on valmistatud käsitsi labases koes kootud linasest riidest (ERM A 290:413, ERM A 495:61, ERM A 509:5470, ERM A 510:130, ERM A 510:131, ERM A 600:107, ERM A 835:43, ERM A 232:32, ERM A 621:30, ERM A 509:2291, ERM 232:115, ERM A 467:66, ERM A 509:5089, ERM A 629:234, ERM A 509:5469). Enamasti kooti riie enne valmis, siis viidi värvali juurde, kus trükiti riidele reservainega ornamendid ja värviti indigoga (ERM A 509:5470, ERM A 835:43) või värviti kõigepealt kangas ja seejärel söövitati muster pakuga kangale (ERM 4947/ab). Kuna eestlane on olnud väga kokkuhoidlik ja kasin, siis on kirja pandud andmeid ka taaskasutusest, kus kantud riidet värviti ja trükiti siis, kui see pleekis või muutus väljanägemine kulunuks (ERM A 600:107, ERM KV 15, lk 951). Enamasti peeti indigoga värvitud ja trükitud rõivaeset kalliks ning seda kanti vaid pühapäeval kirikusse minnes (ERM A 509:5469), kõrtsis tantsul käimiseks (ERM A 509:2291) või koguni pulmarõivana (ERM A 621:30). Kui tegemist oli laudlinaga, siis pandi „paradna” lauale (ERM A 600:107). Sinisevalgemustrilist riidet on peetud väga ilusaks ja seda kinnitavad ka esemed, mis on ERM-is olemas.

Sele 52. Püksid ehk „kaaded”, sinisest linasest trükitud muster valgete lillekirjadega (Naroova, ERM A 232:115) (allikas: ERM-i foto).

Sele 53. Linane laudlina, tumesinisel põhjal valge lillemuster, trükitud (Rakvere, V-Jaagupi, ERM A 600:107) (allikas: ERM-i foto).

Sinivalged säilinud rõivaesemed on enamasti trükitud mustripindade tekitamiseks mõeldud trükipakuga ehk rapoorimustriga pakuga. Kirbla liistiku (ERM A 509:2291) muster on väikeseõieline maleruutkompositsiooniga (vt sele 53). Õied on kõik ühesugused ja paigutuvad kangal geomeetriliselt väga ühtlaselt. Naroova seelikul on näha samuti maleruutkompositsiooniga trükitud triipude ja täppidega ristkülikut vaheldumas lumehelvest meenutava stiliseeritud lillega (vt sele 54). Naroova pükstel (ERM A 232:115) maleruutkompositsiooniga stiliseeritud lill täpilise lehe ja väänduva varrega (vt sele 52). Enamik säilinud rõivaesemed on trükitud maleruutu rapoorimustriga, kuid ERM-i kogudes olevatel Eesti-Ingerist (ERM B 40:19) pärit pükstel on näha triibukombinatsiooni, kus väänleva varrega taimemotiiv vaheldub korrapärase geomeetrilise lehetriibustikuga (vt sele 55). Kadrina seeliku riie (ERM A 467:66) on trükitud maleruutu lopsakate lillemotiividega (vt sele 56). Arvatavasti on nende rõivaste kangad enne õmblemist valmis trükitud.

Sele 53, 54. Naroova seelik (ERM A 232:32) (allikas: www.muis.ee). Naroova seelikuriide detail (ERM A 232:32) (allikas: www.muis.ee).

Sele 55. Püksid, sinisest jämedast linasest valge trükitud kirjadega (Vene-Ingeri) (allikas: ERM-i foto).

Sele 56. Kadrina seelikuriide proov (ERM A 467:66) (allikas: www.muis.ee).

Linikud ja rätid on trükitud tsentraalkompositsiooni põhimõttel. Keskosas on kasutatud ringornamenti ja servades pael- või servaornamenti. Eraldi nurkade trükkimiseks mõeldud pakke ei ole kasutatud. Nurki on trükitud erinevate võtetega. Näiteks kaetakse osa servaornamendi pakku paberi või muu eraldusplaadiga 90° nurga all kinni, et nurk enam-vähem kokku jookseks. Kuigi see võte ei anna perfektset tulemust, on üldmulje reeglina tervik. Vaid lähivaatlusel on võimalik kindlaks teha, et muster ei ole ühtne. Teine võimalus on, et nurki ei ole diagonaalis poolitatud, vaid muster on trükitud ühest äärest teiseni ja kõrvalkülje oma eelmise nurga muustrini. Üht neljandikku nurga- või ringiornamendi pakku on kasutatud mõnel juhul ka eraldi nurgakaunistuseks (ERM A 629:234). Enamasti on servaornament külluslikult dekoreeritud – väänduvate taimemotiivide (vt sele 57) või karikate ja stiliseeritud taimekujunditega (vt sele 59). Servamustri sisemistel külgedel on lillevanikud (vt sele 57, 59) või ringimotiivid (vt sele 61). Lillevanikutesse on peidetud kummalisi kombinatsioone lilledest, kaladest ja lindudest (vt sele 57, 59). Iseseisvate ornamentidena võib tekstiilidel näha tuvisid ja kanu segamini lillede ning vanikutega (vt sele 59), mõnikord ka geomeetriliste kujunditega. Need võivad tunduda õ ootamatud, kuid õigustavad ennast tervikkompositsiooni osana. Ei ole teada, kas rätide trükkimiseks tehti enne ka paberkavand. Õpipoisid arvatavasti siiski kasutasid kavandeid, et katsetada ja õppida mustrite paigutust.

Trükitud muustritel on samuti erinevaid rahvapäraseid nimetusi. Mustreid on kutsutud roosideks, lilledeks, kirjadeks ja naboikadeks. Sõltuvalt kanga funktsioonist, kompositsioonist, meistri fantaasiast või kliendi soovist on ühe rāti, lina või riietuseseme trükkimiseks kasutatud 1–6 erinevat trükipakku. Mustrid ja mustripakud ning kompositsioonid varieeruvad. Rokokooaegsed väänlevad taimeornamendid ja baroksed karikakujutised lillevanikutega segunevad realistlike lillede kujutistega (esineb nelke, murtudsüdant, roose, rukkilille, meelespealilli); omavahel põimuvad lehed, taimed, varred, taimekompositsioonid ja -kimbud, korvid, ristikheinalehed, õienupud, maasikad, erinevad lehed ning minimalistlikud lilled. Kasutatud on paelamotiive, keerutusi, erinevaid geomeetrilisi kujundeid (ring, romb), võrke ja viisnurki. Looma- ja linnukujutistest esineb tihti tuvi, aga kõige ootamatumates seostes ka kotkast, kala ja kana. Mõnedel kangastel on kasutatud samu trükipakke erinevas kombinatsioonis.

Sele 57. Laudlina. Sinisel linasel riidel, valge trükitud muster naboika (Palamuse, Palamuse) (ERM A 629:234) (allikas: ERM-i foto).

Sele 58. ERM A 510:131. Laudlina, trükitud mustriga. Teadmata päritolu (allikas: ERM-i foto).

Mustri komponeerimise ja paigutuse näiteks eraldasin ornamendi eriosad, et näidata, millise mustriga võisid olla need trükipakud, millega kompositsioon tehti (A 835:43).

Sele 59. Skeem, kuidas paigutub muster kangal ja millest ta koosneb. Reserv- või söövitustrükis laudlina (ERM A 835:43) (allikas: autor).

Kompositsioonilisi sarnasusi leidub nii Euroopa kui ka Vene päritolu kangastel. Sarnaseid kangaid võib näiteks leida Eestis, Venemaal ja Prantsusmaal. Kirblast pärit liistikul ja Venemaal kuulsast trükikantsist Ivanovo-Voznessenskist pärit sarafanil (Arseneva 1983) on sarnane muster (vt sele 60, 61), kuigi andmete järgi peaks Lihula liistik olema vanem kui Ivanovo kangas.

Sele 60, 61. Fragment Venemaal 19. saj alguse reservtrükikangast, Garelini manufaktuur (allikas: Arseneva 1983). Detail Eesti reservtrükis valmistatud linast, 19. saj lõpp (ERM A 495:61) (allikas: ERM-i foto)

Sele 62, 63. Kirbla liistik 1790. a (ERM A 509:2291) (allikas: ERM-i foto). Venemaal 19. saj trükitud sarafan (allikas: Arseneva 1983).

4.1.2 Tehnoloogia

Sinivalgete kangaste puhul on Eestis kasutatud nii reservainega pakkudega trükkimist (ERM A 509:5470) kui ka söövitustehnikat (ERM 4947a/b). Reservrüki puhul trükitakse kangad kõigepealt reservainega, mis hilisemal värvimisel indigoga ei võta värvi kinni. Reservaine pestakse maha ja sellega enne kaetud muster jääb kangal valge. Söövitustrüki puhul on vastupidi. Kõigepealt värvitakse kangas indigoga ja seejärel söövitatakse ornament. Tehnoloogia kirjelduses kasutan seetõttu vastavat järjekorda, sest reservainega trükiti enne ja siis värviti.

Visuaalsel vaatlusel ei ole võimalik kindlalt väita, milliseid kangaid on värvitud reservrüki ja milliseid söövitustrüki tehnikas. Tõenäoliselt on eri meetodite välja selgitamiseks vaja keemilist analüüsi. Vaid ühe ERM-i kogus oleva Kirbla pearätiku puhul on teada, et tegemist on reservrüki tehnikaga (ERM A 509:5470). Täpseid retsepte ei ole toodud; etnograafiliste materjalide ja tulmelegendide põhjal on võimalik leida vaid osalist teavet protsessi ning kasutatud ainete kohta. Kõige enam on andmeid indigo värvainega värvimise kohta. Etnograafiliste ja ajalooliste materjalide, praktikute kirjelduste põhjal ning praktikas katsetades võib kokku panna oletatava tehnoloogilise protsessi, kuidas seda võidi teha.

Reservainega trükkimine

Ajalooliste andmete järgi on reservainega trükkimisel kasutatud reservaine valmistamiseks väga erinevaid võimalusi. Puidust trükipakud kaeti kuuma seguga, mis koosnes liimist, maarjajääst, vaskvitriolist, munavalgetest, vaigust ja tärpentinist. Kangas kinnitati spiraalsele raamile, mis kasteti kolmeks või neljaks minutiks värvivanni. Pärast seda kangas kuivatati ja segu pesti kuuma veega maha. Sellisel viisil jäi värvitud kangale valge muster. (Birjukova 1973, lk 36) Reservaine valmistamiseks on kirjeldatud erinevaid retsepte, näiteks kasutati 18. sajandil

Prantsusmaal ja Inglismaal kaoliini ning „vene” rasva segu, mida võeti võrdses osas ning kuumutati, kuni saavutati kreemjas konsistents. Võimalusi on mitmeid, nagu vaigu ja kampoli segud, savisegud jne. (Sandberg 1989, lk 150) Venemaal tehti seda vaha ja saviga või tatrajahu ja maarjajääga (Jakunina 1954, lk 6). 18. saj lõpust kuni 20. sajandi alguseni mõjutaski Eesti sinivalgeid kangaid kõige enam Venemaal kasutatav tehnika. „Tehti kaks värvi – üks valge kititaoline ja „rasvane”, teine sinine, sinikivist mis Peterburist toodi, sinine värv kees katlas, valge oli külm, sinna kasteti pitsat sisse ja löödi siis see kõvasti valge riide peale, haamriga koputati pitsati selja peale veel, oli riie läbilöödud visati keevat patta, seal sinine värv valge külge ei hakanud, sest see oli rasvane“. (ERM 4947a/b) Eelnev tsitaat on näide tulmelegendis leiduvast tehnoloogilisest kirjeldusest. Raske on selle põhjal mingeid järeldusi teha või oletada, kas tegu oli mehaanilise või keemilise reservpastaga. Kui indigo värvaine katlas kees, pidi tõenäoliselt olema tegu kuumust kannatava reservainega ja indigo värvainega värvimiseks vajalike kemikaalidega.

Reservaine koostises kasutatakse Sandbergi järgi (Sandberg 1989, lk 148)

- paksendajaid: jahu (riisi-, soja-, nisujahu jne), tärkliis, kummivaigud (kummiaraabik jt); täiteained, mis on lahustumatud ja kaitsevad mehaaniliselt kangast värvimise ajal, näiteks kaoliin, peenliiv;
- aineid, mis moodustavad keemilise kaitsva kihi ja takistavad värvil kangakiududesse imendumast; kasutatakse indigo värvimisel leeliselega, näiteks vasesoolade (raudvitriol, vaserooste, vasknitraat), alumiiniumisooladega (maarjajää, alumiiniumsulfaat, pliiatsetaat);
- aineid, mis moodustavad mehaanilise kaitsva kihi, nagu kampol, mesilasvaha, vaik, sinisavi;
- aineid, mis annavad viskoossuse, nagu rasv, searasv, rasvased õlid, mis muudavad reservpasta plastilisemaks ja paremini pealekantavaks.

Indigovärvainega kanga värvimine

Kõige enam kirjeldatud indigo värvainega värvimise meetod on värvimine uriiniga redutseerimisel, ehkki otsest retsepti koos kogustega ei maini ükski ERM-i informant ega korrespondent. Kuigi hais on värvimise ajal kohutav, on tulemus vaeva väärt (Klemola 1986, lk

74). Rõuges on kangast värvitud sinikiviga kusepotis ilma keetmata siniseks ja saadi värv, mis ei pleegi aastatega (Vilbaste 1939, lk 53). Uriin on üks kääritamisvõimalusi, kuid ilmselt on see olnud üks kättesaadavamaid ja tuntumaid lahendusi. G. Sandberg kirjeldab mitmeid indigoga värvimise meetodeid ja toob ära ka 1762. aastast pärineva uriiniga redutseerimisel värvimise kirjelduse. Retsepti järgi tuleb korjata nende inimeste uriini, kes joovad kangeid jooke (Sandberg 1989, lk 171). Klemola on oma raamatus „Taimedega värvimine” toonud uriiniga värvimise retsepti, mis pärineb taanlanna Ingeborg Mule Henningseni värvimisjuhistest ja on välja töötatud vanade retseptide põhjal (Klemola 1986, lk 73).

Vilbaste on kogunud etnograafiliste materjalide alusel põhjalikke andmeid indigoga värvimise kohta rahvapärasel meetodil. „Potisinine oli varasematel aegadel hästituntud värvus ja see on õieti sinikivi ning hapendumisel tekkinud protsesside kombinatsioon. Potisinise värvimiseks koguti inimese uriini kuhugi nõusse, milleks oli enamasti kahe kõrvaga savipott (kutsuti triinuks, kaiks, toomaks ja teiste nimedega, sest potti ei tahetud hea meelega õige nimega nimetada). Potti uriiniga hoiti enamasti ahjuotsal, lõsnal, kerisel või mujal soojas kohas, aga mõnel pool kaevati pott ka lambasõnnikusse ja lasti seal mitu nädalat seista (AES – Karksi, ERM 64, 59158 – Tartu-Maarja)“ (Vilbaste 1939, lk 52)

Järgneva kirjelduse põhjal võib ühe variandina olla tegemist värvimismeetodiga, kus kasutatakse lupja ja vitrioli. Sinikivi abil on värvitud ka tündrisinist. Selleks pandi kuhugi tündri põhja lupja, vett peale ja sellesse potisinise kott. Peamiselt värviti tündrisinega linast riidet ja nii oli võimalik valmistada värvi suuremal arvul (Vilbaste 1939, lk 53). Lubi ehk kustutamata lubi muutub veega kokku puutudes kustutatud lubjaks. Kuid kustutamata lubi ise koos indigoga ei muuda kangast veel siniseks. Sellise värvimisviisi puhul tuleb indigo vees lahustamiseks kasutada redutseerijat ja selleks oli vitriol. Võimalik, et tegemist on retseptiga, mille koostisosadeks on vesi, kustutamata lubi ja vaskvitriol (Sandberg 1989, lk 157).

Söövitustrükk

Söövitustrükki on kasutatud valge mustri trükkimiseks tekstiilipinnale. Hilisemad katsetused andsid võimaluse söövituse teel ka mustri värvi muuta. Erinevate kemikaalide koosmõjul võib esialgu sinise indigoga värvitud kanga mustrit muuta beežiks, mustaks, punaseks jne. Neid protsesse kirjeldavad Knecht ja Fothergill oma raamatus „The Principles and Practice of Textile Printings” (Knecht, Fothergill 1912). Kuna söövitustrükk on võrreldes reservtrükiga üsna hiline

nähtus, võib arvata, et söövitustrükiga tehtud kangad olid ka Eestis hilisemad kui reservtrüki meetodil trükitud riided.

Kodaverest on teada, et „(...) Trükilaudade kirjad kasteti mingisuguse vedeliku sisse, mis trükkides riide päält sinise värvi ära kaotas (arvatavasti oli vedelik chlor lubi). Nii tulid siis sinise põhja pääl valged kujutised nähtavale (...)“ (ERM A 4947)

Klooriühendid sobivad hästi söövitusmeetodiga trükkimiseks indigoga värvitud kangal valge mustri saamiseks, sest need olid sama tõhusad kui indigo ise. Indigo söövitatakse välja aurustumise teel. Värv eraldamiseks ei piisa vaid kloriidist, vaid vaja on lisada ka muid aineid. Selleks lisatakse näiteks kloraatsoodale tuhasoola või vanaadiumisoola, samuti võib söövitust parandada sidrunhappe või ammoniaagi lisamine. Väga tugeva värvi ja keerulise mustri puhul on soovitatav kasutada kloraatsooda asemel alumiiniumkloraati, mida tuleb segada sinisaviga, et vältida laialivalgumist. Söövituspasta valmistamiseks on väga erinevaid viise. Üks moodus on lisada tärglisele vett, sinisavi ja kloraatsoodat, lasta see keema, jahutada ning lisada seejärel kollast tuhasoola ja paksendajana sidrunhappe pulbrit (Knecht, Fothergill 1912, lk 416–417). Etnograafiliste materjalide järgi sisaldas eralduspasta kloorlupja, mida on kasutatud ka klassikalise valgendaja koostisosana ja mis vee toimel eraldab värvi oksüdeerimise käigus (Abbott 1920, lk 175). Tõenäoliselt ei koosnenud retsept ainult veest ja kloorlubjast. Eestis on söövituseks kasutatud ka sidrunhapet ja viinhapet (Konsin 1973, lk 6).

4.2 OTSETRÜKK – TEKSTIILID JA TEHNOLOOGIA

4.2.1 Tekstiilid

Otsetrükis tekstiile on Eestis samuti väga vähe säilinud. Kokku olen leidnud Eesti erinevatest muuseumidest 13 otsetrükis tekstiili. ERM-i esemekogudest ja MuIS-i infosüsteemist otsides jääb mulje, et trükitud tekstiile on palju, sest otsisõnade „käsitsi trükitud tekstiil” või „pakutrükk” all leidub neid enam. Lähemal uurimisel selgub, et osa neist on maalitud või on tegemist vabrikutrükiga. On küll näiteid, kus maalitud pühaserättidele on lisatud vähesel määral trükitud detaile, kuid nendegi trükkimise osas jääb õhku kahtlus, sest faktidega ei ole seda tõendatud; jääb üle vaid otsustada visuaalse vaatluse põhjal. Maalitud tekstiile peetakse tihti trükitud tekstiilideks. Ilmselt tuleneb see muuseumile annetanud inimeste vähesest teadlikkusest – ei tehta vahet, mis on trükk, mis maaling. Oma osa võib mängida ka trükitud tekstiilide

populaarsus eelmise sajandi alguses ja varasemal perioodil, kus käsitrükki peeti võrreldes hilisemate vabrikus trükitud tekstiilidega suhteliselt eksklusiivseks käsitöövormiks. ERM-i kogudest olen leidnud kaheksa tekstiili, mille puhul võib kindlalt väita, et tegemist on puhta otsetrükiga: üks pearätt, üks pühaserätt, üks põll ja viis villast vaipa. Seto Talumuuseumist leidsin ühe pühaseräti, ühe käteräti, ühe seinatekstiili ja ühe laudlina. Eesti Vabaõhumuuseumis (EVM) oli üks pühaserätt, Hiiumaa Muuseumis üks käsitrükis vardakott.

Leitud tekstiilesemed jagan kompositsiooni põhjal tinglikult kolme erinevasse rühma.

- Lillornamendiga vaibad (nimetatud ka tekiks, laudlinaks), mis on kõik tehtud ühtmoodi tsentraalkompositsioonis ja sarnasele villasele materjalile.
- Jutustavate motiividega tekstiilid, mis on trükitud linasele või puuvillasele kangale. Käekirja ja ühtede ning samade trükipakkude kasutamise järgi võib oletada, et tegu on ka ühe ja sama meistri kätetööga.
- Üksikesemed, mis ühessegi eelnevasse rühma ei kuulu ja on täiesti erinevad iseseisvad nähtused.

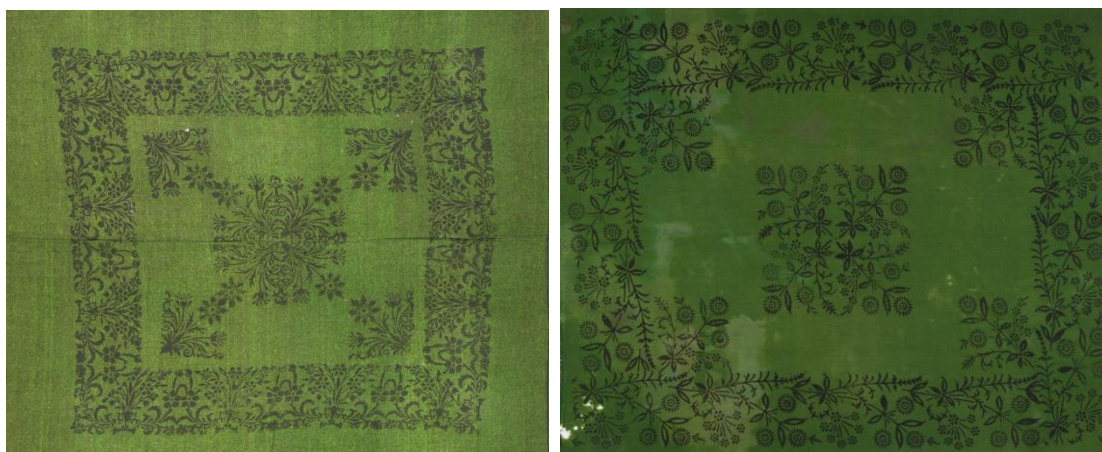
Lillornamendiga vaibad

ERM-i kogudes on ühe põneva nähtusena esindatud ka otsetrükis villased tekstiilid. Viis erineva nimetusega villast eset on väga sarnased: Lihula telliskivipunane saanitekk (ERM A 622:192), vanus teadmata, lastud kududa Lihulas; Torma trükimustriga rohelisest kalevist laudlina (ERM A 613:128); Põide roheline kodukootud villasest riidest trükitud ornamendiga vaip/sõidutekk (ERM A 652:9) 1920–30; Jaani trükitud ornamendiga vaip, vooditekk, (ERM A 652:28), Kihelkonna kaunistatud trükitud ornamendiga kaunistatud vaip, tekk (pool vaipa) (ERM A 652:9). Kõik need vaibad, tekid ja linad on trükitud musta trükimustriga pealetrükkis.

Lihula saaniteki vanus on ainsana teadmata. Kõige vanem neist on Tormast saadud kalevist laudlina, mis pärineb umbes aastast 1887. Kõigi ülejäänute valmistamise aeg jääb 1920.–30. aastatesse. Samuti on Torma laudlina ainsana valmistatud kalevist, mis võib tähendada, et tegemist ei ole kodukootud linaga, kuigi kogumisandmete põhjal on see kodus tehtud. Lihula saanitekk on linase lõimega koeripstehnikas villasest riidest, Põide vaip villasest riidest, Jaani vaip kodukootud täisvillasest tasapindsest toimesest kangast ja Kihelkonna tekk täisvillasest vanutatud riidest. Värvide poolest on sarnased Kihelkonna ja Lihula tekid, mis on

telliskivipunased, Pöide ja Torma omad on rohelisest ning Jaani tekk sinisest riidest.

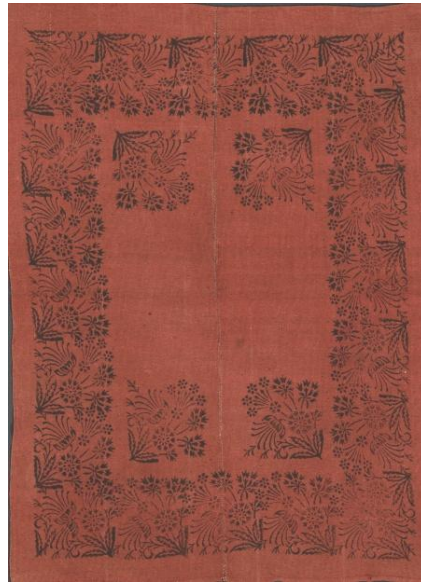
Pöide ja Torma tekid pärinevad erinevatest kohtadest, kuid nende trükk on kompositsiooniliselt väga sarnane, muster on identne. Pöide vaiba pikkus on 158 cm, laius 141 cm. Torma lina mõõdud on 117 × 152 cm. Torma teki valmistaja on kinkija ämm Torma kihelkonnast, kuid ei ole täpsustatud, kas tegija oli ka trükkija. Pöide teki puhul on teada, et see on ostetud Kuressaarest. Vanuse vahe kogumisandmete järgi on umbkaudu 30–40 aastat. Pöide tekk on kahelaidne ja õmmeldud musta linase niidiga keskelt kokku. Mõlemad tekid on trükitud kahe trükipakuga. Servadesse on servaornamendiga trükitud kirjariba, sisenurkadesse nurgapakuga trükitud ornamendid ja keskel sama pakuga trükitud nelinurkne keskosa, mis moodustab ruudu. Muster koosneb stiliseeritud taimeornamentikast. Pöide tekil on kujutatud rukkilille, karuohaka, kelluka motiivi, lehti ja varsi. (ERM A 652:9). Torma linal asub keskel lihtne stiliseeritud taimekimp ja servades paikneb sama mustri teisend servaornamendi moodustamiseks (ERM A 613:128).

Sele 64, 65. Pöide vaip (ERM A 652:9) (allikas: ERM-i foto). Torma lina (ERM A 613:128) (allikas: ERM-i foto).

Kuigi Kihelkonna ja Lihula tekid on värvi poolest sarnased, on kasutatud ornamendid erinevad. Trükitud on erinevate trükipakkudega. Lihula tekk on trükitud ühe pakuga ja sellel on nagu eelmiste puhul näha stiliseeritud rukkilille, kellukaid ja lehti. Servadesse ja sisemistesse nurkadesse on nurgapakuga trükitud kirjariba. Kihelkonna tekist on säilinud vaid pool, kuid selle järgi on näha, et trükitud on viie erineva trükipakuga. Keskel on ringornament, mille ümber on kuue iseseisva ornamendiga trükkides moodustatud sõõr. Servas on kasutatud kahte pakku: välimises paelornamenti ja seespool servaornamenti. Kirjaserva sisemistes nurkades on nurgaornamendiga trükitud muster. Stiliseeritud mustris on äratuntavad kibuvitsa motiiv, lehed ja

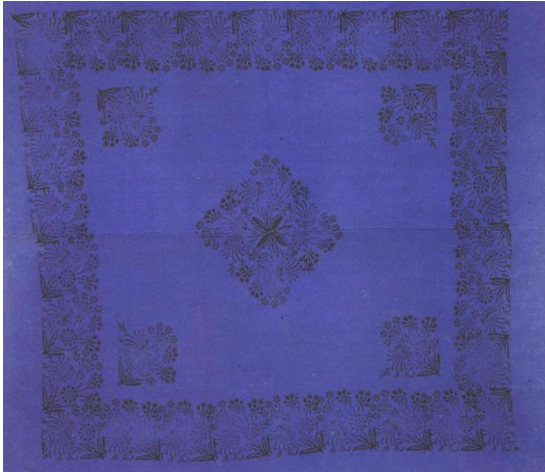
väikesed õied. Lihula teki vanus ei ole teada, kuid teki kuduja on elanud Lihula kandis. Trükkimise kohta andmed puuduvad. Vaiba mõõtmed on 103 × 141 cm. Kihelkonna tekk pärineb 1930. aastast ja teki valmistas kodus Linda Trei, kes kogumisandmete järgi oli tol ajal 16-aastane. Tekk on trükitud Kuressaares. Vaiba pikkus on 200 cm, laius 78 cm (kuna tegemist on poole tekiga, siis oli arvatav kogulaius 156 cm). Ka Lihula tekk on kahelaidne ja õmmeldud linase lõimeniidiga keskelt kokku.

Sele 66, 67. Kihelkonna poolvaipa (ERM A 652:49) (allikas: ERM-i foto). Lihula vaip (ERM A 622:192) (allikas: ERM-i foto).

Jaani vaip on kahelaidne, piki vaipa kulgeb tumesinise villase lõngaga tehtud õmblus.

Ornament on lillekirjaline, lillekirjaline mustririba kulgeb äärte lähedal ümber vaiba. Selle mustririba sisenurkades on õiekimbu kujutised. Vaiba keskel on tipule asetatud lillekirjaline motiiv. Vaiba pikkus on 180 cm, laius 154 cm. Vaip pärineb umbes aastast 1925. Muster on lastud peale trükkida Leisis. Kasutatud on ühte mustripakku, mis on täpselt sama nagu Lihula vaiba puhul.

Sele 68. Jaani vaip, ERM A 652:28 (allikas: ERM-i vaibakogu).

Kui kahe vaiba puhul on kasutatud samu pakke, võib arvata, et ka Lihula vaip on trükitud Leisis või rändas trükkal külast külla ning osutas trükkimisteenust. Torma linal on sama mustrikombinatsioon nagu Pöide vaibal. Selline kompositsioon oli levinud ka mujal. On selge, et trükkalid kasutasid tellijatele vastu tulles hetkel moesolevaid motiive ja kompositsioone. Samas on teada, et trükkalid rändasid ja käisid ka Saaremaal trükkimas (ERM KV 35, lk 1213). Trükipakke osteti üksteise käest ja neid müüdi ka Tartus J. Rothbergi kaupluses, Kalaturg nr 9-3 (ERM A 402:118).

Jutustavate motiividega tekstiilid

Selle rühma alla liigituvad trükitud pühaserätid ja samadest mustritest inspireeritud tekstiilid. Pühaserätte on Eesti muuseumides kokku kolm: ERM-is, EVM-is ja Seto Talumuuseumis Värskas. Seto Talumuuseumi kogudes on samasuguste mustritega trükitud tekstiilid: üks seinatekstiil, üks käterätt ja üks laudlina. Kõik eelpool nimetatud tekstiilid on pärit Setumaalt.

- Kolme pühaseräti lugu

„Pühaserätt on setu tares asuvas pühasenurgas ikooni kattev linik (...). Seda on nimetatud ka pühädserätiks, pühädselinikuks, ikoonirätiks, ikoonilnikuks. Teadaolevalt vanimad säilinud pühaserätid on pärit 19. sajandi keskpaigast.” (Vissel 2007, lk 9). „Nii nagu jagatakse nulkadeks Setomaa, nii on ka seto tarel nulgad. Ukse vastasnurgas on pühasenulk ikooniga, millele enamasti kujutatakse Neitsi Maarjat, Püha Nikolausi, Kristust vms. Pühapildile on asetatud pühaserätt. Pühaserätte kasutatakse ka tsässonates ja kirikutes pühapiltide katteks. Pühaseräti põhivärv on punane oma eri toonides – vastavalt ajastu moele, sageli koos valgega.”

(www.setomaast.blogspot.com). „Punane ja valge sümboliseerivad Setu kultuuris püsivat, spetsiifilist ja teistest erinevat maailmapilti. Nad jagavad kaheks setude arusaama maailmast, kus värvide kaudu ilmneb selge piir reaalse, mõttelise ja sakraalse vahel (...)” (Piho 2000, lk11).

Enamus Setu pühaserättidest on kangastelgedel sisse kootud, enamasti punase mustriaga, ja alla äärde on heegeldatud Setu pits. Trükitud pühaserätte on väga vähe. Kõik ei ole üleni trükitud. Suurem osa pühaserätte, mille kohta ERM-i korjamisraamatutes on kirjas, et tegemist on trükitud rätidega, on osaliselt või täielikult maalitud ja juurde on lisatud vaid üksikuid trükitud detaile. Trükimustrid on tihti korduvad. Sellest võib teha järelduse, et trükitempleid anti edasi käest kätte või oli üks ja sama meister see, kes samu pakke erinevalt kasutas. Pühaserätid on maalitud ja trükitud õlivärvidega. Seda tehnikat õpetati ja oli võimalik õppida eraldi kursustel (ERM EA 147, lk 165–167)

Sele 69. Detail osaliselt pakkudega trükitud pühaserätist Seto Talumuuseumis (allikas: autori foto).

Vaadanud üle mitmeid pühaserätte, olen leidnud erinevatest muuseumidest täistrükis rätte vaid kolm. Kõik need on korduva mustriaga ja väga sarnased, millest võib järeldada, et tegu oli ühe ja sama meistriaga. ERM-i pühaseräti puhul on kogumisraamatus andmed, et tegu oli rändava trükkaliga, kes käis külast külla ja trükkis kohapeal. Trükkal oli vene päritolu (ERM A 563:1840). Samasugune sarnaste mustritega pühaserätt on olemas ka Irboska Muuseumis (vt lisa 2, 4.) ja Ahto Raudoja Seto Instituudist on saatnud mulle foto sarnasest pühaserätist, mis on eravalduses (vt lisa 2, 5). Võib öelda, et tegemist on ilmselgelt väga erandlike eksemplaridega nii pühaserättide kui ka pakkudega trükitud tekstiilide hulgas.

Setu kolm sarnast pühaserätti

1. EVM-i pühaserätt

EVM-i peavarahoidja Elvi Nassar leidis selle mahajäetud Rääbitsa küla hüljatud talust, kui ta viibis 2004. aastal koos kunstiülikooli tudengitega ekspeditsioonil Setumaale. Pühaserätt oli mahajäetud majas määrdunud ja vedeles põrandal. E. Nassar korjas selle üles ja tõi muuseumisse (vestlusest Elvi Nassariga 25.10.2014). Pühaserätt on trükitud mustale puuvillasele kangale. Kasutatud on sinakashalli (ilmselt algul valge, kuid mustal taustal jätab sinakashalli mulje), helerohest ja roosat värvi. Pitsi ega kootud äärt servas ei ole. Rätile on trükitud käsitsi lille- ja fantaasialillemuster. Otstes on kaks lennuasendis ja kaks vastastikku seisvat tuvi.

2. ERM-i pühaserätt.

Osaliselt on selle valmistanud, st 1890. aastal Mitrovtses Zagorjes kudunud poekangale koendääre muuseumile müüja ema. Icoonilina on trükitud sinise, rohelise ja pruunikaspunase värviga stiliseeritud lille- ja linnumotiividest koosneva ornamendiga. Trükkida on lastud 1945. aastal rändaval Vene trükkalil samas kohas. Puuvillase kanga allservadel on kootud osa. Mõõdud 425 × 34 cm (ERM A 563:1840).

3. Seto Talumuuseumi pühaserätt

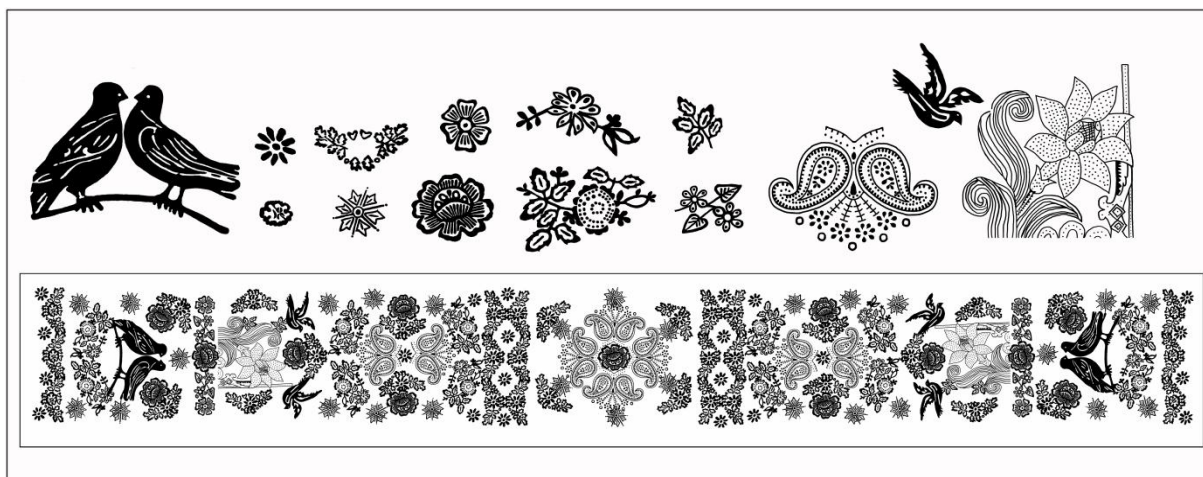
Pühaserätt on valge pitsiga, heledal põhjal. Kuulunud üleandja vanaemale, kes elas Lobotka külas Värskas vallas. Valmistatud 1940–1950 (STM 528 E 411).

Sele 70, 71, 72. Seto Talumuuseumi (STM 528 E 411) (allikas: autori foto). ERM-i (ERM A 563:1840) (allikas: ERM-i foto) ja EVM-i pühaserätid (EVM E 305:4) (allikas: www.e-kultuur.ee/feedback?recordId=oai:muis.ee:985079).

Pühaserätid on trükitud valgele ja mustale puuvillasele vabrikukangale. Pühaserättidele on trükitud õli baasil segatud värvidega ja otsetrükis. See tähendab, et õlivärv on kantud trükipakule ja seejärel muster rätile vajutatud. Mustri kordusi ühel rättil on palju, kuid neid on kasutatud kompositsioonis nõnda, et iga lõik tundub kordumatuna. Trükkija fantaasia on nii pakkude valmistamisel kui ka mustrite valmistamisel olnud erakordselt leidlik. Mustrid on tihti kavalalt kaheks jagatud, nii et neid on võimalik kasutada n-ö peegelpildis. See tähendab, et ühele servale on trükitud mustrid paigutatud paremalt vasakule, teisel jälle vastupidi. Selline paigutus võimaldab vähem pakke voolida. Tumedal kangal on kasutatud heledaid, pastelseid toone. Heledale põhjale on jällegi trükitud tumedamaga. Trükikvaliteet iseenesest ei ole väga hea, eriti tumedal põhjal kangaste puhul. Seda näeb lähemal vaatlusel. Värv on jooksnud trükipakkude mustrivahedesse, mistõttu trükitud mustrite taastamine on olnud üsnagi vaevaline protsess. Kuid pühaseräti üldmulje on eemalt vaadates väga dekoratiivne. Pühaserätid ei ole väga hoolega viimistletud. Ilmselt on neil rohkem eemaltvaatamise mõju ja dekoratiivne funktsioon.

Trükipakkude valmistaja, trükkal või disainer on pidanud mustri loomisel arvestama pakkude hulga ning paigutusega, samuti sellega, kuidas kasutada trükipakku peegelpildis visuaalselt sarnase tulemuse saavutamiseks või mitmete erinevate kompositsioonivõtete kasutamiseks.

Sele 73. Skeem, kuidas paigutub muster kangal ja millistest kujunditest ning mustritest see koosneb. Trükitud Setu pühaserätt (EVM E 305:4) (allikas: autor arvutijoonis).

Trükimustritest on kasutatud järgmisi motiive: tuvi, kes kristlikus traditsioonis esindab puhtust, truudust ja rahu (Fergusson 1990a, lk 2473); tammepuu oksi kui kindla usu ja vouruse sümbol (Fergusson 1990b, lk 2669); viinapuu oksa motiiv paelornamendis, mis kristlikus sümboolikas on paljutähenduslik ning sümboliseerib Jumala suhet rahvaga (*ibid*, lk 2670); roos kui puhtuse ja märterluse sümbol (*ibid*, lk 2668); stiliseeritud lillmotiivid; oksi, õisi, lillebukette. Üllatuslikult esineb motiivistikus ka nn Paisly motiiv, mis pärineb algupäraselt Kashmirist ja on olnud elupuu sümbol, mida on kujutatud käbi või seemne sisuna (Storey 1992, lk 21). Tegemist on tugevalt stiliseeritud, kuid aimatava kahekordse Paislyga, millele on lisatud lihtsaid õisi ja varsi. Kui otsida värvikasutuses tähendust kristlikust sümboolikast, siis Fergussoni järgi on sinine taeva ja taevaliku armastuse, valge süütuse ja puhtuse, punane armastuse ja vihkamise sümbol ning roheline sümboliseerib elu võitu surma üle (Fergusson 1991, lk 1130–1131). Raske öelda, mida meister mõtles ja kuidas valis oma mustrid ning värvid. Sellel ajal tegid tihti trükitööd rändavad mungad, kes kogusid kloostri oma tööga raha (vestlus Tiiu Kunstiga 09.11.2014). Sellisel juhul ei saanud mustrivalik olla väga juhuslik, tegemist on ju Setumaale iseloomuliku õigeusuga tihedalt seotud sümboolsete tekstiilesemetega.

- Pühaserättidest inspireeritud kangad

Setu Talumuuseumis on peale trükitud pühaseräti ka mitu huvitavat tekstiili, kus on kasutatud samu trükipakke nagu pühaseräti puhul, kuid tekstiilid on mõeldud sisustuskangasteks. Samade pakkudega on trükitud käterätt, seinatekstiil ja laudlina. Tekstiilide kogumislegendides ei ole mingeid andmeid aja, koha ega kinkija kohta, kuid tõenäoliselt jääb nende valmistamisaeg samasse aega nagu pühaserättide puhul ja tõenäoliselt on tegemist sama meistriga.

Käterätt on heegeldatud pitsist allosaga, mis on mõlemal pool räti servades, ühel serval on trükk. Trükil on kasutatud keskset lillemotiivi tammeokste ja kaarduvate spiraalsete stiliseeritud lehtedega, lihtsat lille, roosi, stiliseeritud viinamarjaväädiga paelornamenti ja kahte lendava tuvi motiivi. Trükitud on sinise, punase ja rohelise värviga nagu pühaserätilegi.

Sele 74. Seto Talumuuseumi käteräti detail (allikas: Seto Talumuuseumi foto).

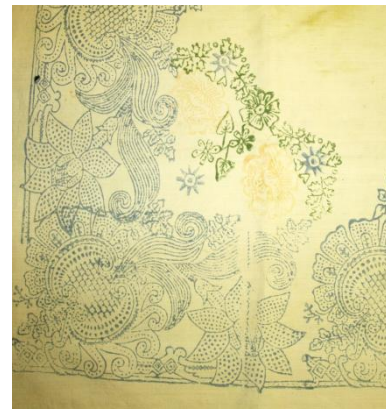
Seinatekstiili puhul on tegemist veelgi kummalisema nähtusega kui kõik eelnevad. Tegemist on tsentraalkompositsiooniga, mille keskele on trükitud oksal istuv tuvipaar. See motiiv esineb kõikidel pühaserättidel. Tuvipaar on asetatud lillevanikutesse. Kasutatud on pea kõiki väiksemaid ornamente, nurkadesse on erinevate mustripakkudega ehitatud võimas nurgakompositsioon. Ka lendavad tuvid on esindatud. Kõik motiivid on samad nagu pühaserättidel, kuid lisatud on suuremaid ja väiksemaid kuusemotiive, kurja hundi motiiv ja kuke-kana motiiv. Kokkuvõttes on see veider kooslus stiliseeritud lilledest, tuvidest ja sotsrealismi stiilis kuuskedest, kukkedest, kanadest, huntidest, mis meenutab natuke Vene muinasjutustseeni. Keeruline öelda, kas tegemist on trükkali või tellija fantaasiaga. Arvestades küllaltki peent tunnetust, mida näitab kasutatud motiivistik ja kompositsioon pühaserättidel,

kaldun arvama, et tegemist on siiski tellija sooviga. Hundid, kanad, kuked ja kuused on vaatluse põhjal trükitud pakkudega, sest korduvad motiivid on väga sarnased, mida maalimisega ei saavuta. Sellisel juhul pidid trükkalil olema tellija soovi täitmiseks olemas ka trükipakud. Värvide valik on täpselt sama nagu eelmiste kangaste puhul.

Sele 75. Seto Talumuuseumi seinatekstiil (allikas: Seto Talumuuseumi foto).

Laudlina on samuti väga huvitav. Keskele on trükitud mitme pakuga ringornament ja keskosas on näha *Paisly* topeltkasutust. Servad on trükitud trükipakuga, millest näeme kahel pühaserätil vaid poolt. ERM-i omal see puudub. Kummalisena tunduv ornament on nüüd tervikuna nähtav. See koosneb stiliseeritud granaatõuna motiivist, otstest spiraalseks keerduvatest lehtedes ja veidrast sauast, mille vastu nõjatub nartsissi meenutav täpiline lill. Kasutatud on ka roosi, roosilehtede, tammelehe ja lihtsate õite motiive. Eraldi nurga tarvis ei ole ornamenti kasutatud. Värvivalik on sama nagu eelmiste puhul.

Sele 76, 77. Seto Talumuuseumi laulina ja laudlina detail, tervikornament, mida on kasutatud ka pühaserättidel, kuid millegipärast on osa sellest ornamendist pühaserättidelt välja jäetud (allikas: Seto Talumuuseumi foto). Detail samast tekstiilist (allikas: Seto Talumuuseumi foto).

Üksikesemed

Üksikesemete alla paigutan tekstiilesemed, mida ei ole võimalik teistes rühmades käsitleda, sest nad on erinevad ja erilised. ERM-i kogudest olen leidnud ühe pearäti ja ühe põlle, mis on mõlemad täiesti erinevad, ning Hiiumaa Muuseumist ühe vardakoti.

- ERM-i pearätt

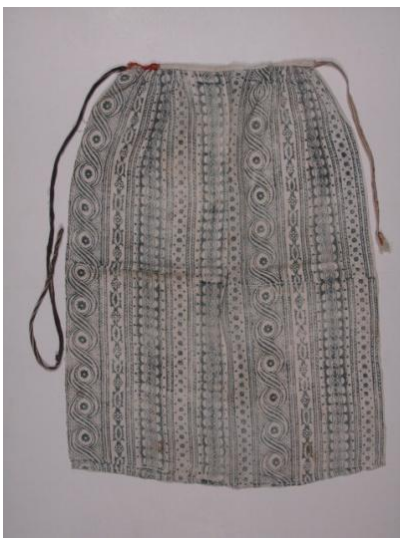
Mõned esemed tulevad inimese juurde ise. Reet Piiri raamatu „Vana-Tartumaa rahvarõivad” esitlusel leidsin tema juhendamisel raamatust pakkudega trükitud linase pearätiku, mis on pärit Kuremaa vallast Ännikülalt. Rätik on trükitud punaste ja mustade kirjadega, suurus 70 × 70 cm. Pearätt pärineb aastast 1870 (ERM A 125:1, Piiri 2014, lk 85). Erinevate otsisõnadega MuIS-ist otsides ma seda rätti ei leidnud. Esialgne mulje oli, et tegemist on pearätikuga, mis ilmselt on Venemaalt toodud, kuid Robert Natuse värvimistökoja trükipakke uurides leidsin sarnaste loogetega trükipakke, mida on konkreetsel rättil kasutatud. Võib oletada, et rätt on trükitud Eestis. Kirjade tundlikkuse järgi võiks arvata vastupidist. Sümpaatsena mõjub, et rätti on eksponeeritud rahvariideid tutvustavas raamatus ja seda käsitletakse rahvarõivaste osana.

Sele 78, 79. Palamuselt pärit pearätt (ERM A 125:1) (allikas: ERM-i foto). Robert Natuse trükikojast pärinev loogetega trükipakk (VM VM 7787:27) (allikas: autori foto).

- Kihnu põll

Ühe erandliku nähtusena esineb ERM-i kogudes Kihnust pärit käsitsi trükitud põll, mis pärineb umbes 1820. aastast ja on seega üks vanemaid käsitrükis trükitud tekstiilesemeid üldse. Valgel põhjal on sinised kirjad (põll on linasest materjalist, 77 cm pikk, alt 58 cm lai, valge värvliga). Kahjuks ei ole teada midagi valmistaja ega värvide kasutuse kohta. Põlles on väga lihtsad geomeetriselised ornamendid ja laine motiivid, mida on trükitud piki kangast triipudena (ERM A 290:414).

Sele 80. Kihnust pärit trükitud põll (ERM A 290:414) (allikas: www.muis.ee).

- Hiiumaa Muuseumi vardakott

Vardakoti kohta ei ole teada muud, kui et see on valmistatud tõenäoliselt 20. sajandi alguses. Vardakoti muster on rahvuslike motiividega ja väga eestipärane. 1912. aastast on Hiiumaal andmeid trükilaudade ja õlivärviga trükkimisest. Trükipakke valmistasid küla vanemad mehed (ERM KV 35, lk 1087). Vardakott on tõenäoliselt pakkudega trükitud. Muster on peen ja tundlik ning sellist joont on raske läbi šablooni edasi anda. Stiliseeritud lillevanikul on kujutatud suurt sinist õit ning väiksemaid valgeid ja kollaseid õisi koos lehtede ja viljapeadega.

Sele 81. Hiiumaa Muuseumi vardakott (HKM 1617 Tla 4) (allikas: www.muis.ee).

4.2.2 Tehnoloogia

Etnograafiliste materjalide põhjal teati õlivärviga trükkijaid linnades (ERM KV 15, lk 125), Laikses (ERM KV 15, lk 1833), Pühalepas (ERM KV 15, lk 1887), Kaarmas (ERM KV 15, lk 2125), Käinas (KV15, lk1087), Rõuges (ERM KV 15, lk 1259), Emmastes (ERM KV 35, lk 1087), Annas (ERM KV 35, lk 1469, 1493), Põltsamaal (ERM KV 35, lk 1747) ja Setumaal (ERM EA 147, lk 165–170). Kuna üheski eelpool kirjeldatud tekstiileseme legendides ei ole kirjeldust ega retsepte, kuidas otsetrükis kangaid trükiti, jääb üle vaid toetuda visuaalsele vaatlusele ja üksikutele etnograafilistele allikatele, kus ei ole küll kirjeldust, kuid on üleskirjutusi, kuidas erinevates kohtades on trükitud. Kindlasti aitaks täpsem värvide koostise keemiline analüüs kaasa tehnoloogia täpsemale kirjeldusele. Järgnevalt kirjeldan tehnoloogiat, mil moel võidi ühte ja teist eset pakkudega trükkida. Olen tuginenud üksikutele andmetele ja ajaloolistele ning teaduslikele kirjeldustele.

Lillornamendiga vaibad

Vaibad kooti enne trükkimist ja tõenäoliselt värviti kangas ning mõnel puhul ka lõim enne kudumist. Osa tekstiile on ka vanutatud. Etnograafilistes materjalidest ja kogumisraamatutest ei ole võimalik täpselt välja lugeda, millise värviga nendele vaipadele trükiti. Kuna Eestis olid Vene mõjud ja enamik teavet trükkimisest tuli Venemaalt, võib vaid oletada, et tegemist võis olla õlivärviga, sest Venemaal kasutati seda traditsiooniliselt otsetrüki puhul. 1920. aastatel olid Eestis kindlasti olemas ka keemilised värvid. Ükski fakt seda vaipade puhul aga ei kinnita. Huvitava nüansina leidsin korrespondentide vastuste hulgast, et Rõuge kandis oli meister trükipaku „kivitõrvaga” (saarepuu juurtest valmistatud tõrv) kokku teinud ja vajutanud sellega kangale mustri (ERM KV 15, lk 1243). Venemaal saadi musta värvi puu nõest ja tuhast, mida segati hiljem vaiguga (Jakunina 1953, lk 6). Saarepuu tõrv on väga vaigurikas. Enamik vaipadest on pärit Lääne-Eestist. Saartel ja Kagu-Eestis aeti rohkesti tõrva (Rattus 2015). Võimalik, et neid vaipu trükitigi tõrvaga, kuid ühe variandina võib oletada, et kuna sünteetilist indigot tehti kiviõletõrvast, võidi musta värvi saamiseks kasutada ka sünteetilist indigot (Peets 1998b, lk 292).

Jutustavate motiividega tekstiilid, üksikesemed

Käsitlen järgmist kahte rühma koos, sest minu arvates on mõlema rühma tekstiilide puhul kasutatud sama tehnoloogilist meetodit. Ainsa erandina selles reas näib olevat Kihnu põll, mille kohta puuduvad igasugused andmed, kuidas seda trükiti. Kihnu põlles on sinist värvi kirjad. Kuna indigost saadud värv otsetrüki jaoks oli haruldus isegi Euroopas, siis tõenäoliselt indigo baasil sinist värvi trükiks ei kasutatud. Sünteetiline indigo leiutati hiljem (19. saj lõpp), kui on dateeritud Kihnu põll (1820), seega ei saanud värv olla ka sünteetilise indigo baasil (Peets 1998a, lk 34). On kasutatud muud sinise värvi allikat. Võimalik, et tegu oli värviga õli ja mineraalne baasil, kuid seda on raske keemilise analüüsita selgeks teha. Teiste tekstiilesemete puhul võib arvata, et tegemist oli õlivärviga trükiga.

Õlivärvid sisaldavad sünteetilisi või looduslikke pigmente. Looduslikud pigmendid on mineraalid (asuriit), muldpigmentid (umbra, sieena, ooker) ja orgaanilised pigmendid (süsi ja tuhk), mis segatakse sideainetega, kuid need ei tohi sideaines lahustuda (Vahur 2005, lk 7, 8, 9, 15). Sideainete hulka kuuluvad õlid, vahad, vaigud, valgud ja süsivesikud, mida kasutatakse sõltuvalt sellest, milline on õlivärvi kasutamise eesmärk ja pigmentivalik. Mida rohkem on värvis pigменти, seda kvaliteetsem on värv. Värvide lahjendamiseks kasutatakse eeterlikke õlisid (näiteks tärpentini) (*ibid*, lk 17, 24, 26). Kas Eestis olid õlivärvidega trükkimisel otsetrüki

kasutusel sünteetilised või looduslikud pigmendid, on allikate puudumise tõttu raske öelda.

Õlivärvidega trüki puhul toetun 1931. aastal Venemaal välja antud Armandi raamatule „Орнаментация ткани”, kus kirjeldatakse õlivärvide kasutamist tekstiilil, küll seoses maalimisega. Tõenäoliselt on trükkimisel värvainete kasutus sarnane. Trükkimiseks peab värv pisut paksem olema, tavaliselt hapukoore konsistentsiga. Õlivärvide kandmiseks kangastele on kaks meetodit. Ühel puhul kasutatakse kruntvärvi, teisel mitte. Kruntvärvi kasutatakse juhul, kui tegemist on dekoratiivsete tekstiilidega – pannode või ka patjade puhul. Rõivaste, sallide jms taolise puhul kruntvärvi ei kasutata ja kangas säilitab oma loomuliku elastsuse. (Euroopa ajaloost on teada, et kangast töödeldi ka kliistriga, et see jääks tugevam ja sellele oleks lihtsam värvi peale kanda, hiljem tuli see pestes välja.) Tekstiilile võivad tekkida õlivärve kasutades õlised muustriservad. Selle ärahoidmiseks võib kanga alla raputada kriiti, mis imab õli endasse, või kinnitada kangas raamile ja siis lauale, et ta ei puutuks pidevalt laua pinnaga kokku. Õlivärve lahustatakse kangaste värvimisel teisiti kui klassikalise maalimise puhul. Õige konsistentsi saavutamiseks kasutatakse puhastatud bensiini (aviobensiin). See muudab küll värvid pisut matimaks, kuid seda ei tasu peljata (Armand 1931, lk 160–162).

Praktilise töö käigus, trükkisin pühaseräti rekonstruktsiooni (vt ptk 6.2), olles enne katsetanud erinevate õlivärvidega. Õlivärvid segasin ise värvimuldade baasil. Trükkimise käigus andis munaga segatud õlivärv kõige lähedasema tulemuse originaalile. Kuna munaõli temperat on teadaolevalt kasutatud ka ikoonide ja pühapiltide maalimiseks, on tõenäoline, et samu värve kasutada ka pühaserättide trükkimiseks.

5. TRÜKIPAKKUDEGA KÄSITRÜKI TEHNOLOOGIA KASUTAMINE TÄNAPÄEVAL

Pakkudega trükkimist kasutatakse kõikjal maailmas. Pakutrükist on saanud ainulaadne käsitöövorm, mis elab oma elu täiesti uuel tasemel, kasutades traditsioonilisi võtteid. Ka pakkude enda tegemiseks rakendatakse moodsaid või alternatiivseid vahendeid, kuid see ei vähenda tööde väärtust. Sama puudutab värve ja materjale. Uus ajastu nõuab ka uut lähenemist, kuid on ka häid näiteid traditsioonitruudusest. Turumajanduses peab iga ettevõtte või töökoda leidma endale väljundi, et tarbijani jõuda. Väga mitmed ajakohased pakkudega trükkivad ettevõtted kasutavad segatehnikaid ja lisaks trükkimisele kaunistatakse kangaid või rõivaid näiteks tikkimise või mõne muu käsitöövõttega, et muuta need atraktiivsemaks.

Kangaid on trükitud pakkudega ja sama meetodit on kasutatud ka tapeetide trükkimisel. Mõlema puhul rakendatakse samu disaini- ja trükivõtteid, erinev on vaid materjalide ja värvi kasutus. Tihti käsitletakse neid koos, mistõttu on uurimistöös esindatud ka ettevõtted, kus tegeldakse tapeetide trükkimisega. India tänapäevane pakutrükk on uurimuses eraldi tähelepanu all. Ühest küljest seetõttu, et pakutrükk kangale on tõenäoliselt saanud alguse Indiast ja seal elab traditsioon edasi. Indias rakendatakse siiani vanu meetodeid kõrvuti uuematega. Teisalt seetõttu, et mul oli võimalus praktika raames külastada mitmeid India töökodasid ja näha nende tööd oma silmaga. Toon näiteid kõikjalt maailmast, mis peaks rikastama tänapäevase pakutrüki tehnoloogia kasutamise üldpilti. Eestis on pakutrükk populaarne, seega olen mõnede professionaalsetele pakkudega trükkijatele ja pakumeistritele pühendanud eraldi peatüki.

5.1. Pakutrükk Indias

India traditsioonid pakkudega trükkimise alal on iidset. Nende loomung tugineb usul ja loodusel. India viljakad maad on andnud neile indigo värvaine ja mitmed taimed, millistega värvimisel võrdset ei ole. Seal ei ole traditsioon katkenud, vaid elab edasi. Mul õnnestus käia praktika

raames Indias ja siin on ülevaade India traditsioonilisest käsitsi pakkudega trükkimisest tänapäeval.

Anokhi salong-kauplus, kaupluste kett ja muuseum

Anokhi on suurepärase näide ühe ettevõtte kultuuri kandvast ja hoidvast suhtumisest rahvakunsti traditsioonidesse. Juba üle 40 aasta on Anokhi ideaalideks säilitada ja arendada kohalikku tekstiiliga seotud trükikultuuri, panustada disaini, turundusse ja mitmete projektide rahastamisse. Ettevõtte on tuntud kui alternatiivne heade äritavadega eeskuju, mis elavdab traditsioonilise tekstiilitrüki oskusi. Anokhi ei ole mitte ainult salong-kauplus. (Õieti on see kaupluste kett, millel on üle kogu India 24 kauplust, aga see on ka muuseum ja arenduskeskus (www.anokhi.com)).

Muuseumis näidatakse kohalikke materjale, auväärseid tehnikaid ja meetodeid. Anokhi on ära teeninud ka UNESCO auhinna „Cultural Conservation 2000”. Lisaks tegelevad nad teaduslike uuringute projektidega. Teadusuuringud on enamasti seotud erinevate stiilide ja protsesside uurimisega, nagu looduslikud värvained, *dabu*-mudaga trükkimine, kulla kasutamine trükis jne. Oluline on ka regionaalsete eripärade säilitamine. Ajrakh, Bagru, Balotra, Jaipur, Naliya ja Sanganer on traditsioonilised pakutrüki piirkonnad ning igal neist on oma eripära. Kogud moodustavad varamu pakkudega trükitud tekstiilidest, tööriistadest ja piltidest. Põhirõhk on tänapäevaste rõivaste ja kodutekstiili valmistamisel Anokhi muuseumist saadud traditsioonide ning ajaloolise teabe järgimisega (www.anokhi.com)).

Kõike, mida valmistatakse käsitöö ja traditsioonide uues kuues ning moodsas võtmes, on võimalik Anokhi kauplustest soetada. Rõivad ja sisustustekstiilid on enamasti trükitud looduslike värvidega, need on kallid, kuid imekaunid. Müüakse trükitehnikat tutvustavat kirjandust (oma väljaanne) ning metallribade ja tihvtidega valmistatud trükipakke (www.anokhi.com)).

Sele 82. Looduslike värvidega pakkudega trükitud kangast moodne rõivas Anokhi salongkaupluses (allikas: www.anokhi.com).

Maa Fabric Galleria Bengalurus

See on tüüpiline India pakutrükitöökoda, kus valmistatakse rikastele hindudele ja poliitikutele rahvuslikke sarisid, nagu intervjuude käigus selgus. Nad ei õmble sarisid ise, vaid lasevad õmmelda. Nende töö on saride kaunistamine traditsioonilise pakutrükiga. Kogu töö tehakse keemiliste värvidega, mis on erakordselt kvaliteetsed ja väga hea konsistentsiga. Neil on laos hulgaliselt trükipakke. Kui klient soovib eridisaini, siis omanik, kes on kõik mustrid ise välja mõelnud, valmistab tellija nõudmisel uue disaini ja tellib pakud. Kasutatav materjal on enamjaolt naturaalne siid. Siidi näidised on salongis olemas. Need tellitakse kliendi soovide järgi kindlalt firmalt. Töökojas on tööl kolm inimest: trükkal, disainer ja müügimees (autori välitööde materjalid 2014).

Sele 83. Näide trükipakkudest Maa Fabricis (allikas: autori foto).

Sele 84. Pakunäidised studio seinal (allikas: autori foto).

Sele 85. Sari trükkimine (allikas: autori foto).

Navrang dyeing and printing unit Bengalurus

See on samuti tüüpiline India pakutrükitehnikakoda, kus valmistatakse sarisid, aksessuaare, moodsaid rõivaid ja peale trükkimise osaliselt ka tikitakse (selline tehnika pärineb Rajasthan piirkonnast). Seal õmmeldakse sarid ise ja kogu toodang valmib kohapeal, kus on ka tootenäidised. Värvimistöokojas kangas värvitakse ja siis see viimistletakse. Trükitakse kahel viisil: pakkudega ja siiditrukis, kasutades nii segatehnikat kui ka mõlemat tehnikat eraldi. Töökojas õmmeldakse ja tikitakse rõivaid ning aksessuaare. Seal töötavad kaks õmblejat, tikkija, neli trükkalit (kaks pikka lauda, üks siiditrukiks ja teine pakutrükiks), värvimistöokojas töötab neli ja viimistluses kaks inimest. Kõik tooted kuivatatakse pärast viimistlust lahtisel terrassil (autori välitööde materjalid 2014).

Sele 86. Trükiti nii siiditrükis kui ka pakutrükis. Taamal on näha pakkudega trükkalit. Eespool sari trükiprotsess – servad trükiti pakkudega ja sisu siiditrükis (allikas: autori foto).

Sele 87. Sari *pallu* on trükitud, nüüd nihutatakse kangast (allikas: autori foto).

The National Institute of Design R&D Campus disainikeskus Bengalurus

Gyanesty Mishra on disainiinstituudis õppejõud, hariduselt skulptor. Ta õpetab peale skulptuuri ka pakutrükki ja keraamikat, on teinud mahuka uurimistöö taimevärvidest ja sellest, kuidas nendega trükkida. Gyanesty korraldab disainikeskuses oma uurimistöö baasil kursusi. Ta õpetab traditsioonilist pakutrükki taimevärvidega. Lisaks korraldatakse kursusi punutiste, keraamika, skulptuuri ja puuvoolimise valdkonnas. Disainikeskus on mõeldud inimestele täiendõppe pakkumiseks. Indias puuduvad võimalused erinevatest kultuurkapitalilaadsetest organisatsioonidest raha küsida, kuid traditsioonide hoidmiseks, säilitamiseks ja arendamiseks on valitsus raha eraldanud (autori välitööde materjalid 2014).

Sele 88. Disainikeskuse peasissekäik. Kaunistatud terrakotaskulptuuride ja reljeefidega (allikas: autori foto).

Sele 89. Pakkudega trükitud tapeedi fragment, mida kasutati katkise akna katmiseks (allikas: autori foto).

Pakumeister Balu

Balu on kolmandat põlve trükipakumeister, tagasihoidlik mees, kes töötab disainikeskuses. Ta valmistab traditsiooniliselt trükipakke tiikpuust umbes 7 cm paksustest seibidest, mis on valmistatud ristilõigatud puidust. Tööriistadeks kasutab ta väga terava otsaga umbes 12–15 cm pikkuseid peenikesi peitleid, millel ei ole eraldi vart. Puidu pind oli kaetud valge värviga. Kõik kavandid joonistab ta ise (see on traditsioone edasikandva India eripära, et pakumeister tunneb oma maa ornamentikat nii hästi, et suudab kõik mustrid ise luua, ilma et oleks mõnda kunsti- või muud kooli lõpetanud). Muster on enne paberile kantud. Seejärel pannakse paber tiikpuust seibile ja toksitakse peene peitliga muster läbi paberi puusse. Seibil valitakse koht võimalikult serva lähedal, et puitu mõistlikult ära kasutada. Seejärel hakatakse erinevate peitlitega umbes 20–30° nurga all mustrit välja toksima (reljeefi sügavus on umbkaudu 7 mm). Tiikpuud saab terava peitliga kergesti töödelda. Tööriistad peavad olema väga teravad, nii et lõikavad vabalt paberit. Peiteldamiseks kasutab ta puidust jämedaotsalist pulka, mis on kasutusel haamrina. Väikese (umbes 3 cm) motiivi väljalõikamiseks kulub tal mitte rohkem kui 10–15 minutit. Ta on oma ala tõeline meister. Kui motiiv on välja lõigatud, lõigatakse see sirgelt toksides välja ülejäänud tiikpuust seibist, nii et servad jäävad puhtad ega sega trükkimist (autori välitööde materjalid 2014).

Sele 90. Balu näitab oma meistrioskusi tiikpuud vormides (allikas: autori foto).

Tharangini International Bengalurus

Tharangini nime kannab keskus, mis on mõeldud töötutele erinevate projektide elluviimiseks. Tharangini keskus on samasugune pakutrükistöökoda, mis sarnaneb Maa Fabricsi töökojaga, kuid on palju mahukam ja suurem. Töötati mitme pika lauaga. Trükkalid on kõik mehed, enamik oli seda tööd teinud 20–45 aastat. Mehed on rahulolevate ja rõõmsate nägudega. Kõik mustrid trükitakse saridele käega mõõtes. Trükitakse nii puuvillasele kui ka siidile. Naiste ülesandeks on aias värv kangastelt kaevuveega maha pesta, segada suurtes püttides värve ja tegeleda mustrite ettevalmistamisega. Kasutati keemilisi värve (autori välitööde materjalid 2014).

Olgu öeldud, et Indias ei kohanud ma töökodades ühtegi meistrit, kellel oleks olnud erialane kunstiharidus. Nende traditsioon elab juba aastasadu ja teadmised antakse põlvest põlve edasi.

5.2 Pakutrükk mujal maailmas

Kogu maailmast võib leida käsitrükiga tegelevaid väikeettevõtteid ja kunstnikke. Järgmise valiku erinevatest tänapäevastest pakutrüki viljelejatest tegin erinevate kohtade põhjal, mis mulle endale emotsionaalset rahuldust pakkusid.

Pavlovski Pasadi rätikute manufaktuur (Павлопосадская Платочная Мануфактура) Venemaal
Venemaal Moskva lähisel Pavlovski Pasadis töötab endisaegset pakutrüki meetodit kasutades manufaktuur, mis eksisteerib juba üle 200 aasta ja kannab edasi traditsioonilist, ainult Pavlovski Posadile omast koloriiti. Siin ei ole traditsioonid katkenud. (www.vk.com/rumagazru; www.youtube.com/watch?v=RYyJStZuvtA)

Kuna Pavlovski Pasadi manufaktuur on eelkõige tuntud oma eripäraste mustrite ja ornamentide

poolest, valitakse hoolikalt välja maalitud kavandid. Disaineritel ja koloristidel on väga vastutusrikas töö, sest neilt eeldatakse ainult väga head kvaliteeti. Kui kunstinõukogu on mustrid heaks kiitnud, hakatakse trükkimist ette valmistama. Kõige keerulisem on õige koloriidi leidmine, sest trükkimise ajal õiget värvitooni ei näe. Õige värvitoon ilmub nähtavale pärast kanga aurutamist ja pesemist. See annab tunnistust peitsidega trüki kasutusest. Peitsidega trüki meetod teeb ettevalmistusprotsessi keerukaks, sest enne peab trükkima mitu proovi, et õiget värvitooni saada ja õige värvaine retsept paika panna. Igat mustrit trükitakse tavaliselt ka erinevates värvivariantides (www.vk.com/rumagazru, www.youtube.com/watch?v=RYyJStZuvtA).

Sõltuvalt mustri keerukusest kasutatakse trükkimisel erinevaid vahendeid. Osa mustreid trükitakse trükilaua automaatsete masinatega, mis võimaldavad trükkida eri värvidega. Kõige vastutusrikkamad ja tundlikumad lõigud tehakse käsitsi. Trükiprotsess on ökoloogiliselt puhas ja kasutajasõbralik. Tehnoloogia viimase sõna kõrval viljeldakse ka ainult käsitsi pakkudega trükkimist (www.vk.com/rumagazru, www.youtube.com/watch?v=RYyJStZuvtA).

Pakutrüki meetodil trükitakse sealsetes töökodades kreemjal või värvitud põhjal villaseid, puuvillaseid ja siidist pearätikuid ning salle. Mustrid kantakse peale puidust trükipakkude (*деревянные формы*) ehk lilledega (*цветки*), nagu nad neid hellitavalt kutsuvad. Sõltuvalt rätikute mustri keerukusest kasutatakse ühe räti juures 40–60 erinevat trükipakku. Trükivormid tehakse erinevatest puidukihtidest. Trükivormi plastilisuse eesmärgil kasutatakse keskmises kihis pehmet männipuitu. Ühe kihi paksus on 6 cm. Trükipakkude suurus on kuni pool meetrit. Trükitud rätide kvaliteeti võrreldakse Louis Vuittoni omadega ja need ei jää alla maailmakuulsatele tootemarkidele. Manufaktuuris toodetakse umbes 800 erinevat salli, rätikut ja laudlina (www.vk.com/rumagazru, www.youtube.com/watch?v=RYyJStZuvtA).

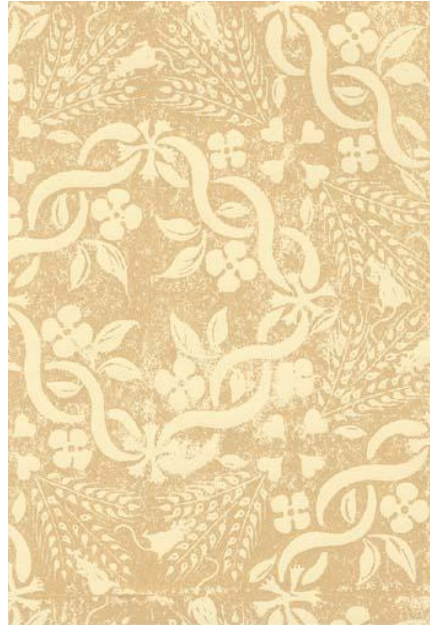

Sele 91, 92. Pavlovski Pasadis käsitsi trükitud villane rätik, 146 × 146 cm (allikas: www.platki.ru/catalogue/2/4/-/5707/). Rätikute trükkimine Pavlovski Pasadis (allikas: www.vk.com/rumagazru).

Katherine Morrise tapeedid

Inglismaal Londonis tegutseb kunstnik Katherine Morris, kes trükitab trükipakkudega tapeete. Tema trükipakud ei ole traditsiooniliselt valmistatud. Ta kasutab trükipakkude tegemisel linoollõiget. Sellised trükipakud võimaldavad trükkida loomulikus korrapärasuses, pehmelt ja delikaatselt. Sellist tulemust mehaaniliselt ei saavuta. Oma tapeedid kujundab ta kahevärviselt, kasutades nn damaskuse värve. Morris kasutab pealetrükil kontrastsusprintsipi, mille järgi kujundab tapeedile graafilise mustri. Trükkimiseks kasutab ta poest saadaolevaid emulsioonvärve. Inspiratsiooni ammutab ta erinevatest allikatest: Inglise ajaloolisest kujundusest (eriti William Morrise loomingust), 16. sajandi puulõigetega tehtud illustratsioonidest, keskaja plaadimustritest, keldi kultuurist, 30. ja 60. aastate disainist ning erakordselt inspireerivalt kunstnikult Peggy Anguselt (1905–1993). Olemasolevaid trükinäidiseid kasutab ta müügitöös, kuid ta on paindlik ja tuleb vastu klientide soovile nii mustri- kui ka värvivalikus. (www.katherinemorris.com)

Kujundusi tuleb juurde just seoses eritellimustega. Siis tuleb valmistada uued linoplokid, mille arv sõltub mustri kordusest. Nõnda on valminud mitmed projektid, näiteks Saksamaa 30. aastate disain ajakirjale (vt sele 93) või Iraani kunstniku Reza Arameshi idee asendada klassikalises damaskuse mustris palmilehed akantuselehtedega. Ühe teemana kasutab ta klassikalist šoti märgikeelt, ruudulisel taustal männikäbi või ohaka sümbolit ja armastab sümboolse tähendusega lilli, milledest üks on stiliseeritud roos. (www.katherinemorris.com)

Sele 93, 94. Saksamaa 30. aastate mustrist inspireeritud tapeet (allikas: www.katherinemorris.com). Katherine Morrise kujundatud tapeet Harvest (allikas: www.katherinemorris.com).

India Rose Birdi pakkudega trükitud paberid ja mustriklotsid

India Rose Bird on lõpetanud Leedsi Kunstikolledži. Tema erialaks on tekstiilitrükk ja disain. Oma töödes keskendub ta töömahuka käejoonistuse ilule ning ajatute traditsiooniliste trükitehnikate kasutamisele. India töödes on näha mitmekesisust ja eksperimendivabadust. Oma töödes taotleb ta kvaliteetset tulemust, luues interjööridisaini kompositsioone ja pilte. Kuigi ta kasutab arhailist inspiratsiooniallikat, mõjuvad ta tööd tänapäevaselt, sest ta realiseerib oma töid nii käsitrükis kui ka digitaalsena. Kunstnik on loonud kollektsiooni „Folkloorsed nikerdused”, mis sisaldab käsitsi trükitud tapeete ja seinapilte ning puidust nikerdatud klotse seinte kaunistamiseks. Need sarnanevad väga trükipakkudega. Oma tööde kaudu taasloob ta iidset Aafrika kultuuri, millest inspireeritud kujundikeelt ta kasutab. Sinna hulka kuuluvad nii rahvaluule, kostüümid kui ka rituaalid. India eesmärk on edastada põnevat narratiivi, ulmelisi tähemärke ja ilusaid mustreid. (www.cargocollective.com/indiarosebird)

Sele 95, 96. India Rose Birdi kujundatud tapeedid ja trükised (allikas: www.cargocollective.com/indiarosebird).
Seinapakud (allikas: www.cargocollective.com/indiarosebird).

Liz Galbraith ja Ephraim Paul, stuudio-töötuba

USA-s Philadelphias alustas 1986. aastal tööd Liz Galbraithi ja Ephraim Pauli stuudio-töötuba, mis on spetsialiseerunud käsitsi pakkudega trükitud tekstiilide ning tapeetide valmistamisele. Veel trükitakse ka patju ja valgusteid. Stuudio on hingega ettevõtte, kus käsitöölised ja kunstnikud teevad koostööd ning ühendatud jõududega luuakse peeneid ja elegantseid kangaid. Eesmärk on hea kvaliteet ja peen viimistlus. Stuudio on traditsioonidel põhinev, arenev ja muutuv organism, kus tööd tehakse täie pühendumusega. (www.galbraithandpaul.com)

Stuudios valmistatud kangad on kõik trükitud trükipakkudega. Ühendatud on traditsiooniline käsitööoskus ja tänapäevane disain. See annab kangastele erilise hõngu. Disaini kohandatakse olemasolevate trükipakkude järgi. Valida on 41 mustri ja viie mustripõhja ning 150 erineva värvi hulgast. Kõiki trükikangaid müüakse erinevates stuudiopoodides üle kogu USA. Tapeedid ühendavad tundlikke pindu ja tekstuure, mida trükitakse samuti trükipakkudega, kasutades sealjuures laia värvipaletti. Tapeedi alusmaterjal on tulekindel ja neid on kerge puhastada. (www.galbraithandpaul.com)

Sele 97, 98. Stuudio-töötöa tööprotsess (allikas: www.galbraithandpaul.com). Philadelphia's trükitud kangastest valmistatud toodete reklaamfoto (allikas: www.galbraithandpaul.com).

Georgia Chapman ja kaubamärk Vixen

(...) Nii kaua, kui ma mäletan, olen kogunud tekstiilitükke, dekoratiivset paberit, vanu salle, tapeeditükke ... midagi, mis meeldib mulle värvi poolest ja pinna kaunistamiseks. See oli loomulik, et minust sai tekstiilidisainer, ütleb enda kohta Georgia (www.georgiachapman.com.au)

Georgia Chapmani kaubamärk Vixen on tuntud juba üle kahekümne aasta. Georgia on toonud turule oma kindla käekirja ja pildikeelega trükitud tooted. Tema kaubamärgiks on kaunis, kvaliteetne, piiratud tiraaž, kordumatu originaallooming. Kõik tooted on Austraalias tehtud ja trükitud Georgia Collingwoodi studios, osa teevad allhanke korras kohalikud Melbourne'i tootjad. Georgia stiil lähtub traditsioonilistest motiividest, mustritest ja tehnikatest ning ta ühendab neid kõige ootamatumatel viisidel. Tema loominguks on ajatut lihtsust, funktsionaalsust ja ilu ning tema kirg on disain, värv ja käsitöö. (www.georgiachapman.com.au)

Vixen alustas Austraalias 1992. aastal moerõivaste ja kodutekstiilide valmistamisega, mille juures kasutati ainult originaalmaterjale. Värvide ja tekstuuridega rikastatud hiina krepp, samet ja siid muutusid Georgia kaubamärgiks. Kaksikümmend aastat on Vixen müünud oma tooteid kogu Austraalias, Aasias ja Londonis. Vixeni lipulaev kauplus Fitzroy avati 2007. aastal.

Georgia on oma töid laialdaselt eksponeerinud ja tema kujundatud tekstiile ning rõivaid leidub Victoria rahvusgalerii ja Powerhouse Museumi kogudes. (www.georgiachapman.com.au)

Sele 99. Georgia Chapmani kujundatud padi (allikas: www.georgiachapman.com.au).

Tóthi töökoda ja pereettevõtte taassünd

Sinivalge pakutrükiga on tegeldud paljudes Euroopa riikides. Enamik ajaloolisi töökodasid on oma järjepidevuse kaotanud või saanud muuseumideks. Üks omataoline töökoda asub Ungaris Györis, peegeldades Euroopa sinivalge tekstiili ajalugu. Töökoja asutas 1879. aastal Peter Ehling. Pärast II maailmasõda võõrandas selle kommunistlik valitsus. Kui poliitiline süsteem Ungaris muutus, taastas töökoja perefirmana Peter Ehlingi lapselapselaps Ildiko Tóth. Lähedal asuv trükitekstiilide muuseum Pápas aitas neid ja lubas kasutada muuseumi esemefondides olevaid trükipakke. Samuti said sugulased abi kohalikult mehelt, kes õpetas neid sinivalget trükki kasutama. Nii sai pereettevõtte kasutada kohalikul traditsioonil põhinevaid mustreid ja rakendada oma teadmisi tehnoloogiast. Töökoda tegutseb väga aktiivselt. 2011. aastal esindasid nad Ungari käsitööd Thamesi festivalil Londonis ja 2013. aastal Washingtonis. (allikas: Textileforum 2013, lk 30)

5.3 Pakutrükk Eestis

Trükipakkudega trükkimine on populaarne ka Eestis. Pealetrükki trükipastadega kasutatakse tihti käsitöölaatel kui atraktiivset tehnikat, mis on lihtne ja jõukohane ka tavalisele inimestele. Tõenäoliselt on see ka põhjus, miks paljud käsitöölised muu tegevuse juures seda kasutavad. Professionaalsel tasemel tegijaid on tegelikult vähe ja kindlasti ei elatu keegi Eestis ainult pakkudega trükitud tekstiilidest või pakkude voolimisest. Raske on ka öelda, kus ja millal pakutrükk Eestis uuemal ajal on taaselustunud. Tartu Kunstikoolis alustas pakutrükiga 1990. aastate lõpus Erika Pedak, kes on väga hästi kursis tekstiilikunsti ajalooga. 2000. aastal kaitses oma lõputöö pakkudega trükkimisest Tuuli Vahesaar, kes on ka hiljem pakutrükiga tegelenud, kuid käeoleval hetkel keskendunud teistele teemadele. Samal ajal tärkas huvi pakutrüki vastu ka Eesti Kunstiakadeemias. Suurema hoo sai pakkudega trükkimine Eestis sisse 2000. aastate lõpus,

kui Pärnu rahvusvahelisel hansalaadal oli esindatud väga mitmeid pakkudega trükkimise töötubasid. Uurimistöö huviorbiidis on professionaalsed tegijad, kes tegelevad käesoleval ajal käsitsi kirjalaudadega trükkimisega. Toon ära mõned näited, kuidas tehakse Eestis trükilaudadega käsitrükki ning kus trükipakke valmistatakse.

Epp Mardi ja „Frida ja Lonni”

Epp Mardi on hariduselt tekstiilikunstnik ja peab salong-töökoda Tartus Rüütli tänaval. Ta on väga mitmekülgne kunstnik ja peale tekstiilide tegeleb ta ka portselanimaaliga. Tema huvi pakkudega trüki vastu sai alguse kunstikoolis. Hiljem, kui ta oli avanud oma töötoa, tundus, et see on lihtne meetod kujundeid/mustreid kangale trükkida. Esimesed pakkudega trükitud tekstiilid said inspiratsiooni tema enda valmistatud rahvuslikest tassidest. Nüüdseks saab ta enda sõnul inspiratsiooni kõigest, mis teda vaimustab. Epp kasutab tihti oma loomingus segatehnikat, miksides kokku trükki, aplikatsiooni, erinevaid materjale ja mustreid. Ta trükib pakkudega kaarte, mänguasju jm väikseid meeneid. Epp voolib oma trükipakud ise. Selleks tarvitab ta kahekordset kokkuliimitud vahtra- või pärnapuud. Ta lõikab puitu pikikiudu. Selleks kasutab ta väga väikseid erineva kujuga peitleid, mida ta laseb enne igat ettevõtmist teritada. Tekstiilile trükkimiseks kasutab ta siiditrüki värve, mida ta segab ise paksendajat ja värvipigmente kokku miksides. Ta on trükinud väga erinevatele looduslikele tekstiilidele ja on kasutanud nii siidi, puuvilla kui ka linast materjali. Tema pakkudega trükitud tekstiilesemete hulka kuuluvad kardinad, voodilina, linikud, rõivaesemed. Ta on korraldanud huvilistele ka kursusi. Kuigi pärast majanduslangust ja pakkudega trüki populaarsuse kasvu tõttu on huvi väiksem ning ostjaid vähem, otsib ta ikka ja jälle selles valdkonnas uusi huvitavaid väljakutseid. (vestlus Epp Mardiga 19.03.2015)

Sele 100, 101. Epp Mardi jõululinikut trükkimas (allikas: autori foto). Epp ja tema pakkudega trükitud põll (allikas: Epp Mardi erakogu).

Kauksi Ülle ja Evar Riitsaare trükitud esemed

Setumaal tegutsevad aktiivselt Kauksi Ülle ja Evar Riitsaare, kes muu tegevuse hulgas trükivad pakkudega tapeete, pühaserätte ja kangaid. Mustrid on traditsioonilised Setu mustrid, kuid on ka stiliseeritud motiive, mis mõjuvad tänapäevaselt. Nii on Seto Talumuuseumis olemas ka nende hiljuti trükitud pühaserätt (STM 2390 E 1601).

Sele 102. Kauksi Ülle ja Evar Riitsaare trükitud tapeedi näidis (allikas: www.setokunst.ee/tegevusalad/tapeet/).

Sele 103. Tänapäevane pühaseräti fragment (allikas: autori foto).

Küllike Tuvikene – kümme aastat pakutrükki

Küllike Tuvikene on lõpetanud ERKI moeriala. Ta on Eesti Moekunstnike Ühenduse, Eesti Kunstnike Liidu ja Tartu Kunstnike Liidu liige. Disaineri stiil on nooruslik ja eksklusiivne, kuid samas praktiline ning looduslähedane. Riidematerjale oma rõivastele loob Küllike ise ja need on osaliselt või täielikult käsitööna valmistatud kangad, mis sünnivad mitmel erineval moel, kasutades viltimise, kudumise, trükkimise, maalimise või pleegitamise tehnikat. (www.loovtartu.ee/antoniustuudio/moedisainistuudio)

Ta on muu tegevuse kõrvalt tegelnud juba kümme aastat pakkudega trükkimisega. Trükkimisega

alustas Küllike juba õpingute ajal, kasutades siiditrükki. Kuid vajadus millegi erilise, vanema, keskajahõngulisema varjundi järele tõi ta pakkudega trükkimise juurde. See oli suures osas seotud tema ateljee kolimisega keskajale orienteeritud Antoniuse õuele Tartus, Antoniuse Gildi tegevuse ja hansalaatade ning keskaja laadaga. Küllike on ka ise Eesti Rahvamuuseumi fondides trükipakke uurinud, kuid inspiratsiooni saab ta siiski enda loodud mustritest ja keskajaga seotud teemadest. Kunstnikku on alati vaimustanud maaliline tulemus ja seda on ta erinevate tekstiilitehnikate kasutamisega ka saavutanud. Ka trükipakke kasutab ta nõnda, et tulemus jääks maaliline. Küllike kannab värvi trükipakkudele vaid ühe korra ja trükkides mitu korda värvi juurde lisamata saavutab ta oodatud tulemusi. Ta on trükinud pakkudega rõivastuskangaid, ruumitekstiile ja erinevaid tekstiilesemeid (kotid, sallid, T-särgid). Oma töödes kasutab ta looduslikke värvimata kangaid (põhiliselt linast ja puuvillast) ja neid materjale, mida ta ise on enne värvinud. Ta segab omavahel erinevaid tehnikaid, luues maalilise tausta (näiteks sidumisbatika). Küllike tarvitab trükkimiseks vee baasil siiditrüki pastasid. Ta ei vooli trükipakke ise, vaid on tellinud neid puutöömeistritelt. Trükipakud on tehtud üleni puidust, metallist lisasid ei ole. Tema mustripakkude hulgas on ühe- kuni kolmekihilisi pakke. Ta korraldab siiani huvilistele ja Tartut külastavatele ekskursioonidele Antoniuse õues kursusi ning töötubasid. Töötubade vastu on suur huvi. Seal kasutab ta ka Tartu keskajast pärinevat temaatikat. Näiteks on külastajatel võimalus trükkida endale linane kott ja valida sellele trükkimiseks erinevate trükipakkude hulgast Tartu keskaegset sümboolikat või mustreid. Tema trükipakkude kogus on ka keskaegse Tartu linna oma raha brakteaadi järgi lõigatud pakk. (vestlus Küllike Tuvikesega 16.04.2015)

Sele 104, 105. Küllike Tuvikese trükikangas (allikas: Küllike Tuvikese erakogu). Antoniuse Gildi meistrite pakutrüki töötuba Saksamaal Lüneburgis 2012. aastal rahvusvahelistel XXXII hansapäevadel. Küllike kangast trükkimas (allikas: Küllike Tuvikese erakogu).

Artel Lindeni ja Pavel Varunini trükipakud

Tartus Jänese tänaval asub puidunikerdusettevõtte Artel Linden. Ettevõtte tegutseb juba 20 aastat ning põhiliseks tegevusalaks on puidust nikerdatud esemed ja sisustusdetailid. Ühe tööna graveeritakse puidust ikoone ja pühapilte. Tegemist on väikeettevõttega, millel on kaks omanikku. Üks neist on Pavel Varunin, kes on ametilt puidugraveerija. Pavel on Peipsi äärest pärit vanausuline. Tema tööde hulka on kuulunud ja kuulub ka trükipakkude valmistamine. Ta teeb neid enamasti kolmekihilisena, nii nagu Venemaal on tehtud. Pealmised kihid on kasest, lepast või pärnast ja keskmine männist, et anda puidust pakule elastsust. Osava käsitöömeistrina on ta teinud ka trükipakke koos metallist lisadega – tihvtide ja liistudega –, mis on Eestis väga haruldane. Paveli tööd on kvaliteetsed ja hingega tehtud. Kogu tööle lisab võlu see, et tema teadmised pakkudega trükkimisest Eestis on imetlusväärased. Ta on väga hästi kursis ka pakutrüki ajalooga.

Sele 106, 107. Pavel Varunini valmistatud trükipakud traditsioonilises võtmes (allikas: www.facebook.com). Pavel oma töökojas (allikas: autori foto).

Kerttu Laane magistritöö pakkudega trükkimisest

2010. aastal kirjutas Kerttu Laane magistritöö „,Trikitud“ – pakutrükk taimsete trükivärvidega” (Laane 2010). Tema eesmärgiks oli metoodilise materjali koostamine pakutrüki tehnikast, ajaloost ja taimsetest trükivärvidest Eestis. Tema soov oli edasi kanda traditsioonidel põhinevat trükitehnikat, seda praktiseerida ja töömahukuse vähendamiseks lihtsustada, kasutades trükipakkude tegemiseks moodsat tehnoloogiat, näiteks arvuti juhivat freespinki. Samas proovib ta taaselustada taimedest saadavate värvainetega trükkimist, mis on üks vanemaid trükimeetodeid. Ta on teinud selles valdkonnas katsetusi ja koostanud metoodilise map

taimevärvidega trükkimise võimalustest Eestis ning loonud eeldused kolleksioonile, mida edasi arendada. Taimvärvidega ja pakutrükkis tehtud kangaid on ta kasutanud patjade juures, mida on täidetud põhuga. Ta on trükipakkude valmistamiseks kasutanud moodsat freespinkki ja seganud tänapäevaseid paksendajaid looduslike värvainetega, kuid tulemus on siiski väga looduslähedane. Tema inspiratsiooniallikad on Setu tikandid, mille järgi on ta loonud uusi vorme, rütme ja geometriat, lõigates neid trükipakkudesse ning trükkides kangale. Kerttu Laane soov on taimsete värvainete uurimist jätkata ja katsetada trükipakkude valmistamisel uusi tehnoloogilisi võimalusi, et luua terviklik kolleksioon.

Sele 108, 109. Kerttu Laane Setu tikanditest inspireeritud trükipakud. Valmistamisel kasutatud freespinkki (allikas: Laane 2010, lk 62). Kerttu trükitud kangast põhupadi (allikas: Laane 2010, lk 80).

6. TRADITSIOONILISED TEKSTIILID PAKUTRÜKI TEHNIKAS NING NENDEST INSPIREERITUD TAPEEDID JA TEKSTIILID

Eelneval uurimisel on väga tähtis osa praktilise töö teostamisel. Selle järgi valisin, milliseid tehnikaid kasutada ja milliseid rekonstruktsioone teha. Seadsin endale eesmärgiks valmistada kolm sarnase mustri erinevas tehnikas rekonstruktsiooni otsetrüki ning katsetada reserv- ja söövitustrüki eesmärgiga teada saada, kuidas värvida uriiniga hapendamise teel ning milliseid segusid reserv- ja söövitustrüki meetodiks kasutada. Tahtsin teha ka ühe rekonstruktsiooni kemikaalidega värvimise teel. Kahjuks ei võimaldanud erinevad katsed kemikaalidega indigo värvainet absorbeerides rekonstruktsiooni teha - värv ei jäänud püsima. Indigo värvainega töötamine nõuab kogemusi, mida minul ei ole. Isegi pärast praktikutega nõu pidamist ei saavutanud ma oodatud tulemust. Otsetrüki puhul otsustasin tulemuste võrdlemiseks kasutada tänapäevast siidtrüki, traditsioonilist pakkudega trükkimist õlivärviga ja pakkudega trükkimist siidtrüki pastadega pūhaserättidele. Veel soovisin kasutada uurimistööga kogutud teadmisi tänapäevaste tapeetide ja kangaste loomisel. Oluline osa oli ka praktilise töö ettevalmistamisel, mis hõlmas töö kavandamist, mustrite digitaliseerimist, sobivate ajalooliste kangaste väljavalimist rekonstruktsiooniks ja materjalide hankimist.

Kavandamiseks tuli kõigepealt otsida välja rekonstrueeritavate kangaste mustrid ja need digitaliseerida. Selleks kasutasin fotosid väljavalitud ajaloolistest tekstiilidest Eestis, PhotoShopi arvutiprogrammi ja Wacombi digitaalset joonistusalaust.

Töö etapid

1. Mustri lõikamine fotolt. Kui foto oli ebatäpne, tuli mõningal juhul fotot enne töödelda, et kujutise saaks välja lõigata nii täpselt kui võimalik.
2. Mustri heleda-tumeda vahetamine (*invert*), kui tegemist on tumedal kangal heleda

mustriga

3. Heleda-tumeda ja kontrasti reguleerimine
4. Mustri väljatrukk
5. Digilauul joonistamine ja puhastamine resolutsiooniga 720 pikslit, et muster jääks võimalikult selge

Selleks, et kogu kangas puhastatud mustriga taastada, tuli ekraanil esialgse kanga taustal paigutada muster programmis erinevatele kihtidele ja kogu kangas uuesti kokku panna. Sel viisil valmisid töö digitaalsed kavandid, mille järgi trükkida.

Nende kavandite keerukuse järgi valisin välja kaks ajaloolist tekstiili, mille järgi rekonstruktsioonid teha. Samade kujundite järgi tellisin puutöömeistrilt trükipakud, mis tuli valmistada peegelpildis, et trükk jääks õige. Kokku tellisin 14 trükipakku. Kolm trükipakku soovisin ise, sest tahtsin proovida, kui keerukas see töö on. Samade kujundite järgi valmistasin trükiks ette ka siidiraamid.

Koostas materjalide nimekirja ja tellisin erinevatest ettevõtetest materjalid. Vahenditest ja materjalidest tuli hankida siiditrükivärv, siiditrüki valgustundlik emulsioon (Seritek OÜ-st), looduslik indigo värv (Inglismaalt Birminghamist Wild Coloursist (www.wildcolours.co.uk)), reserv- ja söövitusaainete segamiseks vajalikud ained ning kemikaalid (kemikaalid Safran OÜ-st, Hea Maja Poest, Keemiakaubanduse AS-ilt, OÜ-lt Naxo; lisained Konsumi ja Maxima kauplustest). Linase ja puuvillase kanga hankisin taaskasutusest ning OÜ-lt Kangas ja Nööp.

Ettevalmistus nii uurimistöö näol kui ka praktikas andis võimaluse teha järgnevaid katsetusi, rekonstruktsioone, tapeete ja tekstiile.

Sele 110, 111. Osa tellitud trükipakkudest (allikas: autori foto). Esimesed katsetused – trükipakke voolimas (allikas: autori foto).

6.1 Tehnoloogilised katsetused reserv- ja söövitusainetega

Katsetuste eesmärgiks oli proovida erinevaid reserv- ja söövitusaineid ning indigo värvainega (*Indigofera tinctoria*) värvimist uriiniga hapendamisel. Selleks valisin kolm erinevat ajaloolist reservaine koostist ja ühe tänapäevase ning neli erinevat söövitusaine koostist, sh ühe tänapäevase. Valiku reserv- ja söövitusainete koostise osas tegin intuiivselt ning arvestades kaubanduses saadaolevaid kemikaale. Katsetasin kolmes etapis. Esimeses segasin reservpastad ja trükkisin nendega. Teises etapis värvisin indigo värvainega. Kolmandas etapis segasin kokku söövituspastad ja trükkisin söövitava ainega. Kõikide reservaine katsetuste jaoks võtsin reservaine koostise Gösta Sandbergi raamatust „Indigo Textiles: Technique and History” (Sandberg 1989, lk 150, 152) ning söövitusaine puhul kasutasin ühel juhul Knechti ja Fothergilli koostist (Knecht, Fothergill 2012, lk 416–417). Kuna tegemist oli korteris toimuva katsega, ei saanud ma mõistetavatel põhjustel lubada uriiniga absorbeerimist suures koguses. Kogused olid väiksed, kuid see ei sega eksperimenteerimast. Uriiniga absorbeerimisel tarvitasin Klemola retsepti (Klemola 1986, lk 73–74).

Reservainete valmistamine ja nendega trükkimine.

Esimeseks reservaineks valisin „vene rasva” ja kaoliini segu (Sandberg 1989, lk 150). Mul ei õnnestunud välja uurida, mida „vene rasv” täpsemalt tähendab. Pidin lähenema loominguiliselt ja kasutasin selleks harilikku toidu valmistamiseks mõeldud searasva ja kaoliini, mis on oma olemuselt savi koostisesse kuuluv mineraalne, teise nimetusega hiina savi. Kaoliini ja rasva segasin kokku võrdsetes osades, vahekorras 1 : 1. Keetsin veevannis kokku kreemja massi ja valasin selle keraamilisele alusele, millele asetasin hõreda puuvillase kanga, et saavutada trükipakuga vajutamisel ühtlasem tulemus. Trükipakku massi sisse surudes trükkisin 30 × 30 cm

suurusele puuvillasele kangatrükile reservainega mustri.

Teine reservaine koosnes puhastatud sinisavist (100 g) ja maarjajääst (10 g) (Sandberg 1989, lk 150). Lisasin pisut vett ja keetsin kreemja segu. Kuumalt keraamilisele alusele valatud seguga trükkisin samal meetodil nagu eelmise trükiproovi.

Kolmanda trükiproovi tarvis kasutasin keerulisemat segu, mida retseptis nimetatakse riisipastaks. Koostis on järgmine: riisijahu 50 g, 30° vesi 200 ml, vasevitriol 15 g, paatina 15 g, viinakivihape või äädikas 10 ml, maarjajää 15 g, oliiviõli 5–10 ml. Segu tuli keeta vaikselt tulel 4–5 tundi, seejärel lasta üleöö seista ning järgmisel päeval lisada maarjajää ja oliiviõli (Sandberg 1989, lk 152). Kõikide koostiste puhul kasutasin trükkimiseks sama meetodit.

Viimase katsetusena proovisin fooliumtrüki liimi, mis on sünteetiline ja tänapäevane aine. Trükkisin liimiga sama suurele puuvillasele riidele kui eelmised ja kuivatasin fooniga, et liim kinnituks kangale. Kõikidel kangaproovidel tuli lasta kuivada.

Sele 113, 114. Searasvast ja kaoliinist koosnev reservaine (allikas: autori foto). Sama reservainega trükiproov (allikas: autori foto).

Sele 115, 116. Sinisavist ja maarjajääst koosnev valmis reservaine (allikas: autori foto). Sama reservainega trükiproov (allikas: autori foto).

Sele 117, 118. Riispasta – valmis reservaine (allikas: autori foto). Sama reservainega trükiproov (allikas: autori foto).

Indigo värvainega värvimine

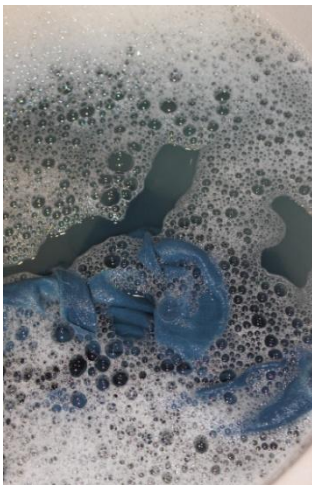
Indigoga värvimiseks kasutasin Inglise firma Wild Coloursi naturaalsed (*Indigofera tinctoria*) indigo värvainet ja kogutud ning pea kaks kuud seisnud uriini (umbes 3 l). Pärast seismist kurnasin uriini potti, et eraldada põhjas olev sade. Seejärel asetasin värvianumasse puupulga, mille külge oli kinnitatud tihedast linasest kiust kotike 20 g indigo värvainega. Lasin sellel seista viis päeva sooja radiaatori ääres, aeg-ajalt segasin ettevaatlikult. Pärast seda lisasin uriini ja indigo segule enne värskesse uriini kastetud reservainega trükitud tekstiiliproovid ning lisaks neli ilma trükita tekstiiliproovi, et teha söövitustrüki. Tekstiiliproove lasin segus seista neli päeva, aeg-ajalt segasin ettevaatlikult. Paaril korral võtsin tekstiilid segust välja ja väänasin ning asetasin seejärel tagasi värvianumasse. Neljandal päeval võtsin tekstiilid segust välja, lasin nõrguda ja kuivatasin. Kollakasrohelist tekstiiliproovid muutusid pärast segust väljavõtmist siniseks. Pärast nõrgumist ja kuivamist pesin proovid tavalise Mayeri nõudepesuvahendiga käesoojas vees käsitsi puhtaks.

Sele 119, 120. Indigo linases kotikeses pulga otsas enne uriinivanni asetamist (allikas: autori foto). Sama kotike neli päeva hiljem. On näha õhu käes indigoga värvitud kanga värvumist siniseks (allikas: autori foto).

Sele 121, 122. Esimene päev. Uriini ja indigo värvaine segus seisnud kangad (allikas: autori foto). Neljanda päeva uriinivann indigo värvainega enne tekstiilproovide väljavõtmist (allikas: autori foto).

Sele 123. Käesoe pesuveesi muutus kergelt sinakaks (allikas: autori foto).

Söövitamine

Söövitamiseks kasutasin kolme enne indigo värvainega värvitud kangatükki, mis ei olnud reservainega kaetud. Pärast värvimist pestud ja kuivatatud kangaproove tarvitasin trükiks söövitusainega. Esimesena katsetasin kloorlubjaga söövitamist, enne mida segasin kloorlupja keemistemperatuuril veega. Seejärel valasin söövituspasta klaasalusele ja katsin hõreda puuvillase riidega. Trükkimiseks vajutasin trükipaku pastasse.

Teiseks kasutasin külmsegu, mille koostisse kuulusid värnits, kaoliin ja kloorlubi. Segasin kokku pasta ja trükkisin läbi hõreda riide pastasse vajutades söövitusaine tekstiilile. Kui pasta oli kuivanud, asetasin selle lamedasse vanni ja valasin üle kuuma veega, et kloorlubi oksüdeeruks.

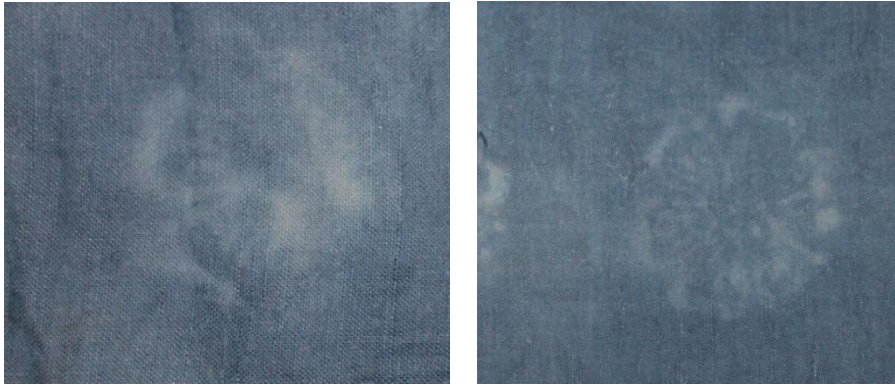
Kolmanda trükiproovi juures tarvitasin söövituspastat, mille retsepti pakuvad välja Knecht ja Fothergill: lisasin tärklisele vett, sinisavi ja kloraatsoodat ning lasin keema tõusta. Seejärel

jahutasin ja lisasin paksendajaks veidi sidrunhapet (Knecht, Fothergill 1912, lk 416–417). Seejärel trükkisin jahtunud pastaga tekstiilile.

Neljandal trükikatsetusel võtsin kasutusele tänapäevase valgendaja ja kaoliini segu, kuumutasin seda vähese veega samuti keemistemperatuurini, et tulemus jääks pastataoline. Trükkisin kuuma seguga ja kasutasin samu võtteid nagu eelmiste katsete puhul.

Tulemus

Reservainete koostised olid väga õnnestunud. Nendega oli mugav trükkida ja trükk jäi võrdlemisi ühtlane. Käsitööna tehtud pastade puhul on oluline võtta trükipakuga värvi läbi võrgu või hõreda riide (näiteks marli), et pasta jääks ühtlaselt trükipaku pinnale. Kuivades jäi kaoliini ja rasva segu pehme, kuid ülejäänud koostiste puhul muutus reservpasta kuivades jäigaks. Ükski reservaine ei andnud uriinis absorbeerimisel oodatud tulemust. Sinisavi sisaldava pastaga trükitud muster jäigi pärast väljavõtmist ja pesemist roheka tooniga ning oli ülejäänud pinnast liialt vähe eristatav. Kaoliini ja rasvaga tehtud mustri kujutised lahustusid pestes ning jäid valged, kuid piirjooned olid ähmased ja muster ei olnud piisavalt arusaadav. Riispastaga jäljendid ei tulnud pestes riidest välja; hõõrudes muutus pind küll heledamaks, kuid sulas kokku ülejäänud indigoga värvitud ümbrusega. Katsetus fooliumiliimiga andis ootamatu tulemuse. Kui liim oli mehaaniliselt kangast eemaldatud, kuivatatud ja triigitud, jäi mustri pind tumedamat värvi sinine, kuid oli üsna selgelt eristatav. Liimi saaks kasutada reservainena mustri tumedama sinise värvi saamiseks. Ülejäänud katsetatavaid reservaine koostisi ei saa uriinis absorbeerimisel kasutada, sest nad ei andnud oodatud tulemust – trükitud kujutis ei jää selge ja valgena kanga pinnale. Olgu öeldud, et reservainete pesemisel on oluline temperatuuri jälgimine. Liiga kuuma vee ja kange pesuvahendiga võib maha pesta ka indigoga värvitud pinnad. Katsetustest võib teha järelduse, et reservainega trükiks ei ole kasutatud uriiniga absorbeerimist või ei ole kasutatud neid konkreetse koostisega reservaineid. On ka veel kolmas võimalus – antud katses ei kinnitunud indigo värvaine uriiniga absorbeerimisel piisavalt hästi kanga kiududesse.

Sele 124, 125. Searasva ja kaoliini segu reservainega trükkimise tulemus (allikas: autori foto).
Fooliumiliimiga trükitud reservaine katsetuse tulemus (allikas: autori foto).

Teise etapi puhul tuli kasuks seisnud uriini (kaks kuud) kasutamine, mis toimis minu hinnangul, hästi. Uriinikogus oli liiga väike, mistõttu värvumine ei toimunud ühtlaselt ja kangale tekkisid väikesed heledaservalised „saarekesed” (vt sele 126). Siin võib olla veel mitmeid põhjusi. Kindlasti tuleb enne kanga asetamist värvipotti värvisegu aeg-ajalt ettevaatlikult segada. Pärast kanga asetamist värvianumasse tuleb seda kindlasti ka aeg-ajalt liigutada. Parem on, kui kangas ei tõuse pinnale, vaid on üleni segus. Kangas jäi pärast värvimist ja pesemist väga ilus heledam sinine. Värvitud kangast ei tohi kindlasti kohe pärast värvimist pesta, vaid sellel tuleb lasta kuivada ja seejärel pesta käesooja veega. Niimoodi jääb värvaine kanga pinnale püsima. Tähtis on valida sobiv pesuvahend. Mayeri nõudepesuvahend, mida kasutasin, sobis selleks hästi. Peab ütleva, et värvimisel ei olnud lõhn nii tugev, kui eeldasin. Olen kasutanud seebikivi, naatriumvesiniksulfitit ja ammoniaaki (Klemola 1986, lk 70–71) indigo värvainega värvimisel ja selle meetodiga kaasnev lõhn on tunduvalt tugevam ning ebameeldivam. Kokkuvõttes pean indigo värvainega värvimiskatset uriiniga hapendamisel õnnestunuks.

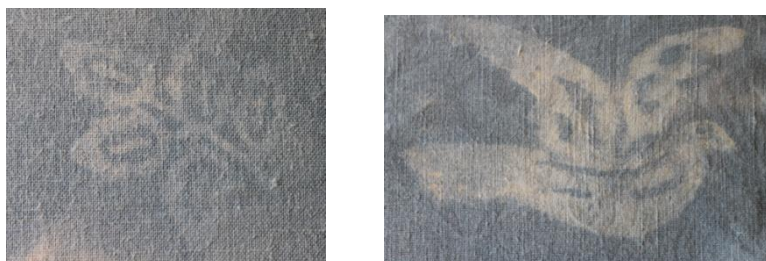

Sele 126. Tekkinud ebäühtlased pinnad, mis on nähtavad pärast indigoga värvimist (allikas: autori foto).

Söövitamise puhul andis häid tulemusi kloorlubja kasutamine. Kloorlubja ja kuuma vee seguga trükkides oli tulemus kontrastsuse mõttes kõige parem – trükitav pind oli selgelt valge ja eraldatav. Kuid piirjooned valgusid siiski laiali ja muster jäi ebamääraseks (vt sele 127). Oli selge, et kloorlubi vajab kindlasti paksendavat ainet, et ta laiali ei vajuks. Kaoliinist, värnitsast ja kloorlubjast koosnev külm segu andis esialgu lootust. Kui valasin veevannis trükitud tekstiiliproovile kuuma vee peale, muutusid kõik trükitud pinnad valgeks. Hiljem proovikangast pestes vajasid pinnad indigo värvaines laiali. Ilmselt oli keev vesi liiga kuum enne indigoga värvitud tekstiilile, kuid väga hea trükitud pinnale. Selline meetod võiks sobida kangale, millel on enne värvitud pind väga tugevasti kanga kiududesse imendunud ega lahustu kuuma veega. Kolmas katse andis väga hea tulemuse. Trükitud pinnad jäid selgepiirilised ja tunduvalt heledamad kui enne värvitud pind (vt sele 129). Antud koostise valmistamisel peab olema erakordselt ettevaatlik. Kuuma vette lisatud kloorlubi tekitab tugeva reaktsiooni. Poest saadaoleva valgendaja ja kaoliini segu muutus rohekaks, kuid andis siiski päris kena tulemuse. Kaoliin takistas valgendaja laialivalgumist (vt sele 130). Söövitamise puhul tuleb arvestada, et söövitava aine mõjumiseks peab aega olema. Isegi 12 tunni pärast võib aine veel reageerida.

Sele 127, 128. Kloorlubja ja kuuma veega söövitamise tulemus (allikas: autori foto). Söövitus kaoliini, värnitsa ja kloorlubjaga. Tekstiiliproov vees pärast kuuma vee pealevalamist (allikas: autori foto).

Sele 129, 130. Kolmanda katse tulemus (allikas: autori foto). Valgendaja ja kaoliini seguga trükitud tekstiiliproov (allikas: autori foto).

Kindlasti tuleb kõikide katsetuste puhul kanda kaitsekindaid ja mõnel puhul tuleb ka maski kanda. Kindlasti on vajalik ka kaitseriietus. Varuda tuleb ka erinevaid anumaid, mida ei kasutata toidu valmistamiseks. Katsetustega võib rahule jääda, sest katsetuste raames saadud kogemused annavad pakutrüki tehnoloogilisele kirjeldusele lisateavet juurde.

Sele 131. Katsetused nõõril kuivamas. Indigosinine on väga meeldiva tooniga (allikas: autori foto).

6.2 Pühaseräti rekonstruktsioon.

Pühaseräti rekonstruktsiooniks valisin Eesti Vabaõhumuuseumist pärineva Rääbitsa ikoonilina, mis võlus oma dekoratiivsuse ja värvikasutuse poolest. Icoonilina on küllusliku mustrikombinatsiooniga, keerukas ja koosneb 14 erinevast eraldiseisvast (trükipaku) mustrist. Selle pühaseräti rekonstrueerimine tundus omaette väljakutsena – kuidas selline muster on kokku pandud? Rekonstruktsioon toimus kolmel viisil: pakkudega trükkimine õlivärvide baasil originaaliga võimalikult lähedase tulemuse saavutamiseks, tänapäevaste vahenditega pakkudega trükkimine ja tänapäevase siiditrüki meetodi kasutamine, mille puhul värvaineteks olid siiditrüki pastad. Eesmärgiks oli võrrelda tulemust ja tööaega. Kõikide meetodite puhul oli oluline eeltöö. Kõigepealt taastasid mustrid, mille jaoks joonistasin need fotodelt digitaalse joonistuslaua abil arvutisse. Seejärel tuli mustrid välja trükkida. Pakkudega trükitud rekonstruktsiooni tarvis läksid mustrid peegelpildis puidumeistrile, kes voolis neist mustripakud. Siiditrüki puhul tuli mustrid trükkida kiledele, et need hiljem siidiraamile jäädvustada. Kuna originaal oli trükitud puuvillasele kangale, tuli mõlema rekonstruktsiooni jaoks osta musta puuvillast kangast ja see õiges mõõdus välja lõigata (40 × 320 cm), jättes ruumi ka ääristamiseks.

Mustripakkudega trükkimine õlivärvidega

Mustripakud tellisin puutöömeistrilt. Kolm neist lõikasin ise. Pakkudega trükkimise ettevalmistamiseks tuli paberile välja trükkida kogu muster, et trükipakke õigesti kangale paigutada. Pärast väljatrukki lõikasin ja kleepisin need parema käsitlemise huvides 70 × 40 cm suurusteks kavanditeks. Kavandite abil märkisin enne mustripaigutuse etappide kaupa kangale. Kasutasin trükkimiseks õlivärve, mille segasin ise linaõlist ja värvimuldadest. Õige konsistentsi ja trükikõlblikkuse saavutamiseks tempisin seda munakollasega. Trükitava tekstiili alla asetasin pehme trükkimisaluse kanga ja majapidamispaberi, juhaks kui trükkimisel peaks õli laiali valguma. Kanga kinnitasin nõõpnõeltega lauale, et see paigalt ei nihkuks. Pärast õlivärvi svammile kandmist võtsin trükipakuga surudes värvi ja trükkisin kergelt haamerdades kangale. Kangal lasin pärast trükki kolm päeva kuivada. Seejärel viimistlesin ja õmblesin servad õmblusmasinaga.

Mustripakkudega trükkimine tänapäevaste siiditrüki pastadega

Ettevalmistusprotsess oli sama nagu eelmiselgi. Mustrikohad tuli ära märkida. Kasutasin mustrite trükkimiseks siiditrüki valmispastasid ja toonijaid. Segasin kolm tooni, mis sarnanesid originaaliga. Kanga kinnitasin nõõpnõeltega lauale, et see paigalt ei nihkuks. Kandsin svammist värvirulliga värvi pakule ja trükkisin kergelt haamerdades kangale. Trükivärv kuivas kiiresti. Pärast kuivamist kinnitasin värvi, triikides pahupoolelt iga kohta vähemalt viis minutit. Seejärel õmblesin õmblusmasinaga ääred.

Siiditrükk

Siiditrüki puhul valmistasin ette siiditrükiraami. Selleks tuli A4 mustrikiled ühendada teibiga ja asetada valguslauale. Valgustundliku emulsiooniga kaetud siidiraami asetasin sinna peale. Läbivalgustamisel kandub emulsioon siidile, välja arvatud väljatrukitud kujutis, mis hiljem pestes siidilt eraldub. Sel viisil saab mustrit läbi siidi trükkida. Kaks siidiraami olid maksimaalse suuruse ja kõige suurema võrgusilmaga. Nii tuli värvi õiges järjekorras läbi siidi kangale kandmiseks siidiraami kolm korda ette valmistada, sest kahele raamile sai korraga peale kanda 1/5 mustrist. Kasutasin enda segatud siiditrükipastadest kolme värvi: kattevalge, heleroheline ja roosa. Helerohelist ja roosat segasin kattevalge baasil. Õige tooni saavutamiseks lisasin värvipastat. Kanga trükkimisprotsessi ettevalmistus oli sama mis pakkudega trükkimisel. Pehmele kangaalusele kinnitasin kanga nõõpnõeltega. Kahel korral sain 1/5 mustrist trükkida

kaks korda, sest pühaseräti otstes oli muster sama. Keskosa muster oli erandlik ja vajas eraldi siidiraami ja kogu protsessi kordust. Pärast siidiraami kangale paigutamist katsin pruuni kileteibiga kinni need mustriosad, mis ei tohtinud valge värviga kokku puutuda. Trükivärvi raamilt maha pesnud ja kuivatanud, katsin kinni järgmise värvi kandmise jaoks need mustriosad, mis ei tohtinud roosa värviga kokku puutuda. Värv kandsin kangale läbi siidiraami raakliga tõmmates. Kuivamisaeg oli 5–10 minutit ja seda sai kiirendada fööniga kuivatades (fööniga saab kuivatada ka siiditrükiraame). Värvitud osad pidi kinnitama triikimisega.

Sele 133. EVM-i pühaserätt (EVM E 305:4) (allikas: www.e-kultuur.ee/feedback?recordId=oai:muis.ee:985079).

Sele 134. Siidtrüki raami esimene 1/5 etapp. Ettevalmistamine (allikas: autori arvutijoonis).

Tulemus

Õlivärvide segamisel sain kõige lähedasema tulemuse munaõlitemperaga. Segasin munakollast värvisse ja segasin mikseriga. Värvimuldade sadestumise vältimiseks pidin värve pidevalt segama. Pakkudega trükkimise juures tuli hoolega jälgida mustri paigutust ja paku värvikattuvust. Pidin tegema mitmeid proove, enne kui trükk õnnestus enam-vähem originaalilähedaselt. Tulemus ei ole küll suurepärane, kuid üldmulje on üsna sarnane. Enne trükkima asumist katsetasin õlivärvi koostist. Munaõlitempera eripära on see, et see ei valgu tekstiili värvides laiali. Kindlasti aitas mikseri kasutamine konsistentsi parandada. Trükkimine võttis oodatust kauem aega, kuid kavandite olemasolu ja märkimine aitas sellele kaasa. Kogu pühaseräti trükk kestis enam-vähem terve päeva. Trükkimisprotsess oli otsetrükis lihtne ja selge. Trükipakke tuleb välja lõigata peegelpildis. Kolm trükipakku olin jätnud ettevalmistusel peegelpilti panemata, mistõttu tuli mustrit kombineerida. Minu hinnangul see silma ei hakka. Seda paneb tähele ainult siis, kui tunda väga hästi originaalmustrit. Õlivärvi puhastamiseks pakkudel kasutasin suures koguses tärpentini ja aviobensiini, kuid õnneks kuivab värv aeglaselt ja seetõttu sain puhastada kiiresti. Pakkude õlivärvist puhastamisel tuleb kindlasti kanda maski.

Trükipastadega trükkimine trükipakkudega on lihtne. Värvide segamine oli keerulisem kui õlivärvide puhul. Õigeid toone ei saanudki kätte. Samuti on problemaatiline kattevalge pasta kasutamine. Pastat tuli niisutada ja see kippus tükke jätma. Erinevalt töötamisest õlivärvidega kandsin värvi peale svammist rulliga. Trükkimisprotsess ise võttis vähem aega kui õlivärvide puhul. Eelnev kogemus kiirendas seda. Värvikattuvus pakkudel ei olnud ideaalne. Kuid see ei olnud eesmärk omaette. Arvestades pühaseräti originaali trükikvaliteeti oli see küllaltki hea.

Siidtrüki pean väga õnnestunuks ja värvide katvust väga heaks. Protsessi raskendas see, et mul oli kasutada vaid kaks siiditrükiraami, mistõttu pidin kahel korral kogu kujutise emulsiooni eemaldajaga maha võtma ja uue peale valgustama. Kui siiditrükiraame oleks olnud kuus, oleksin saanud kõik korraga ette valmistada ja trükiprotsess oluks tunduvalt kiirem. Nüüd võttis see kokkuvõttes kauem aega kui pakkudega trükkimine.

Siiditrüki erinevus pakutrükist on järgmine: siiditrüki puhul on mustri konkreetsete piirjooned ja ühtlane värviga kattuvus ning jälgima peab värvipasta õiget konsistentsi. Kui pasta on liiga paks, kinnitub see siidile ja kuivab kiiresti. Hiljem on siidi väga keeruline puhtaks saada. Pean seda siiditrüki puhul negatiivseks pooleks. Trükkimis- ja paigutusprotsess on samuti lihtsam kui

pakkudega trükkimisel. Siidide ettevalmistamine võtab aga tunduvalt rohkem aega. Pakkudega trüki puhul ei ole see probleem. Pakutrükkis tuleb samuti jälgida värvi paksust ja konsistentsi – see ei tohi olla liiga vedel, sest siis ei jää ta korrektselt paku külge ja katab ebaühtlaselt. Samuti võib värv mõnesse kohta koguneda (muster oli väga detailirohke). Pakutrükk on töökindlam protsess. Ajalises arvestuses ei saanud siiditrükki kiiremini teha, kui esialgu eeldasin. Tekkis probleeme valgustundliku emulsiooniga, mis ei tahtnud ettenähtud aja jooksul kuivada. Raamide ettevalmistamine võttis aega. Samuti tuli siidi värvi kogunemisel siidisilmadesse pidevalt puhastada. Ka pakkude puhul kippus värv trükipaku mustri vahedesse kogunema, mistõttu tuli aeg-ajalt mustripakke puhastada. Kuid see on kordades lihtsam protsess kui siidiraami puhul.

Kokkuvõttes jäin kõige rohkem rahule õlivärvidega. Tulemus on väga lähedane originaalile. Ka värvimuldadest segatud värvitoonid on sarnased pūhaseräti värvidega. Sellest võin teha järelduse, et tõenäoliselt oligi ikoonilina trükitud munaõlitemperaga. See tundub kohane ka seetõttu, et õigeusu kirikutes kasutati ja kasutatakse siiani ikoonide ning pūhapiltide maalimiseks munaõlitemperat.

Sele 135, 136. Fragment trükipakkude ja õlivärviga trükitud pūhaseräti rekonstruktsioonist (allikas: autori foto). Fragment siiditrükkis tehtud pūhaseräti rekonstruktsioonist (allikas: autori foto).

Sele 137, 138, 139. Pakkude ja õlivärviga trükitud rekonstruktsioon (allikas: autori foto).
 Pakkude ja siiditrükipastaga trükitud rekonstruktsioon (allikas: autori foto). Siiditrükis trükitud rekonstruktsioon (allikas: autori foto).

6.3 Traditsioonilistest pakkudega trükitud tekstiilidest inspireeritud tapeedid ja kangad

Pühaseräti rekonstruktsiooniks valmis 17 erinevat trükipakku. Nendest trükipakkudest, traditsioonilistest pakkudega trükitud kangastest ja traditsiooniliste trükipakkude kompositsioonidest inspireerituna trükkisin kaheksa tapeedinäidist ning kaheksa tekstiili.

Tapeedinäidised

Tapeedid trükkisin vanadest kasutamata pabertapeetidest saadud materjalile. Kasutasin tapeedinäidiste valmistamisel linaõlist, tselluloosliimist, kriidist ja looduslikest pigmentidest segatud värve. Kriidi ja looduslike värvimuldade kasutamise tõttu olid värvitoonid mahedad.

Tapeetide juures pidasin silmas enam klassikalist joont ja klassikalisi mustrikompositsioone, nagu maleruut, diagonaal, triibustik. Tapeetide puhul on oluline ka nende funktsionaalsus. Mõnda näidist võib kasutada ruumile aktsendi andmiseks, mõnda aga terves ruumis. Tapeedinäidised ei ole geomeetriselt korrektselt vormistatud, pigem on nende puhul tegemist ideenäidetega. Kõigepealt värvisin mainitud värvi ja rulliga tapeetide tausta ning lasin kuivada. Pärast kuivamist trükkisin mustrid peale. Kõikide tapeedinäidiste mõõdud on 60 × 85 cm.

Sele 140, 141. Sõõridega geomeetiline tapeedi näidis (allikas: autori foto).
Maleruutkompositsiooniga tuvipaariga tapeedi näidis (allikas: autori foto).

Sele 142, 143. Lillemuustrilise triibustikuga tapeedi näidis (allikas: autori foto). Pitsilise horisontaaltriibuga tapeedi näidis (allikas: autori foto).

Sele 144, 145. Püharätilt pärit Paisly maleruutkompositsioonis tapeedi näidis (allikas: autori foto). Võrkkompositsioonis roosid, tuvid ja lehed. Tapeedi näidis (allikas: autori foto).

Sele 146, 147. Maleruutkompositsioonis kujunditest moodustunud ruudud. Tapeedi näidis (allikas: autori foto). Taimemotiividest ja tuvidest moodustuv vertikaaltriibustik. Tapeedi näidis (allikas: autori foto).

Trükipakkudega trükitud tekstiilid

Tekstiilide puhul kasutasin pealetrükki trükipastadega ja söövitust. Mõned aluskangad värvisin erinevates tehnikates, näiteks pesumasina värvidega ja aniliinvärvidega sidumisbatika tehnikas. Mõnel kangal on kasutatud ka pitsitrukki. Eesmärk oli leida pakkudega trükkimisel dekoratiivseid ja maalilisi pinnalahendusi, kuidas kasutada trükipakke mitmevärvilisel pinnal ja kuidas kombineerida neid geomeetrilise kompositsiooni loomisel. Siin ei olnud eesmärgiks nende kasutatavus, pigem idee ja inspiratsioon.

Sele 148, 149. Vaba kompositsioon taime, linnu ja Paisly motiividega. Puuvillane. Sidumisbatika, söövitustrükk trükipakkudega. (allikas: autori foto) Geomeetriline kompositsioon taime- ja lillemotiividest. Puuvillane. Söövitustrükk trükipakkudega. (allikas: autori foto)

Sele 151. Geomeetiline tsentraalkompositsiooniga taimemotiividest. Linane. Pakutrükk siiditrüki pastaga. (allikas: autori foto)

Sele 151. Paisly. Puuvillane. Pakutrükk ja pitsitrükk siiditrüki pastaga. (allikas: autori foto)

Sele 152, 153. Vaba kompositsioon lille- ja taimemotiividega. Puuvillane. Pakutrükk siiditrüki pastaga. (allikas: autori foto) Maleruut kompositsioon lille ja lehe motiividega. Sidumisbatika, pakutrükk siiditrüki pastaga. (allikas: autori foto).

Sele 154, 155. Vaba kompositsioon taime, lille, Paisly motiivide ja pitsiga. Sidumisbatika, pakutrükk ja pitsitrükk siiditrüki pastaga. (allikas: autori foto) Vaba kompositsioon taime, lille, Paisly motiivide ja pitsiga. Sidumisbatika, pakutrükk ja pitsitrükk siiditrüki pastaga. (allikas: autori foto)

Tulemus

Tapeetide värvivalik ja loodulähedus mõjutasid tulemust. Värvide katvus oli üllatavalt hea ja need sobivad tapeetide trükkimiseks. Looduslike värvidega on väga meeldiv töötada. Tekstiilide puhul andis omamoodi aktsendi erinevate tehnikate miksimine. Söövitustehnika kasutamisel tuli tõelise tulemuse nägemiseks oodata vähemalt ööpäev. Päril täpset oli raske resultaati ette ennustada. Üllatusmoment on asja meeldivam külg. Söövitamine on seotud kemikaalidega ja terava lõhnaga ning kujutab seega endast protsessi pahupoolt. Kokkuvõttes ongi see mustritevaheline „vestlus” teemal, kuidas tehnikad, värvid ja kujundid üksteist kõnetavad või siis ei kõneta. Protsess oli mänguline ja kaasahaarav, mõnes mõttes isegi ennastunustav. Kokku sai terve näitusetais trükitud tapeete ja tekstiile, mis on huvilistele vaatamiseks käeoleva aasta 7. juunini. Näituse pealkiri on „Kõnelevad mustrid”.

KOKKUVÕTE

Minu magistritöö teemal „Pakutrüki tehnoloogia levik Eestis 18.–20. sajandil ja selle traditsioonipõhine kasutamine tänapäeval” käsitleb traditsioonilist trükipakkudega trükkimise tehnoloogiat, mida Eestis on ajalooliselt kasutatud. Töö käigus töötasin läbi allikad ja publikatsioonid, milles on käesolevat teemat käsitletud. Uurisin Eesti muuseumide etnograafilisi materjale ja esemekogusid. Mõtestasin lahti mõisted pakkudega trükkimine tekstiilile ja trükipakk, millised on olnud trükkimise meetodid ning milliseid materjale ja värvaineid on pakkudega trükkimisel kasutatud.

Ajaloo osas andsin ülevaate Euroopa trükimeetoditest, mis on tihedalt seotud India pakutrüki traditsioonidega. Eestisse on pakutrükk tõenäoliselt jõudnud Venemaalt. Puidust trükipakud on Eestis teinud läbi samasuguse arengu kui mujal maailmas. Neid leidub Eestis palju rohkem, kui on säilinud nendega trükitud tekstiile. Eestis on tekstiilidena olemas kõik ajaloolisi tekstiilitehnikaid esindavad näited. Kõige enam on Eestis säilinud sinivalgeid reserv- ja söövitustrükis tekstiilesemid. Vähem on esindatud otsetrükiga ja peitsidega trükitud tekstiilid. Viimaseid ei ole etnograafiliste andmete järgi kohapeal valmistatud. Pakkudega trükkimisega on tegelenud üksikud meistrid ja värvimistökojad. Klassifitseerin kogutud andmed väliste tunnuste ja valmistamistehnoloogia põhjal. Kirjeldasin võimalikku pakutrükkimise tehnoloogiat teiste maade traditsioonide, kogemuste, publikatsioonide ja Eestis saadaolevate etnograafiliste materjalide alusel.

Traditsioonilise pakutrüki kasutamist tänapäeval olen käsitlenud praktika käigus Indiast saadud kogemuse põhjal. Euroopas ja mujal maailmas kasutatakse pakutrükki siiani ja see on ka Eestis populaarne, kuid siin trükitakse trükipakkudega professionaalsel tasemel väga vähe.

Uurimistöö tulemusena olen klassifitseerinud, kaardistanud ja kirjeldanud, milliseid pakkudega trükitud tekstiile ja trükipakke Eestis leidub ning millist tehnoloogiat on nende valmistamiseks

kasutatud. Praktilise töö käigus tegin katsetusi, valmistasin tekstiilide rekonstruktsioone ning tänapäevaseid pakutrüki kasutusvõimalusi tutvustavaid tapeete ja tekstiile. Praktilises töös kirjeldasin traditsioonipõhiste tekstiilide rekonstruktsioonide valmistamist ja protsessi ning tänapäevaseid võimalusi.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

Arhiiviallikad

ERM-i etnograafilised materjalid: ERM EA 96, ERM EA 147, ERM KV 15, ERM KV 35, ERM KV 36

ERM-i esemekogud: ERM 9140, ERM 4947/ab, ERM 11971, ERM A 125:1, ERM A 232:32, ERM 232:115, ERM A 290:413, ERM A 290:414, ERM A 374:1, ERM A 374:18, ERM A 374:21, ERM A 374:22, ERM A 374:25, ERM A 374:32, ERM A 374:37, ERM A 374:38, ERM A 374:40, ERM A 402:24, ERM A 402:97, ERM A 402:98, ERM A 402:105, ERM A 402:118, ERM A 402:119, ERM A 402:125, ERM A 402:137, ERM A 402:153, ERM A 402:173, ERM A 426:236, ERM A 402:241, ERM A 426:244, ERM A 426:247, ERM A 426:251, ERM A 426:255, ERM A 426:268, ERM A 426:271, ERM A 446:1473, ERM A 467:66, ERM A 495:61, ERM A 509:2291, ERM 509:5089, ERM A 509:5469, ERM A 509:5470, ERM A 510:130, ERM A 510:131, ERM A 563:1840, ERM A 578:320, ERM A 578:327/1, ERM A 578:345, ERM A 578:350, ERM A 578:363, ERM A 578:339, ERM A 580:141, ERM A 580:171, ERM A 580:172, ERM A 586:75, ERM A 586:80, ERM A 600:107, ERM A 613:128, ERM A 621:30, ERM A 622:192, ERM A 629:234, ERM A 652:9, ERM A 652:28, ERM A 652:49, ERM A 835:43, ERM B 40:19

EVM-i esemekogud: EVM E 305:4

Hiiumaa Muuseumi kogud: HKM 1617 Tla 4

Käsmu Meremuuseumi esemekogud

SA Virumaa Muuseumide esemekogud: RM 305 E 102:1, RM 223 E 101:8

Seto Talumuuseumi esemekogud STM 528 E 411 jt

Viljandi Muuseumi esemekogud: VM 7787:1-31 Aj

Publitseeritud materjalid

1924. *Brief guide to the western painted, dyed and printed textiles/ Victoria and Albert Museum, Department of Textiles*. London : Published under the authority of the Board of education

Abbott, P. 1910. *Chemistry for Textile Students*. E-raamat. www.archive.org/details/chemistryfortex00blangoog

Armand, T. [Арманд, Т.] 1931. *Орнаментация тканей*. Москва-Ленинград: Academia

Arseneva, E. V. [Арсеньева, Е. В.] 1983. *Ивановские ситцы 18 – начала 20 века = Ivanovo printed textiles 18th to early 20th centuries*. Ленинград : Художник РСФСР

Balfourt-Paul, J. 2011. *Indigo: Egyptian Mummies to Blue Jeans*. London: British Museum Press

Bhatnagar, P. 2015. *History of Indian Textiles*. Artikkel. www.academia.edu/file:///C:/Users/Ruth/Downloads/TDD101_U1_History_of_indian_Textiles.pdf

Birjukova, N. [Бирюкова, Н.] 1973. *Западноевропейские набивные ткани 16 – 18 века./West European Printed Textiles 16th – 18th century*. Москва: Искусство

Ferguson, G. 1990a. *Märgid ja sümbolid kristlikus kunstis* – Akadeemia, nr 11, 1990, lk 2451–2477

Ferguson, G. 1990b. *Märgid ja sümbolid kristlikus kunstis* – Akadeemia, nr 11, 1990, lk 2635–2686

Ferguson, G. 1991. *Märgid ja sümbolid kristlikus kunstis* – Akadeemia, nr 5, 1991, lk 1105–1134

Gascoigne, B. 2004. *How to Identify Prints: A Complete Guide to Manual and Mechanical Processes from Woodcut to Ink Jet*. Thames and Hudson

Gillow, J. 2013. *Textiles of the Islamic World*. Thames & Hudson

Harris, J. 2006. *5000 years of textiles*. London: British Museum Press

Hind, A. M. 1935. *An Introduction to a History of Woodcut*. USA: Houghton Mifflin Co., reprinted Dover Publications, 1963

Jakunina, L. I. [Якунина, Л. И.] 1954. *Русские набивные ткани XVI – XVII вв.* Москва : [б.и.]

Eestkeelsete taimenimede andmebaas, www.ut.ee/taimenimed/taimenimed

Eesti etümoloogia sõnaraamat, www.eki.ee/dict/ety/

Eesti õigekeelsussõnaraamat, ÕS 2013, www.eki.ee/dict/qs/

Kaarma, M. & Voolma, A. 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: „Eesti Raamat“

Kay-Williams, S. 2013. *The Story of Colour in Textile*. London: Bloomsbury Publishing Plc

Klemola, M. 1986. *Taimedega värvimine*. Tallinn: kirjastus Valgus

Knecht, E. & Fothergill, J. B. 1912. *The Principles and Practice of Textile Printings*. London: Charls Griffin & Company, Limited

Konsin, K. 1970. *Trükipakud*. Tallinn: Kirjastus Kunst

Kurrik, H. 1938. *Eesti rahvarõivad*. Tartu: Sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi Kirjastus

Laane, K. 2010. „*Trikitud*“ – *pakutrükk taimsete värvidega*. Eesti Kunstiakadeemia. Disaini teaduskond.[Magistritöö]. Tallinn

Manninen, I. 2009. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum

Moora, H. jt 1957. *Eesti rahvarõivad. XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

Peets, J. 1998a. *Indigo – värvide kuningas*. – Horisont, nr 4, lk 30–35

Peets, J. 1998b. *Indigo värvist Läänemere piirkonnas ja Eestis muinas- ja keskajal*. – Muinasaja teadus, nr 5, lk 291–307

Phipps, E. c2010. *Cochineal Red: The Art History of a Color*. The Metropolitan Museum of Art, New York Yale University Press, New Haven and London

Piho, M. 2000. *Punane ja valge. Setud. Värv ja kultuur*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum

Piiri, R. 2014. *Vana-Tartumaa rahvarõivad*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum

Plaat, J. 2012. *Varane vene õigeusu mõju Eestis ja Petserimaal: Õigeusklikud ja õigeusu pühamud 11.-17. sajandil* – Akadeemia, nr 1, lk 75–108

Ponomarjova & Šor, 2006. *Eesti vanausulised*. Tartu: HUMA

Rattus, K. 2015. *Kuidas meil ajast aega tõrva on aetud*. Artikkel. www.eestiloodus.ee/artikkel1219_1212.html

Robinson, S. 1969. *A history of printed textiles*. London: Studio Vista.

Sandberg, G. 1989. *Indigo Textiles: Technique and History*. Ashville North Carolina: Lark Books

Storey, J. 1992. *The Thames and Hudson manual of textile printing*. Melbourne : Oxford University Press

Vahuri, S. 2005. *FT-IR spektroskoopia võimalused ja piirangud kunstiobjekti uurimisel*. Tartu: Tartu Ülikool. [Magistritöö] Tartu

Viikna, A. 2005. *Tekstiilikeemia III. Tekstiilmaterjalide trükkimine ja viimistlus*. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli kirjastus

- Vilbaste, G.** 1939. *Taimedega värvimisi Eestis*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum
- Vissel, K.** 2007. *Setumaa pühaserätid*. Viljandi: Viljandi Kultuuriakadeemia. [Seminaritöö].
Viljandi
- Õunapuu, L.** 2010. *Kvantitatiivne, kvalitatiivne ja integraalne metodoloogia*. Loengukonspekt.
<http://moodle.kultuur.edu.ee/moodle184/course/view.php?id=158>
- Wronska Friend, M.** 2013. *The Tóth workshop: a family business reborn* – Textileforum, no 4,
page 30

Interneti materjalid

- www.anokhi.com/
- www.cargocollective.com/indiarosebird
- www.en.wikipedia.org/wiki/William_Morris
- www.e-kultuur.ee/feedback?recordId=oai:muis.ee:985079
- www.galbraithandpaul.com
- www.georgiachapman.com.au
- www.katherinemorris.com
- www.loovtartu.ee/antonius/stuudiod/moedisainistuudio
- www.maisondesbois.fr/a-decouvrir/
- www.platki.ru/catalogue/2/4/-/5707/
- www.prota4u.org/protav8.asp?p=Indigofera+tinctoria
- www.setokunst.ee/tegevusalad/tapeet/
- www.setomaast.blogspot.com/2009/05/usk-ja-uskumused.html
- www.vandaimages.com/results.asp?image=2006AT6381-01
- www.vk.com/rumagazru
- www.youtube.com/watch?v=RYyJStZuvtA

Erakogud

- Ülle Jõgari erakogu
Küllike Tuvikese erakogu

Vestlused

- vestlus Tiiu Kunstiga 09.11.2014
vestlus Epp Mardiga 19.03.2015

vestlus Elvi Nassariga 25.10.2014

vestlusest Pilvi Põldmaaga 26.09.2014

vestlus Küllike Tuvikesega 16.04.2015

vestlusest Hillar Üleojaga 26.09.2014

Autori välitööde materjalid 2014

SUMMARY

My master's thesis “The development of hand block printing in Estonia in the 18th to 20th century and contemporary use of this tradition-based technology” discusses the technology of traditional hand block printing which has been used in Estonia throughout history. While compiling the paper I studied sources and publications on this topic. I researched the ethnographic materials and collections of the Estonian museums. I explained hand block printing on textile and gave a definition of hand block, described printing methods, materials and dyes used for hand block printing.

I have summarized the history of hand block printing in Europe, which is closely connected to the Indian tradition. Most probably hand block printing arrived to Estonia through Russia. Wooden hand blocks have developed in Estonia similarly to everywhere else in the world. There are much more extant hand blocks than textiles decorated using hand block technology. However, one can find examples of all historical textile prints in Estonia. Mostly blue-and-white resist and discharge print textile articles have preserved. Textiles processed by direct print or dyed print are not so numerous. According to ethnographic data, the latter has not been produced in Estonia. Independent masters and dyeing workshops practiced hand block printing. I have classified the collected information on the basis of external characteristics and processing technology. The probable hand block printing technology was described on the basis of traditions and experience of other countries, publications and ethnographic materials available in Estonia.

The contemporary use of traditional hand block printing has been disserted on the basis of practical experience from India. In Europe, including Estonia, as well as other parts of the world hand block printing is still widely used, however in Estonia it's more on an amateur level.

As a result of my research I have classified, mapped and described hand-block printed textiles and hand blocks we have in Estonia, as well as the used technology. In the course of practical

tests I reconstructed historical textiles and prepared wallpaper and textiles as examples of possible contemporary use of hand block printing. In the practical part I described the process of reconstructing traditional textiles and the possibilities of contemporary use of hand-block printing.

LISAD

LISA 1

ERM-I ESEMED KOGUDE KAUPA JA KASUTATUD FOTOD

Tabelid on koostatud www.muis.ee andmete põhjal.

- 1.1 Esemed 1- 228 kogust A 316. Arhitekt Joh. Gahlenbäck'i kogu II osa, mis ostetud ühes eelmisega (A 290), kuid 1922. a. Helsingisse maha jäänud ja alles 1925. a. kevadel Dr. I. Mannise korraldusel Tartusse saadetud. Muud andmed ühised koguga A 290. Katalogiseeritud 1926. a. jaan.

Jrk	Materjal			Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
	Puit	Puit ja metall	Metall				
1.		x		rapoor	Lilled	-	ERM A 316:5
2.		x		serv iseseisev	v taimestilisatsioon	-	ERM A 316:6
3.		x		rapoor	lilled	-	ERM A 316:7

- 1.2 V.Safronovi poolt ERMile müüdnud kogu 18. nov. 1932. Müüja pärit Peispi äärest, Tiheda külast, omandanud esemed Petseri linnast, ühest likvideeritud tekstiilitööstusest.

Jrk	Materjal			Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
	Puit	Puit ja metall	Metall				
1.			x	rapoor	diagonaaltriip, väikesed lilled	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 374:1
2.			x	rapoor	lilled	laius: 11.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 11.5 cm	ERM A 374:2
3.			x	rapoor	väga väikesed lilled	laius: 17.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:3
4.			x	rapoor	väikesed lilled ja lehed	laius: 16.5 cm; paksus: 4.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 374:4
5.			x	rapoor	väikesed lilled ja lehed	laius: 17.5 cm; paksus: 5.0	ERM A 374:5

						cm; pikkus: 17.5 cm	
6.			x	rapoor	lilled	laius: 17.0 cm; paksus: 4.0 cm; pikkus: 18.0 cm	ERM A 374:6
7.			x	vertik triibustik	taimevarre motiiv, nel-punkt triip	laius: 17.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 18.0 cm	ERM A 374:7
8.			x	rapoor	väikesed lilled, lehed	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 374:8
9.		x		rapoor	lilled lehed, horisontaalne triibustik	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:9
10.	x			rapoor	Leht	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:10
11.		x		rapoor	lill metallrombis	laius: 16.5 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:11
12.				rapoor	stiliseeritud horisontaaltriibustik, stiliseeritud lehed	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 374:12
13.		x		rapoor	mummud ja väikesed lilled	laius: 16.0 cm; paksus: 4.8 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 374:13
14.			x	rapoor	stiliseeritud lill	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 374:14
15.		x		rapoor	horisontaaltriibud, lehed ja <i>sabl</i> triibud	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:15
16.		x		rapoor	stiliseeritud lille	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 374:16

17.			x	rapoor	horisontaaltriibusti, vaheldumisi lilled ja lehed	laius: 16.5 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:17
18.	x			rapoor	väikesed südamekujulised lehed	laius: 16.5 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 374:18
19.			x	rapoor	maleruudus lehed õied	laius: 17.0 cm; paksus: 6.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:19
20.		x		rapoor	maleruudus õied, stiliseeritud lehed	laius: 16.5 cm; paksus: 5.2 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 374:20
21.				rapoor	metallrombides stiliseeritud leht	laius: 17.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:21
22.		x		rapoor	maleruutu lehed-õied	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 374:22
23.		x		rapoor	maleruutu punktid ja metallnõeltega lilled	laius: 17.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 374:23
24.			x	rapoor	maleruutu väikesed nõeltega lilled	laius: 17.0 cm; paksus: 5.3 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:24
25.		x		rapoor	horisontaaltriibustik, stiliseeritud lilled ja lehed, rombid	laius: 17.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 374:25
26.		x		rapoor	horisontaaltriibustik, stiliseeritud <i>sablé</i> triibud ja lehed-varred väänduvad	laius: 17.0 cm; paksus: 4.7 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:26
27.			x	rapoor	horisontaaltriibustik, stiliseeritud <i>sablé</i> triibud ja lehed-varred väänduvad	laius: 16.5 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 374:2
28.		x		rapoor	puidust täpid ja metalllilled	laius: 16.0	ERM A

					maleruudus	cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	374:28
29.		x		rapoor	metallehed ja puitlehed maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 374:29
30.			x	rapoor	horisontaaltriip <i>sablé</i> triip vaheldumisi stiliseeritud väänduva lehetriibuga	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:3
31.		x		rapoor	horisontaalne triip, looklev viinamarjaväät	laius: 15.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 374:31
32.		x		rapoor	triip, <i>sablé</i> looklev puitõitega väät	laius: 17.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 374:32
33.		x		rapoor	triip vaheldumisi looklev lehemotiiv ja <i>sablé</i> –triip	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 18.0 cm	ERM A 374:33
34.		x		rapoor	maleruutu väikesed metallilleringi ja puidust lille	laius: 16.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 374:34
35.		x		rapoor	väikesed maleruutu lilled	laius: 16.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 374:35
36.		x		rapoor	suuremad lilled maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 374:36
37.			x	servaornament	suuremad ümarad lilled väänduvate lehtedega	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 374:37
38.	x			nurgaornament	geomeetriline ruutu moodustav triip ja täpp	laius: 17.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 374:38
39.	x			rapoor	ruutudest moodustatud rombid	laius: 13.0 cm; paksus: 6.5 cm; pikkus: 21.5 cm	ERM A 374:39

40.		x		¼ ringi	lihtne lill, kellukas ringid, looked	läbimõõt: 17.0 cm; paksus: 4.3 cm	ERM A 374:40
-----	--	---	--	---------	--------------------------------------	---	-----------------

- Trükipakud kogust ERM A 374:1–40

Südamekujuliste lehtedega rapoor (ERM A 374:18)

Ornament nurga trükkimiseks. Petseri (ERM A 374:38)

Rapoori trükkimiseks mõeldud pakk, kus puidust lillemuster vaheldub tihvtidest moodustatud väänleva ornamendiga. Petseri (ERM A 374:32)

¼ ringi, puidust ornamenti on täiendatud vasknaeltega. Petseri (ERM A 374:40)

Stiliseeritud taimedest triibustik, Petseri (ERM A 374:25)

Metallrombides stiliseeritud leht, Petseri (ERM A 374:21)

Petseri servabordüür (ERM A 374:37)

1.3 Saadud Paidest Ferdinand Klaz'u värvimistööstus "Ekstra'lt", Parkali tn. 16, kus nad seisnud kauemat aega kasutamata. Omandanud sealt O. Tannebaum, kes terve komplekti (21 tk.) müünud edasi ERMile. Lähemad andmed puuduvad.

Jrk	Materjal			Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
	Puit	Puit ja metall	Metall				
1.		x		rapoor	maleruudus lilled, lehed	laius: 6.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 13.6 cm	ERM A 402:97
2.			x	iseseisev – ümar	lill	läbimõõt: 14.5 cm; paksus: 6.2 cm	ERM A 402:98
3.			x	servaornament	metalllehed väänduv	laius: 6.5 cm; paksus: 6.5 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:99
4.			x	piiramata	triibud(2) - metalllehed väänduv	laius: 16.0 cm; paksus: 6.2 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:100
5.			x	piiramata	triibud (3)- metalllehed väänduv	laius: 15.0 cm; paksus: 7.0 cm; pikkus: 15.0 cm	ERM A 402:101
6.		x		servaornament	suured lilled, väänduv	laius: 15.5 cm; paksus: 4.7 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:102
7.		x		rapoor	lehed, oksad, väikesed lehed	laius: 16.0 cm; paksus: 7.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:103
8.			x	rapoor	lehed, oksad, väikesed lehed - maleruutu	laius: 17.5 cm; paksus: 6.0 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:104
9.			x	rapoor	väänduvad varred, lehed	laius: 16.5 cm; paksus: 6.0 cm;	ERM A 402:105

						pikkus: 18.0 cm		
10-			x	rapoor	väikesed lehed	laius: 15.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 15.5 cm	ERM 402:106	A
11.			x	rapoor	väikesed maleruutu lilled	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM 402:107	A
12.			x	rapoor	väikesed maleruutu lilled	laius: 16.5 cm; paksus: 5.2 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM 402:108	A
13.		x		rapoor	maleruutu lehed, lilled, väikesed	laius: 15.3 cm; paksus: 5.9 cm; pikkus: 15.3 cm	ERM 402:109	A
14.		x		rapoor	maleruutu lehed, lilled, väikesed	laius: 17.0 cm; paksus: 5.6 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM 402:110	A
15.			x	rapoor	maleruutu lehed, lilled, väikesed	laius: 16.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM 402:111	A
16.		x		rapoor	looklev taimeriibustik (3 rida)	laius: 14.5 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 15.5 cm	ERM 402:112	A
17.			x	rapoor	maleruutu täpid ja <i>sablé</i> ruudud, väikesed	laius: 16.0 cm; paksus: 2.7 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM 402:113	A
18.			x	rapoor	maleruutu väikesed ümarad <i>sablé</i> kujundid	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM 402:114	A
19.			x	rapoor	triibustik 1-metallrombid (<i>sablé</i>), 2 väänlev	laius: 16.0 cm; paksus:	ERM 402:115	A

					taimeornam	5.0 cm; pikkus: 16.0 cm	
20.			x	rapoor	väikesed maleruutu metallehed	laius: 15.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:116
21			x	rapoor	tähekestega diagonaalse metalltriibud	laius: 15.5 cm; paksus: 6.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:117

- Trükipakud sellest kogust ERM A 402:977117

Ferdinand Klazu värvimistökojast (ERM A 402:98)

Näide Ferdinand Klazu värvimistökojast (ERM A 402:105)

1.4 Pärit Setumaalt, Irboska jaama lähedalt Senno alevikust riidetrükkijalt. Sealt sattunud Tartu, Kalaturg nr 9-3 kauplusse, kust O. Tannebaum need ostnud. Kogu sisaldab 19 pakku.

Jrk	Materjal			Tüüp	Kirjeldus	Möödud	Kohaviit
	Puit	Puit ja metall	Metall				

1.			x	rapoor	maleruutu stiliseeritud lilled	laius: 16.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM 402:118	A
2.	x			rapoor	ruutudest rombide, keskel rukkilill	laius: 16.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM 402:119	A
3.		x		rapoor	<i>sablé</i> looked ja loogete vahel lehekesed – jookseb triipu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM 402:120	A
4.		x		rapoor	maleruutu puidust lehed ja metalllehed	laius: 16.0 cm; paksus: 4.2 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM 402:121	A
5.		x		rapoor	maleruutu väikesed lehed, lilled	laius: 18.0 cm; paksus: 4.8 cm; pikkus: 18.0 cm	ERM 402:122	A
6.			x	rapoor	väikesed maleruutu diagonaaltäpsud	laius: 17.0 cm; paksus: 5.7 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM 402:123	A
7.			x	rapoor	sama mis eelmine, ainult et lehed	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM 402:124	A
8.		x		(nurga)looge	kaarduvad lehtedega varred, keskel lill	laius: 18.0 cm; pikkus: 18.5 cm	ERM 402:125	A
9.			x	rapoor	diagonaalselt asetuvad lilled	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM 402:126	A
10.		x		rapoor	pidust väänlevad ornamendid vahelduvad <i>sablé</i> sikk-sakiga - triibustik	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM 402:127	A
11.			x	rapoor	lillekesed maleruutu	laius: 11.5 cm; paksus: 1.6 cm;	ERM 402:128	A

						pikkus: 17.0 cm		
12.			x	rapoor	lillekesed maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 5.2 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM	A 402:129
13.			x	rapoor	lehekesed maleruutu	laius: 17.0 cm; paksus: 5.8 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM	A 402:130
14.			x	rapoor	lilled, lehed väikesed	laius: 16.0 cm; paksus: 4.8 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM	A 402:131
15.			x	rapoor	lilled-lehed maleruutu	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM	A 402:132
16.			x	rapoor	väikesed lilled	laius: 17.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM	A 402:133
17.			x	rapoor	väikesed täpid ja lilled maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM	A 402:134
18.		x		rapoor	väikesed marjakobarad lehtedega	laius: 17.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM	A 402:136

- Trükipakk kogust ERM A 402:118–134

Nurgaornament täiendatud metalliga (ERM A 402:125)

1.5 Saamiskoht teadmata. Eesti Tartumaa; linn Tartu, üleandja: Tannenbaum, Otto (Senno)

Materjal							
Jrk	Puit	Puit ja metall	Metall	Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
1.		x		rapoor	puidust lilled vahelduvad metallist diagonaalsete lehtedega	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:135

1.6 “Petserimaa, Vana-Irboska, Matvei Sinilnikov Pihkva tänavalt enne sõda tarvitanud. 1933 ostnud keegi Riia kunstnik u. 30 klotsi. Lubanud tagasi tulla 1934. a. suvel, et ülejäänud osa ära viia ja trükkimise tehnikat õppida.” Ostetud 1934. a. suvel J. Rotbergi käest Tartu Kalaturg 9-3. Kogu sisaldab 59 eksemplari.

Materjal							
Jrk	Puit	Puit ja metall	Metall	Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
1.		x		rapoor	väikesed lille maleruutu	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:137
2.			x	rapoor	väikesed metalllilled mis moodustavad rombide või diagonaalruudud	laius: 17.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:138
3.			x	rapoor	väikesed lilled ridadena	laius: 17.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:139
4.		x		rapoor	väikesed lilled ja lehe vaheldumisi	laius: 16.5 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:140
5.			x	rapoor	väikesed diagonaalsed maleruutu trüpsud	laius: 16.5 cm; paksus: 4.8 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 402:141
6.			x	rapoor	väikesed lillekesed maleruutu	laius: 18.0 cm; paksus: 4.6 cm;	ERM A 402:142

						pikkus: 18.0 cm		
7.			x	rapoor	väikesed diagonaalsed lilled	laius: 16.0 cm; paksus: 4.2 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM 402:143	A
8.			x	rapoor	väikesed <i>sablé</i> rombid maleruutu vaheldumisi naeltega (täpp)	laius: 16.0 cm; paksus: 5.3 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM 402:144	A
9.			x	rapoor	lille ja täpp maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.8 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM 402:145	A
10.			x	rapoor	väikesed lihtsad lilled maleruutu	laius: 16.5 cm; paksus: 4.7 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM 402:146	A
11.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	laius: 16.5 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM 402:147	A
12.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	laius: 17.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM 402:148	A
13.	x			rapoor	täpid	laius: 16.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM 402:149	A
14.			x	rapoor	täpp – romb	laius: 17.0 cm; paksus: 5.3 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM 402:150	A
15.			x	rapoor	taimsed triibud	laius: 16.5 cm; paksus: 4.7 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM 402:151	A
17.			x	rapoor	väikesed maleruutu lilled	Mõõte sama	ERM 402:152	A

18.			x	¼ ringi		laius: 18.0 cm; paksus: 5.3 cm; pikkus: 19.0 cm	ERM A 402:153
19.		x		rapoor	väikesed lilled väikese varrega, maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:154
20.			x	serva, bordüür	paisly vaheldub taime väädigaga, servades ümarad kujundid	laius: 12.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 23.0 cm	ERM A 402:155
21.		x		servaonament (iseseisev)	suur, kahel pool lookes taimed, keskel lill	laius: 16.0 cm; paksus: 4.3 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:156
22.		x		rapoor	väikesed maleruutu ühesugused lilled	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 402:157
23.				pilti pole			ERM A 402:158
24.		x		rapoor	rombistik, keskel puidust täpp	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:159
25.		x		rapoor	tulbid tolmuksate ja lehtedega	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:160
26.		x		rapoor	väänlevad lehd_marjad, maleruutu, ilus	laius: 16.0 cm; paksus: 4.7 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:161
27.		x		rapoor	2 puidust lehte ja nõeltest väike lill	laius: 16.5 cm; paksus: 5.3 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 402:162
28.		x		rapoor	metallrombistik, keskel tulp	laius: 16.0 cm; paksus:	ERM A 402:163

						5.2 cm; pikkus: 16.5 cm	
29.		x		rapoor	ristik metalllehega, maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 402:164
30.		x		rapoor	ristik ja metallist liil maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:165
31.			x	rapoor	metalltäpid maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:166
32.			x	rapoor	väikesed metallilid	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:167
33.			x	rapoor	metallilid, lehed vahelduvad võrguna	laius: 16.0 cm; paksus: 4.7 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:168
34.			x	rapoor	väikesed maleruutu lehed (linnud)	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:168
35.			x	rapoor	kaks täppi kõrvuti, maleruutu	laius: 16.5 cm; paksus: 5.4 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:169
36.			x	rapoor	väikesed metallilid maleruutu	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:170
38.			x	rapoor	väikesed metallist träpsud maleruutu	laius: 16.5 cm; paksus: 5.1 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 402:171

39.			x	rapoor	väikesed viltused kellukad tolmukatega	laius: 17.5 cm; paksus: 4.9 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:172
40.			x	rapoor	väiked marja ja varremotiivid maleruutu	laius: 16.5 cm; paksus: 5.2 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 402:173
41.			x	rapoor	taimemotiividest triibustik	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:174
42.		x		rapoor	südamekujuline leht rombis, maleruutu	laius: 16.5 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:175
43.			x	rapoor	väikesed maleruutu stiliseeritud lilled	laius: 17.5 cm; paksus: 5.3 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:176
44.			x	rapoor	triibustik, vahelduvad lehemotiivid ja <i>sablé</i> triibud	laius: 16.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:177
45.			x	rapoor	stiliseeritud väike taimemotiiv, kordub maleruudus	laius: 16.0 cm; paksus: 4.7 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:178
46.			x	rapoor	lehed ja <i>sablé</i> ringid vahelduvad maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.2 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:179
47.			x	rapoor	väikesed viltused neerumotiivid, <i>sablé</i> piirjoontega, maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:180
48.		x		rapoor	tolmukatega õied maleruutu	laius: 17.5 cm; paksus: 4.4 cm; pikkus: 17.5	ERM A 402:181

						cm	
49.		x		rapoor	lehtede ja õite motiiv, suur, kordub maleruutu	laius: 13.5 cm; paksus: 4.7 cm; pikkus: 15.0 cm	ERM A 402:182
50.		x		rapoor	väikese varrega väike tulp, maleruutu	laius: 17.0 cm; paksus: 4.8 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 402:183
51.		x		rapoor	südamekujuline väike leht ümbritsetud nõeltega	laius: 16.0 cm; paksus: 5.1 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:184
52.		x		rapoor	väikesed vartega ühesugused lilled vahelduvad maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:185
53.		x		rapoor	stiliseeritud lill, vaheldub maleruutu	laius: 17.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:186
54.		x		rapoor	väikesed varrega stiliseeritud lilled	laius: 16.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 402:187
55.		x		rapoor	stiliseeritud väike lill maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.9 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:188
56.			x	rapoor	väike lill ja täpp vahelduvad	laius: 16.0 cm; paksus: 5.2 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 402:189
57.		x		rapoor	väike tulp lehega, maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.3 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:190
58.		x		rapoor	lehtedega lill, maleruutu	laius: 17.0 cm; paksus:	ERM A 402:191

						5.1 cm; pikkus: 17.0 cm	
59.			x	rapoor	stiliseeritud lilled, väikesed, maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 5.2 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 402:192
60.		x		rapoor	puidust täpid vahelduvad väikeste metallist lilledega	laius: 16.0 cm; paksus: 5.2 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:193
61.		x		rapoor	maleruutu lilled	laius: 16.0 cm; paksus: 4.3 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 402:194
62.				pilt puudub			ERM A 402:195

- Trükipakk kogust ERM A 402:137–195

¼ ringi (ERM A 402:153)

- 1.7 “Riiet hakkas siin trükkima Vassili Prostatovi isa. Äri laienes pärast Viljandi ja Paide, kus oma töökojad olid. Praegu on mõni vana tööline veel elus, kes oskab trükki. Ka Vasknarva läks läks üks P. tööline ja on praegu seal “Sinilnikovide” suguvõsa (sinilnik-sinetaja). Et esti Prostatov vaene oli, siis tegi ta ise puust “naboikasid”, pärast rikkam olles ostis ta vaske, tegi ise ja pärast olla ostnud päris valmis tehtuid Petrograadist. Värvimine käis nii: tuli keegi linase riide tükiga P. juurde, pani see lina numbri alla, numbri kirjutas raamatu ja lina peale, peale selle pandi märgitud pulk lina peale, kuna

teine pool pulka omanikule anti – nagu magasiadas. Omanik valis kirjad välja ja töölisel kukkusid pihta, esiteks võtsid teatud pitsati, kastsid selle kiti sarnase õlise segu sisse ja siis virutasid sellega riide pihta: tagajärg null. Sest riie jäi ikkagi valgeks; kitt oli valge. Aga nüüd võeti riie ja visati kõige kupatusega sinise värvi patta (värv toodi Piiterist), kees seal ja võeti välja – ning riidel roosid peal: kitt ei võtnud sinist värvi külge ja need kohad jäid mustri järgi valgeks. Omanik tuli, passitas oma poolt pulka pulgaga lina küljes ja läks kodu. Trükiti kõike – laudlinu, aluskotte, padjapüüre, särke, sarafaane, pükse jne., aga iga riide jaoks oli oma “roosid”. Teinud 60 - 90 a. saamisest tagasi riidetrükkija Prostatov Kodavere khk. Kolkja k. Müünud Vassili Prostatov samast 26. august 1923 koos 28 teise trükipakuga.

Jrk	Materjal			Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
	Puit	Puit ja metall	Metall				
1.	x			rapoor	puidust tähekesed maleruutu	laius: 19.5 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 19.5 cm	ERM A 426:239
2.		x		suuremustriline rapooripakk	suured väänduvad taimeornamendid, mis ei kordu	laius: 14.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 426:240
3.	x			rapoor	korduvad tähemotiivid	laius: 20.0 cm; pikkus: 20.0 cm	ERM A 426:241
4.	x			rapoor	suured diagonaaltriibud, mis moodustuvad sakilisest mustrist		ERM A 426:242
5.	x			rapoor	suuremad puidust täpid, maleruutu	laius: 14.0 cm; paksus: 3.9 cm; pikkus: 14.5 cm	ERM A 426:243
6.	x			iseseisev	kujutab kimpu suuremast ja väiksemast erinevast lillest	laius: 19.0 cm; pikkus: 24.0 cm	ERM A 426:244
7.	x			rapoor	kaks erinevat vahelduvat taimeornamendi triibustikku	laius: 10.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 426:245
8.	x			rapoor	joonte vahel sik-skk, triibustik	laius: 16.0 cm; paksus: 4.8 cm; pikkus: 19.5 cm	ERM A 426:246

						cm	
9.	x			iseseisev võib kasutada ka nurgaornamendiks	lehtedest koosnev kompositsioon	laius: 7.5 cm; pikkus: 9.0 cm	ERM A 426:247
10.		x		rapoor	triibustik, taimeosnament vaheldub <i>sablé</i>	laius: 14.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 426:248
11.		x		rapoor	stiliseeritud triibustik, augukesed keskel	laius: 15.0 cm; pikkus: 15.5 cm	ERM A 426:249
12.	x			rapoor	suureõieline rapoor väänduvate lehtedega, korduvad	laius: 16.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 426:250
13.		x		looge	keskkompositsiooniga keeruline taimemotiv	laius: 10.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 32.0 cm	ERM A 426:251
14.		x		rapoor	stiliseeritud lill, ühesugused, maleruutu	laius: 17.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 426:252
15.			x	rapoor	väiksem lill, ühesugune, maleruutu	laius: 17.0 cm; paksus: 4.9 cm; pikkus: 19.0 cm	ERM A 426:253
17.	x			rapoor	lihtne puidust jämedam triibustik	laius: 13.5 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 426:254
18.			x	iseseisev ornament	taimekompositsioon koos loomaga (hunt või koer)	laius: 13.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 15.5 cm	ERM A 426:255
19.		x		rapoor	triibustik, suurem väänlev taimeornament vaheldub nõeltriipude vahel tähekestega	laius: 16.0 cm; paksus: 4.8 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 426:256
20.		x		rapoor	suuremad ühesugused lilled, vahelduvad maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 4.9 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 426:257
21.		x		rapoor	lehtedest moodustavad rombid mille vahel on lilled, maleruutu	laius: 19.5 cm; paksus: 5.5 cm;	ERM A 426:258

						pikkus: 19.5 cm	
22.			x	rapoor	lehtedest moodustavad rombid mille vahel on lilled, maleruutu	laius: 17.0 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 426:259
23.		x		servaornament	ilus väänduvate taimeornamentidega serv	laius: 9.5 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 25.0 cm	ERM A 426:260
24.			x	servaornament	ilusate lehtede ja lilledega vahelduv servas looked	laius: 8.5 cm; paksus: 3.8 cm; pikkus: 23.0 cm	ERM A 426:261
25.		x		triibupakk	üksik stiliseeritud taimeornamendiga triibupakk	laius: 2.3 cm; pikkus: 19.5 cm	ERM A 426:262
26.			x	nurk	kaunis taimemotiividega nurgapakk	laius: 21.5 cm; pikkus: 23.0 cm	ERM A 426:263
27.			x	ümar iseseisev ornam	täheke, stiliseeritud	kõrgus: 3.3 cm; läbimõõt: 5.7 cm	ERM A 426:264
28.				pilt puudub			ERM A 426:265
29.		x		¼ ringi	taimemotiivid vahelduvad triibustatud lehtedega (sändig)	läbimõõt: 17.0 cm	ERM A 426:266

- Trükipakud kogust ERM A 426:239–266

Iseseisev kujund. Tartu (ERM A 426:244)

Väheste puitdetailidega looge, enamik on vaskdetailid (ERM A 426:251)

Kompositsioonid – taimed koos loomade, lindude või kaladega ei ole pakkudega trükkimisel sugugi haruldased (ERM A 426:255)

1.8 Juuru. "Kuna tehtud, ei tea. Tarvitaja elas 1854, tema oli oma isalt saanud."

Jrk	Materjal			Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
	Puit	Puit ja metall	Metall				
1.			x	rapoor	kitsad metalltriibud	laius: 15.0 cm; paksus: 5.8 cm; pikkus: 20.0 cm	ERM A 426:267
2.			x	rapoor	metall, väikesed maleruutu	laius: 17.5 cm; paksus: 5.5 cm; pikkus: 17.5 cm	ERM A 426:268
3.		x		rapoor	metallloogete vahel puidust lihtsad lilled	laius: 15.5 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 426:269
4.			x	rapoor	lilled vahelduvad rist-sästi träpsudega maleruutu	laius: 12.0 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 426:270

5.		x		rapoor	lillevanikud vahelduvad metalltäppidega	puuduvad	ERM A 426:271
----	--	---	--	--------	---	----------	------------------

- Trükipakk kogust ERM A 426:267–271

Ilus rapoor, Juuru (ERM A 426:271)

1.9 Eesti Tartumaa; linn Tartu, koguja: Põrk, Aleksander. Teadmata

Jrk	Materjal			Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
	Puit	Puit ja metall	Metall				
1.		x		rapoor	korrapärane timetriibustik vaheldub abstraktsete puidust otstest träpsulisete triipudega	laius: 16.0 cm; paksus: 4.2 cm; pikkus: 16.5 cm	ERM A 446:1469
2.		x		rapoor	ristiku leht vaheldub <i>sablé</i> täppidega	laius: 15.3 cm; pikkus: 16.3 cm	ERM A 446:1470
3.			x	rapoor	väikesed metallist lilled maleruutu	laius: 14.0 cm; paksus: 6.1 cm; pikkus: 15.2 cm	ERM A 446:1471/1
4.					pilt puudub, andmed puuduvad		ERM A 446:1471/2
5.					pilt puudub, andmed puuduvad		ERM A 446:1471/3
6.					pilt puudub, andmed puuduvad		ERM A 446:1471/4
7.		x		rapoor	kaunis hõre taime ja lillemuster (võib olla mustri erisiosade trükkimiseks)	laius: 12.0 cm; paksus: 5.8 cm; pikkus: 22.5 cm	ERM A 446:1472
8.	x			rapoor	täispuit neerumuster,	laius: 14.1	ERM A

					maleruutu	cm; paksus: 4.7 cm; pikkus: 17.2 cm	446:1473
9.	x			rapoor	rapooripakk mustrite sisu trükkimiseks	läbimõõt: 21.0 cm; paksus: 6.0 cm	ERM A 446:1474
10.	x			rapoor	suur puidust mumm	laius: 14.7 cm; paksus: 2.9 cm; pikkus: 15.0 cm	ERM A 446:1475
11.	x			servapakk mustrisisudele	mustrisisudele, geomeetriline ja lehed	laius: 5.2 cm; pikkus: 16.0 cm	ERM A 446:1476

- Trükipakk kogust ERM A 446:1469–1476

Abstraktne pind (ERM A 446:1473)

1.10 Esemel valmistas Joh. Kask (1963.a. 76 a vanune) Sindi linnas Pärnu t. 48-4. Trükipaku kinkis A. Saar 1. Detsembri nimelise tekstiilivabriku abimaterjalide laohoidja. "Joh. Kase andmeil on Sindis käsitrükkimist teostatud 1920 - 1923 aastatel. Esimesed trükilauad on lõiganud Jaagup Jõgi kibuvitsa motiividel. Järgmisena on tööd jätkanud Joh. Kask. Tema esimeseks tööks olnud rukkililleõie motiividel pakk. Sindi tekstiilivabrikus töötav insener Saraskin, rahvuselt venelane, joonistanud laudade peale pliatsimustri, mille järgi siis Joh. Kask kodus Pärnu t. 48-4 pärast tööaega ja pühapäeviti lõikas trükipakke, tasu arvestatud tunnitöö alusel. Trükipakkudel väljalõigatud puust mustrid lõiganud Joh. Kask, kuna vaskosad ja peenemad kriipsud valmistanud Sindi tekstiilivabriku plekissepa poeg Lääts Viira külast (praegu Austraalias)."

Materjal							
Jrk	Puit	Puit ja	Metall	Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit

		metall					
1.	x			rapoor	leheisude trükkimiseks	kõrgus: 5.8 cm; laius: 31.0 cm; pikkus: 34.0 cm	ERM A 578:319
2.	x			servapakk	lilled, mustriisude trükkimiseks	kõrgus: 1.5 cm; laius: 12.0 cm; pikkus: 35.5 cm	ERM A 578:320
3.			x	rapoor	mustriisudele täpid või tolmukad	kõrgus: 2.0 cm; laius: 10.0 cm; pikkus: 22.5 cm	ERM A 578:321
4.			x	rapoor	väikesed seemnekujulistest õielehtedest looklevad lilled, katkend	kõrgus: 2.1 cm; laius: 7.5 cm; pikkus: 29.3 cm	ERM A 578:322
5.					pilt puudub, katkend	kõrgus: 1.5 cm; laius: 11.0 cm; pikkus: 38.0 cm	ERM A 578:323
6.	x			rapoor	mustri sisu, lehed vm	laius: 17.5 cm; pikkus: 28.5 cm	ERM A 578:324
7.			x	rapoor	väikesed lehed, katkend	kõrgus: 2.0 cm; laius: 9.5 cm; pikkus: 31.5 cm	ERM A 578:325
8.	x			rapoor	abstraktne silmake, maleruutu	kõrgus: 1.7 cm; laius: 9.0 cm; pikkus: 24.5 cm	ERM A 578:326
9.	x			serv	väga omapärane abstraktne servamuster	kõrgus: 6.9 cm; laius: 19.5 cm; pikkus: 36.0 cm	ERM A 578:327/1-2
10.					kõik sama, mis eelmisel		
11.	x			rapoor	väikesed rukililli meenutavad lilled abstraktselt laiali pillatud	kõrgus: 5.1 cm; laius: 30.0 cm; pikkus: 33.0 cm	ERM A 578:328
12.	x			rapoor	abstraktsed ringid	kõrgus: 6.3 cm; laius:	ERM A 578:329/1-2

						26.0 cm; pikkus: 31.5 cm	
13.					samam mis eelmisel, pilt puudub	puudub	
14.	x			rapoor	augukestega rõngad sikk- sakis ridadeks moodustatud, abstraktne	kõrgus: 6.5 cm; laius: 26.5 cm; pikkus: 30.0 cm	ERM A 578:330/1-3
15.							
16.							
17.	x			rapoor	katkend, rukkililled	kõrgus: 2.8 cm; laius: 22.0 cm; pikkus: 31.5 cm	ERM A 578:331
18.	x			rapoor	väikesed abstraktsed lilled	kõrgus: 6.1 cm; laius: 22.0 cm; pikkus: 29.0 cm	ERM A 578:332
19.	x			rapoor	puidust <i>sablé</i> lehekujuline, stiliseeritud	kõrgus: 4.8 cm; laius: 29.0 cm; pikkus: 34.0 cm	ERM A 578:333
20.		r		rapoor	väike romb, mille keskel lihtne lill, maleruutu	kõrgus: 6.1 cm; laius: 26.0 cm; pikkus: 31.0 cm	ERM A 578:334
21.	x			rapoor	väike stiliseeritud lill, maleruutu, katkend	kõrgus: 6.7 cm; laius: 28.0 cm; pikkus: 33.5 cm	ERM A 578:335
22.			x	nurk	nurgapakk muustrisisule	kõrgus: 3.7 cm; laius: 36.0 cm; pikkus: 36.0 cm	ERM A 578:336
23.		x		nurk	ilus stiliseeritud taimemuster	laius: 35.0 cm; pikkus: 38.0 cm	ERM A 578:337
24.	x			nurk	ilus nurgapakk mustri täiendusteks	kõrgus: 5.2 cm; laius: 36.0 cm;	ERM A 578:338

						pikkus: 36.5 cm	
25.			x	nurk	ilus nurgapakk mustri täiendusteks	kõrgus: 4.2 cm; laius: 35.5 cm; pikkus: 38.0 cm	ERM A 578:339
26.			x	nurk	ilus nurgapakk mustri täiendusteksnurk	kõrgus: 5.7 cm; laius: 36.0 cm; pikkus: 36.5 cm	ERM A 578:340
27.	x			rapoor	punutise motiiv, maleruutu	kõrgus: 5.8 cm; laius: 31.0 cm; pikkus: 34.0 cm	ERM A 578:341
28.		x		rapoor	väikesed lilled väikestes rombides	kõrgus: 5.5 cm; laius: 27.5 cm; pikkus: 33.0 cm	ERM A 578:342
29.	x			rapoor	väikesed neerud 2, üksteise vastas, maleruutu	kõrgus: 5.6 cm; laius: 28.0 cm; pikkus: 30.0 cm	ERM A 578:343
30.			x	rapoor	väikesed kohvioa moodi kujudid maleruutu	kõrgus: 5.1 cm; laius: 28.0 cm; pikkus: 28.0 cm	ERM A 578:344
			x	rapoor	tinaplaatidega abstraktne muster	kõrgus: 1.2 cm; laius: 25.0 cm; pikkus: 28.5 cm	ERM A 578:345
31.			x	rapoor	ümarad tinast elemendid, keskel muster, maleruutu	kõrgus: 6.3 cm; laius: 25.0 cm; pikkus: 30.5 cm	ERM A 578:346
32.			x	rapoor	s-kujuline diagonaalne väike kujund maleruutu	kõrgus: 5.1 cm; laius: 26.5 cm; pikkus: 28.5 cm	ERM A 578:347
33.			x	rapoor	ovaalne kujund läbiva	kõrgus: 5.4	ERM A

					joonega, diagonaalselt, maleruutu	cm; laius: 26.0 cm; pikkus: 34.0 cm	578:348
34.			x	rapoor	väikesed neljalehelised õied, maleruutu	kõrgus: 5.8 cm; laius: 25.0 cm; pikkus: 28.5 cm	ERM A 578:349
35.			x	rapoor	väikesed abstraktselt paigutunud paaris lehed	kõrgus: 5.3 cm; laius: 28.0 cm; pikkus: 30.0 cm	ERM A 578:350
36.			x	rapoor	väikesed maleruutu metalltäpid	kõrgus: 5.3 cm; laius: 30.0 cm; pikkus: 30.0 cm	ERM A 578:351
37.			x	rapoor	väike rist ovaalil, maleruutu	kõrgus: 5.5 cm; laius: 28.0 cm; pikkus: 33.4 cm	ERM A 578:352
38.			x	rapoor	kolmest pisikesest ruudust koosnevad kujundid maleruutu	kõrgus: 5.2 cm; laius: 24.0 cm; pikkus: 32.0 cm	ERM A 578:353
39.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	kõrgus: 6.8 cm; laius: 27.0 cm; pikkus: 31.0 cm	ERM A 578:354
40.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	kõrgus: 4.9 cm; laius: 28.0 cm; pikkus: 29.0 cm	ERM A 578:355
41.			x	rapoor	väikesed lehekujundid maleruutu	kõrgus: 5.8 cm; laius: 31.0 cm; pikkus: 34.0 cm	ERM A 578:356/1-4
42.					pilt puudub		sama
43.					pilt puudub		sama
44.					pilt puudub		sama
45.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	kõrgus: 5.2 cm; laius: 24.5 cm;	ERM A 578:357

						pikkus: 32.5 cm	
46.			x	rapoor	väikesed maleruutu lilled	kõrgus: 5.6 cm; laius: 27.0 cm; pikkus: 30.5 cm	ERM A 578:358
47.			x	rapoor	väikesed oksad ja lilled, suht abstr	kõrgus: 5.7 cm; laius: 28.0 cm; pikkus: 31.0 cm	ERM A 578:359
48.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	kõrgus: 5.6 cm; laius: 27.0 cm; pikkus: 27.0 cm	ERM A 578:360
49.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	kõrgus: 5.3 cm; laius: 25.5 cm; pikkus: 30.5 cm	ERM A 578:361
50.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	kõrgus: 5.5 cm; laius: 29.5 cm; pikkus: 31.0 cm	ERM A 578:362
51.			x	rapoor	klassikaline <i>sablé</i>	kõrgus: 5.7 cm; laius: 25.0 cm; pikkus: 30.0 cm	ERM A 578:363
52.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	kõrgus: 4.9 cm; laius: 24.5 cm; pikkus: 32.5 cm	ERM A 578:364
53.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	kõrgus: 5.4 cm; laius: 24.0 cm; pikkus: 30.5 cm	ERM A 578:365
54.			x	rapoor	natuke suurematest lilledest moodustatud rombid , mille keskel sama kujund ja ümber väiksemad lilled	kõrgus: 5.5 cm; laius: 27.5 cm; pikkus: 29.5 cm	ERM A 578:366
55.	x			rapoor	väike lill ja leht maleruutu	kõrgus: 6.0 cm; laius:	ERM A 578:367

						27.0 cm; pikkus: 33.5 cm	
56.					pilt puudub	kõrgus: 5.1 cm; laius: 24.5 cm; pikkus: 29.0 cm	ERM A 578:368
57.		x		rapoor	täpid vahelduvad väikese õie ja varrega lillega, maleruutu	kõrgus: 5.6 cm; laius: 27.0 cm; pikkus: 27.0 cm	ERM A 578:369
58.	x			rapoor	väike tammeleht, maleruutu	kõrgus: 6.0 cm; laius: 25.5 cm; pikkus: 31.0 cm	ERM A 578:370
59.			x	rapoor	väike maleruutu lill	kõrgus: 5.0 cm; laius: 27.0 cm; pikkus: 32.0 cm	ERM A 578:371
60.			x	rapoor	pisike kujund kriips ja kaks täppi, maleruutu	kõrgus: 3.3 cm; laius: 25.0 cm; pikkus: 27.5 cm	ERM A 578:372
61.			x	rapoor	lehe kujund, mis on ovaalse tina sisse vajutatud	kõrgus: 5.5 cm; laius: 25.5 cm; pikkus: 37.0 cm	ERM A 578:373
62.			x	rapoor	2 väikest lille kõrvuti, maleruutu	kõrgus: 5.4 cm; laius: 28.0 cm; pikkus: 29.0 63.cm	ERM A 578:374
63.			x	rapoor	väikesed ristikestest koosnevad diagonaalsed kujundid, maleruutu	kõrgus: 5.3 cm; laius: 23.0 cm; pikkus: 33.0 cm	ERM A 578:375
64.			x	rapoor	stiliseeritud lilled diagonaalis maleruutu	kõrgus: 5.6 cm; laius: 28.0 cm; pikkus: 32.0 cm	ERM A 578:376
65.			x	rapoor	väike svastika maleruutu	kõrgus: 5.4 cm; laius:	ERM A 578:377

						26.5 cm; pikkus: 29.0 cm	
66.			x	rapoor	väikesed kolmiklehed maleruutu	kõrgus: 5.2 cm; laius: 27.0 cm; pikkus: 30.0 cm	ERM A 578:378
67.			x	rapoor	väike lill maleruutu	kõrgus: 5.8 cm; laius: 26.5 cm; pikkus: 28.0 cm	ERM A 578:379
68.			x	rapoor	väike lill maleruutu	kõrgus: 5.5 cm; laius: 26.0 cm; pikkus: 32.5 cm	ERM A 578:380
69.			x	rapoor	tilikesed lehed maleruutu	kõrgus: 4.8 cm; laius: 31.0 cm; pikkus: 31.0 cm	ERM A 578:381
70.			x	rapoor	väga peen lillemuster	kõrgus: 5.3 cm; laius: 27.0 cm; pikkus: 27.0 cm	ERM A 578:382
71.			x	rapoor	väikesed kitsad rombikesed maleruutu	kõrgus: 3.5 cm; laius: 24.5 cm; pikkus: 31.5 cm	ERM A 578:383
72.			x	rapoor	väikesed lilled maleruutu	kõrgus: 3.3 cm; laius: väikes24.0 cm; pikkus: 32.0 cm	ERM A 578:384
73.	x			rapoor	träpsudega rombid maleruutu	laius: 22.0 cm; pikkus: 30.5 cm	ERM A 578:385
74.			x	rapoor	lehtedega psikesed õied maleruutu	kõrgus: 1.6 cm; laius: 22.3 cm; pikkus: 30.5 cm	ERM A 578:386
75.			x	rapoor	väikesed lehed maleruutu	kõrgus: 6.0 cm; laius: 25.5 cm; pikkus: 31.0	ERM A 578:387

						cm		
76.			X	rapoor	katkend, stiliseeritud maleruutu	väikesed lehed	kõrgus: 1.6 cm; laius: 14.0 cm; pikkus: 34.0 cm	ERM A 578:388

- Trükipakud kogust ERM A 578:319–388

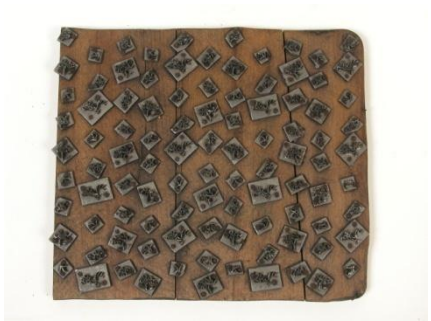
Nurk. Sindi (ERM A 578:339)

Klassikaline *sablé*, Sindi (ERM A 578:363)

Abstraktne pind, Sindi (ERM A 578:350)

Tinaplaatidega abstraktne muster, Sindi (ERM A 578:345)

Omapärane servamuster, Sindi (ERM A 578:327/1)

1.11 "Hans Sikk oli trükkija, omas ka selli pabereid." Hans Sikki (1852 - 1925) pärandus. Esemel valmistas kinkija ema Kai Sikk Pilistvere khk. Imavere mõisas. Saadud Pilistvere khk. Kõo v. Soomvere k. Hiie talust, eseme on kinkinud muuseumile arst Anna Kalamees 1963. Esemete vanus kinkimisel üle 60 aasta.

Jrk	Materjal			Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
	Puit	Puit ja metall	Metall				
1.	x			servapakk v iseseisev	lehed ja roosid	laius: 20.0 cm; paksus: 2.0 cm; pikkus: 31.5 cm	ERM A 580:141
2.			x	rapoor	väikesed hõredad lilled maleruutu	laius: 19.0 cm; paksus: 2.0 cm; pikkus: 23.0 cm	ERM A 580:142
3.			x	pakk mustri täiendusteks, arvatavasti rapoor	lilled lehed	laius: 20.0 cm; paksus: 2.0 cm; pikkus: 27.0 cm	ERM A 580:143
4.			x	rapoor	hõredad väikesed lilled, maleruutu	laius: 17.8 cm; paksus:	ERM A 580:144

						2.5 cm; pikkus: 21.3 cm	
5.			x	rapoor	metalltriipudest moodustunud rombide maleruutu	laius: 15.0 cm; paksus: 4.3 cm; pikkus: 21.5 cm	ERM A 580:145
6.			x	rapoor	täpid ja paariskriipsude maleruutu	laius: 20.0 cm; paksus: 7.0 cm; pikkus: 26.5 cm	ERM A 580:146
7.			x	rapoor	metalltäpid, maleruutu	laius: 19.0 cm; paksus: 4.0 cm; pikkus: 20.0 cm	ERM A 580:147
8.			x	rapoor	<i>Sablé</i>	laius: 19.2 cm; paksus: 2.5 cm; pikkus: 22.7 cm	ERM A 580:148
9.			x	rapoor	väikesed hõredad lilled, mis moodustavad jooni	laius: 20.0 cm; paksus: 2.0 cm; pikkus: 23.0 cm	ERM A 580:149/1
10.			x	rapoor	väikesed hõredad lilled, maleruutu	laius: 18.0 cm; paksus: 2.5 cm; pikkus: 23.0 cm	ERM A 580:149/2
11.			x	rapoor	<i>Sablé</i>	laius: 19.0 cm; pikkus: 23.0 cm	ERM A 580:150
12.			x	rapoor	väike lill maleruutu	paksus: 6.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 580:151
13.			x	rapoor	metallvõrk, rombistik	laius: 16.0 cm; paksus: 6.0 cm; pikkus: 20.0 cm	ERM A 580:152
14.			x	rapoor	oksakesed, maleruutu	laius: 19.0 cm; paksus: 2.8 cm; pikkus: 24.0 cm	ERM A 580:153
15.			x	rapoor	naelakestega moodustatud	laius: 14.0	ERM A

					ruudud, maleruutu	cm; paksus: 4.0 cm; pikkus: 20.0 cm	580:154	
16.			x	rapoor	lehekesed maleruutu	laius: 16.0 cm; paksus: 2.0 cm; pikkus: 20.0 cm	ERM	A
17.			x	rapoor	väänlev stiliseeritud taimeornament, mis moodustab jooni	laius: 16.5 cm; paksus: 4.0 cm; pikkus: 24.5 cm	ERM	A
18.			x	serv	servaornamendi täiendus, täpitatud mustriosad	laius: 20.0 cm; paksus: 2.2 cm; pikkus: 27.0 cm	ERM	A
19.			x	rapoor	katkendlikud ühtepidi triibud	laius: 18.5 cm; pikkus: 21.0 cm	ERM	A
20.			x	rapoor	lilled ja lehed vaheldumisi	laius: 21.0 cm; paksus: 6.0 cm; pikkus: 23.0 cm	ERM	A
21.			x	rapoor	metalllilled, maleruutu	laius: 14.5 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 23.0 cm	ERM	A
22.			x	rapoor	lehed triipu	laius: 21.0 cm; paksus: 7.0 cm; pikkus: 21.0 cm	ERM	A
23.			x	rapoor	väikesed hõredad lilled maleruutu	laius: 16.7 cm; paksus: 7.0 cm; pikkus: 24.7 cm	ERM	A
24.			x	rapoor	marjakobarad maleruutu	laius: 19.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 20.0 cm	ERM	A
25.			x	arvatavasti rapoor	Mustritäide	laius: 17.5 cm; paksus: 5.5 cm;	ERM	A

						pikkus: 20.0 cm	
26.	x			rapoor	varrega lill maleruutu	laius: 19.0 cm; paksus: 4.5 cm; pikkus: 20.0 cm	ERM A 580:165
27.			x	iseseisev	Lillekimp	laius: 15.0 cm; paksus: 2.5 cm; pikkus: 21.0 cm	ERM A 580:166
28.			x	iseseisev	Lillekompa	läbimõõt: 19.0 cm	ERM A 580:167
29.			x	serv	Lillekompa	laius: 20.5 cm; paksus: 2.8 cm; pikkus: 27.0 cm	ERM A 580:168
30.			x	iseseisev	kas lind või lill	laius: 17.5 cm; paksus: 2.0 cm; pikkus: 20.2 cm	ERM A 580:169
31.			x	iseseisev	Lillekompa	läbimõõt: 19.0 cm; paksus: 1.5 cm	ERM A 580:170
32.		x		serv	keskkompositsioon väänduvate lehtede vahel sõõride täheke	laius: 10.0 cm; paksus: 7.0 cm; pikkus: 36.0 cm	ERM A 580:171
33.			x	iseseisev	süda millele läbi rist ja mõök	läbimõõt: 8.0 cm; paksus: 6.5 cm	ERM A 580:172

- Trükipakud kogust ERM A 580:141–172

Servaornament, mida on täiendatud vaskdetailidega (ERM A 580:171)

Pilistverest (ERM A 580:172)

1.12 "Esemed on kogunud kinkija onu Pimen Sofronov. Koguja oli kunstnik, kes kogus neid esemeid asjaarmastajana." Tartu

Jrk	Materjal			Tüüp	Kirjeldus	Mõõdud	Kohaviit
	Puit	Puit ja metall	Metall				
1.			x	iseseisev	lillevanik	läbimõõt: 17.5 cm; paksus: 5.0 cm	ERM A 586:75
2.	x			iseseisev	nuga, kahvel lusikas	läbimõõt: 20.5 cm; paksus: 3.5 cm	ERM A 586:76
3.		x		iseseisev	kahe sõõri sees romb ja lill, ümbritsetud väänduvate okstega	läbimõõt: 16.0 cm; paksus: 4.55 cm	ERM A 586:77
4.	x			rapoor	puidust maleruutu täpid	laius: 13.0 cm; paksus: 5.0 cm; pikkus: 17.0 cm	ERM A 586:78
5.			x	rapoor	rombikujuline rahvuslik muster maleruutu	läbimõõt: 17.0 cm; paksus: 3.0 cm	ERM A 586:79
6.			x	iseseisev	tuvi	läbimõõt: 10.0 cm; paksus: 5.5 cm	ERM A 586:80

- Trükipakk kogust ERM A 586:75–80

Populaarne tuvi motiiv, Tartu (ERM A 586:80)

LISA 2

KÄSMU MEREMUUSEUMI, SA VIRUMAA MUUSEUMIDE JA VILJANDI MUUSEUMI TRÜKIPAKUD

2.1 Käsmu meremuuseum (legendid puuduvad) (autori fotod)

Bordüüri pakk

Trükipakk iseseisva mustri trükkimiseks

Trükipakk nurga või ringi trükkimises

Trükipakk iseseisva mustri trükkimiseks

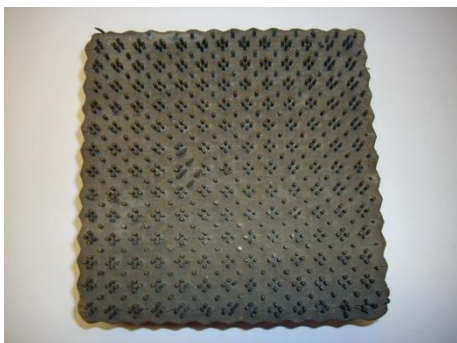

Käsmu trükipakkude käepidemed

2.2 Virumaa Muuseumid (legendid puuduvad) (fotod www.muis.ee)

RM _ 223 E 101:1

RM _ 223 E 101:2

RM _ 223 E 101:3

RM _ 223 E 101:4

RM _ 223 E 101:5

RM _ 223 E 101:6

RM _ 223 E 101:7

RM _ 223 E 101:8

RM _ 302 E 100:1

RM _ 302 E 100:2

RM _ 302 E 100:3

RM _ 302 E 100:4

RM _ 305 E 102:1

RM _ 305 E 102:2

RM _ 305 E 102:3

2.3 Viljandi Muuseum (Robert Natuse värvimistökoja trükipakud, legendid puuduvad) (fotod www.muis.ee)

VM VM 7787:4 Aj

VM VM 7787:5 Aj

VM VM 7787:6 Aj

VM VM 7787:7 Aj

VM VM 7787:8 Aj

VM VM 7787:9 Aj

VM VM 7787:10 Aj

VM VM 7787:11 Aj

VM VM 7787:12 Aj

VM VM 7787:13 Aj

VM VM 7787:14 Aj

VM VM 7787:15 Aj

VM VM 7787:16 Aj

VM VM 7787:17 Aj

VM VM 7787:18 Aj

VM VM 7787:19 Aj

VM VM 7787:20 Aj

VM VM 7787:21 Aj

VM VM 7787:22 Aj

VM VM 7787:23 Aj

VM VM 7787:24 Aj

VM VM 7787:25 Aj

VM VM 7787:26 Aj

VM VM 7787:27 Aj

VM VM 7787:28 Aj

VM VM 7787:29 Aj

VM VM 7787:30 Aj

VM VM 7787:31 Aj

LISA 3

RESERV- JA VÄLJASÖÖVITUSTRÜKIS TEOSTATUD AJALOOLISED KANGASTE FOTOD JA LEGENDID

3.1 ERM A 290:413. Anseküla põll (foto www.muis.ee)

Pöll, tumesinisest valgekirjalisest vabrikukangast, 90 cm pikk, alt 75 cm lai; värvli sees valge-musta-rohelise värviline villasest lõngast punutud korrupael, mida tarvitatakse ka põllepaelana; alumise ääre ligidal jookseb üle põlle kullakarva hõre kardpael; allääres pikad mustad, rohelised ja kollased villased narmad; allääre tagaküljel valge-mustakirjaline sitsvooder.

3.2 ERM A 495:61. Laudlina „салфетка“, sinine linane riie, trükitud kirjaga (foto ERM)

Kogutnud D. Paurmani korjandus Iisaku kihelkonnast 1940. Laudlina („салфетка“), sinisest linasest riidest valgete kirjadega, 2 laidne. Pikkus 122 sm, laius 100 sm. Keskel suur ringikujuline kiri, äärtel lehekujulised kirjad, kesk- ja äärekirja vahel linnukujulised kirjad. „Riide koduskootud. Värvitud ( ) Skamjas Vasknarva vastas. Tegija teadmata. Tehtud Iisaku khk. Ja vallas Alajõe kl. Müünud samas Sahar Molhchanov samast 23.VIII 40. Hind kr 40.- Vanus omandamisel 50 a.

- 3.3 ERM A 509:5470 Laudlina, набойка скатеретка, салфетка. Trükitud mustriaga (Kodavere Vene?) Foto puudub. Laudlina ERM-i püsinäitusel. Foto puudub.
1941. aastal 1. märtsil Riiklikult Kunstimuuseumilt Riiklikule Etnograafilisele Muuseumile üle antud etnograafilisi esemete kogust. Laudlina, labasest linasest riidest trükitud mustriaga. Kiri on valge, põhivärviks tumesinine. Laudlina ääred on umbes 1 cm laiuselt tumesinised. Äärekiri on 20 cm laiune. Äärekirjaks domineerivad lilledega vaasimotiivid (vaasi alus on suunatud laudlina ääre poole). Vaasimotiivide kõrgus on 7 cm, laius 6 cm, üksteisest asuvad 5 cm kaugusel ning äärekirja servast on nende kaugus vaheldumisi 3 cm ja 7 cm. Äärele ligemal asuvad vaasimotiivid toetuvad 3 cm laiusele geomeetrilisele kirjaribale, mis kaugemal asuvate motiivide kohal paikneb nii, et viimaste kohale kirjariba ja kirjata ääre vahele on trükitud 3,5 cm läbimõõduga õiemotiiv. Lina keskosas on kaks 35,5 cm läbimõõduga korrapärase kirjaga ringimotiivi. Kirjas domineerib ringide kontsentrilisus, keskosas on neljajarulise ristimotiiv, mille harude vahekohtadele toetuvad ühe nurga 7 cm läbimõõduga mustrilised viisnurgamotiivid. Suurte ringide ümber on korrapäraselt paigutatud neliteistkümmend 5 cm läbimõõduga kuueharulist täрни ja kaheksa 8,5 cm pikkust ja 7 cm laiust taimmotiivi. Laudlina mõõtmed on 137 x 105 cm, Laudlina otsad on palistatud 0,3 cm laiuselt pahupoolele, külgedel on koendservad. Laudlina on terve, esineb pruunikaid võrdlemisi suuri plekke. Laudlina müünud 1923. A. Marja Grecakova. Kodavere khk. Kolkja k. Valmistanud on kas Prostotov või eestlane Kotlepp. Valmistamiskoht kas Alatskivil või Kolkjal Kodavere khk. Vanus omandamisel 50-60 aastat. „Pitsatitega tehtud lina. Maksis umbes 2 rubla töö. Tehti kaks värvi – üks valge kititaoline „rasvane“, teine sinine, sinikivist mis Peterburist

toodi, sinine värv kees katlas, valge oli külm, sinna kasteti pitsat sisse ja löödi siis see kõvasti valge riide peale, haamriga koputati pitsati selja peale veel, oli riie läbilöödud visati keevat patta, seal sinine värv valge külge ei hakanud, sest see oli rasvane.“

3.4 ERM A 510:130. Laudlina, trükitud mustri (Teadmata?) (foto ERM)

Riigi Keskarhiivi Tartu Filiaali poolt 14. juuli 1947.a. üle antud etnograafiliste esemete kogust. Laudlina, õmmeldud kahest labasest linasest kangalaiast, tumesinisepõhjaline, muster on trükkimisel valgeks jäetud. Muster koosneb kolmest ringikujulisest keskmotiivist, mille keskel on rosetimotiiv ja õie- ning kaaremotiivilisest äärekirjast. Kangalaid on kokku õmmeldud ühte pikemat külgserva pidi. Laudlina servad on ca 0,5 cm laiuselt palistatud pahupoolele linase niidiga ülelöömispistes. Laudlina külgservad on koendäärega. Laudlina pikkus 178 cm, laius 102,5 cm. Laudlina on terve ja uus. Andmed laudlina valmistamise ja päritolu kohta puuduvad.

3.5 ERM A 510:131. Laudlina, trükitud mustri (Teadmata?) (foto ERM)

Riigi Keskarhiivi Tartu Filiaali poolt 14. juuli 1947.a. üle antud etnograafiliste esemete kogust. Laudlina, valmistatud kolmest linasest ristkülikukujulisest riidetükist, millest keskmine on kootud mustriks, äärmised labaselt, tumesinise põhjaline, muster on trükkimisel valgeks jäetud. Laudlina muster koosneb kolmest ringikujulisest keskmotiivist, mille südamikus on rosetimotiiv ning stiliseeritud taimemotiivilisest äärekirjast, Peale selle esineb laudlinal üksikuid tuvimotiive. Kangalaid on kokku õmmeldud pikemaid külgservi pidi. Laudlina kõik külgservad on 0,35 cm laiuselt palistatud pahupoole linase niidiga üleloomispistes. Laudlina pikkus 187 cm, laius 92,5

cm. Laudlina on terve, keskosas väga märdunud. Andmed laudlina valmistamise ja päritolu kohta puuduvad.

3.6 ERM A 835:43. Laudlina, linasest labases koes riidest, muster trükipakkudega peale kantud (Kodavere) (foto ERM)

Laudlina, linasest labases koes riidest, muster trükipakkudega peale kantud. Laudlina tegemist nägi müüja, Linda Saul oma lapseõlves pealt. Valmistajaks oli tema vanaisa vend, kellega talu oli pooleks tehtud. Vanaisa vend tegeles vilja kokkuostuga ja muu äriaga. Ta tõi Petrogradist „raamid“ (trükipakud). Need kaeti valge värviga ja pandi riidele. Peale seda sinetati s.t. värviti õue peal suures katlas siniseks. Seda lina on korduvalt pestud ja ta annab värvi, kuid valge on ikka valge. Lina kasutati kuni 1950-ndate aastateni, mil muretseti uus mööbel. Laudlina värvija nimi oli Abram Lind, pärit Tartumaalt, Alatskivi vallast, Toru külast, Laane t.. Laudlina mõõdud on 128x128 cm, ese on heas korras. Lina on lillmustriaga. Esemel müüs 100 kr. eest Endla Saul.

3.7 ERM A 232:32 Naroova. Seelik (“hame”). (fotod www.muis.ee)

„Seelik“ („hame“), linane, sinine, valgete 6-haruliste kirjadega; allääres punane pael; värvel valge linane, vanus 30 a.; müünud M.Säkki, Naroova vld. Vitinka kl. tehtud sealsamas; hind 500 mk. (Naroova)

3.8 ERM A 621:30 Liistik, liivistik, punasest mustade täppidega puuvillasest riidest. (Lihula). (foto ERM)

Ese on kogutud Etnograafiamuuseumi ekspeditsioonil, mis toimus 24.maist 18.juunini 1971.a. Esemed on saadud Haapsalu ja Pärnu rajoonidest, endistest Karuse, Hanila, Varbla, Mihkli ja Lihula kihelkondadest. Liistik, liivistik, punasest mustade täppidega

puuvillasest riidest. Vooder on sinine. Sellel on valgetest õie- ja lehemotiividest muster. Liistik on kokku õmmeldud kahest hõlmast, kolmest seljatükist ja seesidest. Paremal hõlmal on kaks, vasakul üks volt. Eest kinnitub liivistik haakide ja aasadega. Vasakul hõlmal on kaks auku, mis on paigutatud. Liistiku pikkus 47 cm, sellest seeside laius 5,5 cm, liistiku laius 45 cm. Esemekinkis muuseumile Anna Korju (sünd. 1889.a.). Liistik kuulus ema pulmariietuse juurde. Pulmad olid 1887.a.

3.9 ERM A 509:2291. Liistik (naiste liistik) rühmseesidega, labasest tumesinise põhjaga väikeste valgete trükitud kirjadega linasest riidest. (Kirbla) (foto ERM)

Liistik (naiste liistik) rühmseesidega, labasest tumesinise põhjaga väikeste valgete trükitud kirjadega linasest riidest. Liistik koosneb ühest seljatükist, kahest hõlmatükist ja seesilisest riideribast. Õlaõmblusega. Seljatükk pihast alates kaares sissepoole lõigatud, kitsenedes vöökohani, kuhu on kinnitatud 2 vasknööpi siniste ja punaste klaaskaunistustega, nööbi läbimõõt 1,2 cm. Seljatüki pikkus 27 cm, laius pihast 23,5 cm, alt 3 cm. Kaelaväljalõige sügav, ovaalse kujuga. Hõlmade eest kinnitamiseks kasutatakse ilmselt haake, kuid kõik on kadunud. Hõlma pikkus 32 cm (õlalt), esiveere pikkus 7 cm. Hõlma laius õlalt (kitsaim koht) 5,5 cm, alt 39,5 cm. Alla õmmeldud 10,5 cm riideriba, millest moodustatud vasakul küljel 2 väikest lappvolti, taga keskel üks vastandvolt ja vahetult kummalgi pool üks lappvolt. Liistikul, väljaarvatud seesiosa, valge labane linane vooder. Annetanud 1920.a. Liisu Iisi Kirbla khk Võhma Mõisimaa k. Peetri-Hansu t. Vanus omandamisel 140 a. „Liivistikku kandis Mari Proos kõrtsus tantsul käimiseks, asi on valmistatud kodus linasest riidest, linnas on kirjad sisse trükitud.“

- 3.10 ERM A 232:115. Püksid „kaaded“, sinisest linasest trükitud muster valgete lillekirjadega (Naroova) (foto ERM)

Tallinna Eesti Muuseumi korjaja Aleksander Jürgensi korjandus Haridusministeeriumi ülesandel Eesti-Ingeris, Naroova vallas, 1922.a. Püksid „kaaded“, sinisest linasest trükitud muster valgete lillekirjadega, jalgade vahe on eraldi tükist; värvel käib lahti keskelt; värvlis see linane korrupael; vanus ? müünud O. Kaulio, Naroova vald, Kulla küla; tehtud sealsamas. Hind 200 mk.

- 3.11 ERM B 40:19 Püksid (kaat'et'), sinisest jämedast linasest valge trükitud kirjadega. (Vene-Ingeri) (foto ERM)

Ida Kaldmaa korjandus Eesti-Ingerist. 1939. a. suvel. Püksid (kaat'et'), sinisest jämedast linasest valge trükitud kirjadega. Pikkus 82 cm, ümbermõõt värvlilt 81 cm, sääre laius 23 cm. Värvel on keeratud samast riidest ja valge puuvillane pael on alla õmmeldud. Püksid käivad eest ühe nõobiga kinni, milleks suur must kookus nõöp. Taga on püksidel paar volti ja mõned krooked. Teinud Kadrina Suursoo Feodorovka k Vene-Ingeris. Müünud

Juuli Lulla Kullakülast Lulla t. Eesti-Ingerist 29.IV 39. Hind on kr 5.-. Vanus omandamisel 60-70 a.

3.12 ERM A 467:66. Kadrina seelikuriide proov (foto www.muis.ee)

31x15 cm suurune potisinine põhivärviga linase riide tükk, millel valge trükikiri taimemotiividega. Saadud 1914, Kadrina khk, Palmse. Tehtud samas umbes 100 aastat varem. Tegija teadmata. „Tarvitati pidu kordadel. Potisinine, valged kirjad peale trükitud“

3.13 ERM A 509:5089 Pearätt, labasest linasest riidest, mustriiline. Muster on riide trükkimisel jäetud valgeks, põhi on tumesinine. (Lihula) (ERM-i püsinäitusel, Simuna naine). Foto puudub

Pearätt, labasest linasest riidest, mustriiline. Muster on riide trükkimisel jäetud valgeks, põhi on tumesinine. Pearäti äärekiri on 6,2 cm laiune, keskosa on ühtlaselt täidetud kolmesuguste erinevate ca 4 cm läbimõõduga stiliseeritud õiemotiividega. Pearäti koeks vastasserva on 0,4 cm laiuselt palistatud pahupoolele, kaks ülejäänud külgserva on koendäärega. Pearäti külje pikkused 70 cm ja 74,5cm. Pearätt on terve, vähe kasutatud.

Pearäti on valmistanud Lihula kih. Lihula vallas Parivere külas Vana-Jaani talus Mari Seppa, saadud samast Anna Altkülalt kingitusena 1920.a.aastal. „Rätik sai ühel ajal kuuega kantud“ (kuub vt A509:1912 ab)

- 3.14 ERM A 629:234 Laudlina ktk., sinisel linasel riidel, valge trükitud muster „naboika“ (Palamuse, Palamuse) (foto ERM)

Ese koguti Jõgeva rajoonist, endistest Laiuse ja Palamuse kihelkondadest 1972. Laudlina katkend, tehtud sinisest labasest linasest riidest (kude ja lõim linased), millel valge trükitud muster „naboika“. Ümber kolme ääre 22 cm laiune looklevate väätidega lilleline kiri. Nurkadel kompositsioon: mõrrad, kalad, linnud, lilled jne. Laudlina katkend koosneb kahest kangalaiast, keskel kokku õmmeldud ja ääred palistatud 0,8 cm laiuselt masinaga. Üks äär hargneb. Laudlina katkendi laius 145 cm, pikkus 67 cm ja 74 cm. Riie on pehkinud, väga kulunud, suuri ja väikeseid auke. „Laudlina vanus 79-80 aastat. Kudunud Anna Müller Palamuse khk., Kuramaa v., Ronivere k., Kaltsu t. Lastud värvida ja trükkida Tartus“

- 3.15 ERM A 600:107. Laudlina, linane, tumesinisel põhjal valge lillmuster. Trükitud. (Rakvere, V-Jaagupi) (foto ERM)

Ese kogutud Viru-Jaagupi, Iisaku ja Torma khk. maist – juunini 1967.a. Laudlina, linane, tumesinisel põhjal valge lillmuster. Muster on ümber äärte ning eraldi on mustririba õmmeldud keset lina. Keskosal 6 üksikut õrnemat lillebuketti. Lina on neljast 66 cm laiuselt ja 46 cm pikkusest tükist kokku õmmeldud. Vaheleõmmeldud riba laius on 16,5 cm. Mustririba laius on ~14 cm. Lina üldmõõdud 109x132 cm. Värv on kulunud, lina katki. Kohati paigatud. Eseme vanus omandamisel ca 70 a. Kuulus Jaan Joa tütrele Emilie Filippovale, sünd. 1887.a. Andmed eseme muuseumile kinkimise kohta vt

A600:94.

„Varem valge laudlina-linane. Rakveres lastud trükkida. Pandi paraadna lauale“ Esemel vanus omandamisel ca 90 a.

- 3.16 ERM A 509:5469. Pearättik, trükitud rätik, labasest linasest riidest (Kirbla) (foto ERM)
Pearättik, trükitud rätik, labasest linasest riidest, muster on riide trükkimisel valgeks jäetud, põhi tumesinine. Rätiku pahupoolele on parema poole mustri erinev muster trükitud.

Paremal pool on äärekiri 10 cm laiune. Äärekirjaks on kolmekaupa kobaras 2,6 cm läbimõõduga viieharulised õiemotiivid ning kolmeharulised lehed. Keskkirjaks on taimemotiivid, mille domineerivad õied ja lehed. Pahupoolel on äärekiri 6 cm laiune. Äärekiri on punktide reaga jagatud kaheks osaks: 4 cm ja 1,2 c. Rätiku äärepool asuval 1,8 cm pinnal on kaks loogelist teineteisega põimuvat joont, millest üks on pidev, teine punktiir. Loogeliste joonte vahel on lehemotiivid. 4 cm laiusel, keskkirjale ligemal asuval pinnal on loogeline väikestest lehtedest ning varrest koosnev väädimotiiv ning sellega põimuv punktiirselt joonestatud õite väät. Keskkiri koosneb korrapäraselt ridadena asetatud õie- ja tähemotiividest. Ühes raes on vaheldumisi 4,2 cm suuruse läbimõõduga korrapäratu kuueharuline täht ning samasuur kaheksaharuline õiemotiiv, mille piirjooned on punktiirsed. Teises reas (motiivid paiknevad eelmise rea motiivide vahekohtadel) on vaheldumisi 3,7 cm läbimõõduga kuu- ja seitsmeharulised õiemotiivid. Seitsmeharuliste õiemotiivide piirjooned on punktiirsed. Kirjeldatud motiivide vahel on 1 cm läbimõõduga punktiirselt joonestatud ringid. Rätiku mõõtmed on 80x70 cm. Rätiku 2 vastamisi olevat serva on 0,4 cm laiuselt palistatud pahupoolele. Ülejäänud kaks serva on koendääred.

Rätik on kulunud ja katkenud, kõik nurgad on lagunened. Rätik on mõlemalt küljelt pleekinud. Rätiku on annetanud Hendrik Mägi 1920.a. Kirbla khk. Kasaki as. Valmistatud Mädisel t. Vanus omandamisel 50 aastat.

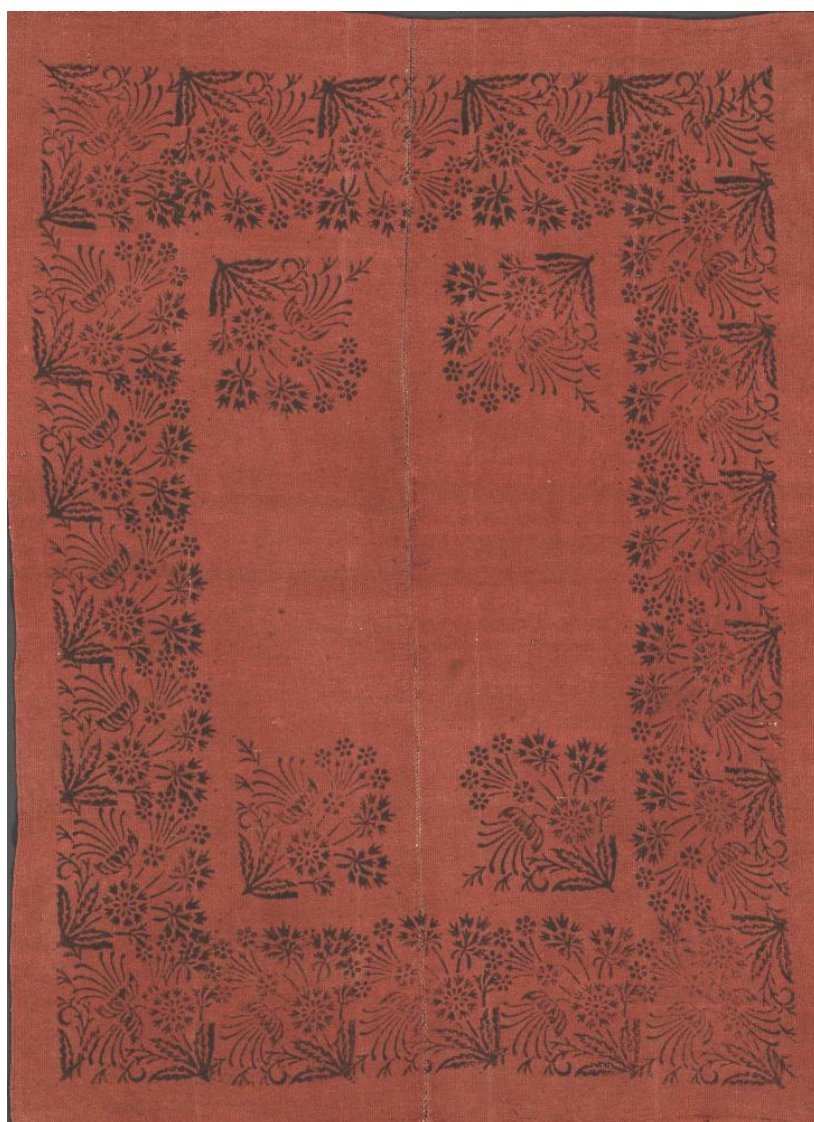

LISA 4

OTSETRÜKIS TEOSTATUD AJALOOLISED KANGASTE FOTOD JA LEGENDID

4.1 ERM A 622:192. Lihula. Saanitekk (foto ERM)

Vaip, saanitekk, kuderipstehnikas, lõim tumehall linane, kude villane kirsipunane. Vaiba äärtesse ja nurkadesse trükitud musta värviga taimekirjaline ornament (Lihula). Vaip kahelaidne, keskelt kokku õmmeldud linase lõimeniidiga. Vaiba mõõtmed 103x141 cm. Vaip on natuke pleekinud. Vaiba otsad palistatud 1 cm laiuselt. Vaiba laidade õmblus kohati hargnenud. Vaiba vanus teadmata. Teki kuduja elanud Lihula kandis. Lastud trükkida, aga kus, ei tea. Muuseumile kinkinud Meeta Silmer.

4.2 ERM A 613:128. Laudlina, trükimustriga (Torma, Torma) (foto ERM)

Torma ja Laiuse khk. kogutud esemed 1969. a. mais ja juunis. Laudlina, roheline kalevile trükitud ümber äärte ja keskel tume lillemuster. Lina mõõdud 117x152 cm. Katki kulunud servadega. Üks nurk auklik. Vanus omandamisel ~ 80 a. Valmistanud kinkija ämm Marie Sirel Torma khk., Võtikvere v., Võidivere k., Väljaotsa t..

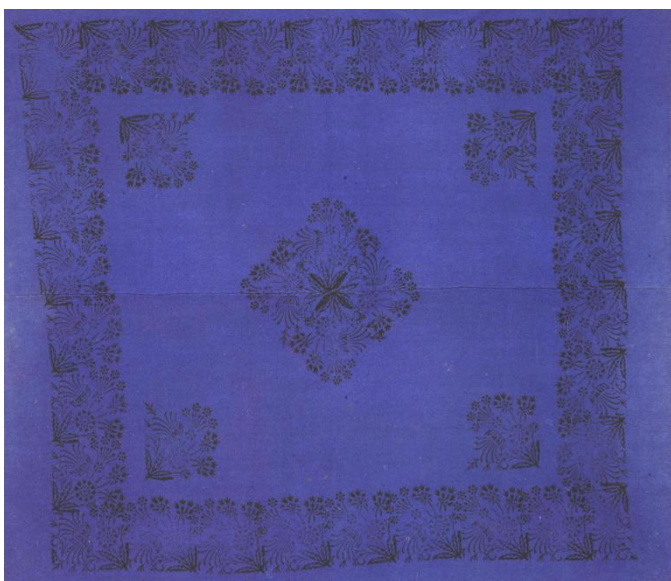
4.3 ERM A 652:9. Vaip, sõidutekk, trükitud ornamendiga (Pöide) (foto ERM)

Kogu etnograafilisi esemeid Pöide, Jaani, Karja, Valjala, Püha, Kaarma, Kärla, Mustjala ja Kihelkonna kihelkondadest ja Muhu saarelt, 26. maist kuni 20. juunini 1975. a. Valmistatud tasapindsest toimest tumerohelisest täisvillasest kodukootud riidest, kaunistatud trükitud musta lillkirjalise ornamendiga. Vaip on kahelaidne, keskel musta linase niidiga käsitsi tehtud õmblus. Vaip on ümberringi kanditud musta satäänriidega. Kandi laius 2,5 cm, kant kinni õmmeldud masinaga. Vaiba äärtes 14 cm kaugusel on 19 cm laiune kirjariba. Tekkinud riskülikukujulise ornamendi sisenurkades on õiekimbud ja vaiba keskel 40x40 cm suurune lillekirjaline motiiv. Vaiba pikkus on 158 cm, laius 141 cm. Vaip on terve, esineb üksikuid väga väikeseid auke. Vaip on ostetud Kuressaarest umbes 40-50 aasta eest.

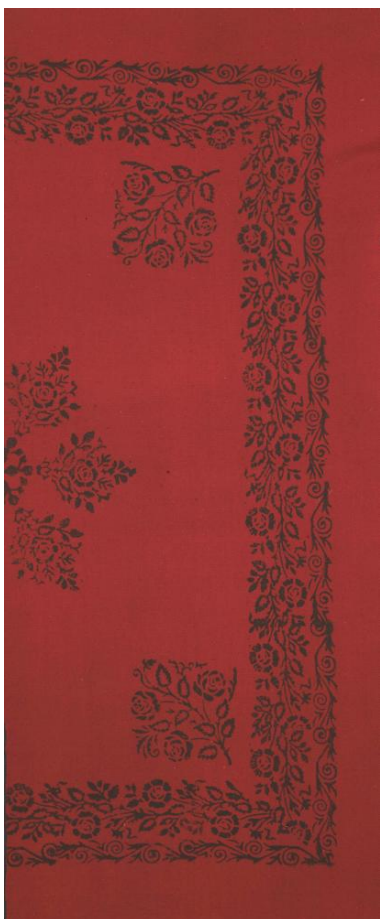
4.4 ERM A 652:28. Vaip, vooditekk, trükitud ornamendiga (Jaani, Jaani) (foto ERM)

Vaip, vooditekk, täisvillasest tasapindsest toimsest kodukootud tumesinisest riidest. Kaunistatud musta trükitud ornamendiga. Vaip on kahelaiuline, piki vaipa kulgeb tumesinise villase lõngaga tehtud õmblus. Ornament on lillkirjaline, 19 cm laiune lillkirjaline mustririba kulgeb äärte ligidal ümber vaiba. Selle mustririba sisenukades on õiekimbu kujutised. Vaiba keskel on 46x46 cm suurune tipule asetatud lillkirjaline motiiv. Vaiba pikkus 180 cm, laius 154 cm. Vaibal on otstes 1 cm laiused käsitsi musta linase niidiga kinnitatud palistused. Vaip on pleekinud, esineb koikahjustusi. Esemel valmistas 50 aasta eest kinkimiskohas kinkija. „Muster lastud peale trükkida Leisis“

4.5 ERM A 652:49. Vaip, tekk, pool vaipa, kaunistatud trükitud ornamendiga (Kihelkonna, Kihelkonna (foto ERM))

Vaip, vaiba pool, tekk, valmistatud kodukootud tasapindsest toimesest tumepunasest täisvillasest vanutatud riidest, kaunistatud musta trükitud ornamendiga. Ornamendi riba kulgeb 12 cm kaugusel ühest vaibapoolse küljest ja mõlemast otsast. Ornament on taimaineline, domineerivad õied ja lehed. Ornamendi riba laius on 17 cm. Ornamendi riba pöördenurkade juurde on trükitud kolme õiega lilleoks. Vaiba poole teise külje keskosas on 48 cm pikkuselt ja 28 cm laiuselt samaaineline ornament. Vaiba poole pikkus on 200 cm, laius 78 cm. Külgedes on koendääred, otsad lõigatud. Esineb koikahjustusi. Esemel valmistas Linda Trei (sünd 1914.a.) 46 aasta eest Kihelkonna khk. ja v. Kõruse k. Välja-Aadu t.; Kingissepa raj. Kihelkonna k/n. Esemel kinkis samas valmistaja. „Muster trükitud Kuressaares“

4.6 EVM E 305:4 (foto MuIS)

EVM pühaserätt - leidnud EVM-i peavarahoidja Elvi Nassar, mahajäetud Rääbitsa küla mahajäetud talust Kunstiülikooli tudengitega koos toimunud ekspeditsioonilt Setumaal 2004. aastal. Pühaserätt oli mahajäetud majas määrdunud must ja vedeles põrandal. H. Nassar korjas selle üles ja tõi muuseumisse. Pühaserätt on mustal puuvillasele kangale trükitud. Kogu etnograafilisi tekstiile jm esemeid erinevatest Setumaa küladest (nii Eesti Vabariigi kui Venemaa territooriumilt), mis kogutud 12. -31. juulil 2004. a. Eesti Kunstiakadeemia uurimisretkel. Füüsiline kirjeldus: mustast puuvillasest riidest, otstes 0,5 cm lai käsitsiõmblus. Rätile trükitud käsitsi lille- ja fantaasialillemuster. Otstes kaks lennuasendis ja kaks vastastikku seisvat tuvi. Kasutatud värvid: sinakas-hall, roheline, punakas-roosa. Pitsi ega kootud äärt servas ei ole.

4.7 ERM A 563:1840 (foto ERM)

ERM-i pühaserätt. Osaliselt valmistanud st kudunud poekangale koendääre, 1890. aastal Mitrovtšes, Zagorjes, Vilo v., muuseumile müüja ema. Icoonilina on trükitud sinise, rohelise ja pruunikaspunase värviga stiliseeritud lille- ja linnumotiividest koosneva ornamendiga. Trükkida on lastud 1945. aastal rändava vene trükkali poolt samas kohas. Trükkimine maksnud tollel ajal 25 rubla. Puuvillase kanga allservadel on kootud osa, punase, sinise, rohelise, beeži, musta, lillakasroosa, kollase villase lõngaga ja valge puuvillase niidiga villase lõngaga. Mõõdud 425x34 cm.

4.8 Väraska Muuseumi pühaserätt (foto Ruth Moppel)

Pühaserätt pakutrüki ja valge pitsiga (heledal põhjal) STM 528 E 411. Kuulunud üleandja Külli Hõbeoja vanaemale, kes elas Lobotka külas Väraska vallas. Valmistatud 1940-1950. Ostetud muuseumikogusse 04.08.2001. Hind 150.-EEK.

4.9 Irboska Muuseumi pühaserätt (detail) (foto Angelika Nöps)

4.10 Ahto Raudoja saadetud pühaserätt (detail) (foto Ahto Raudoja)

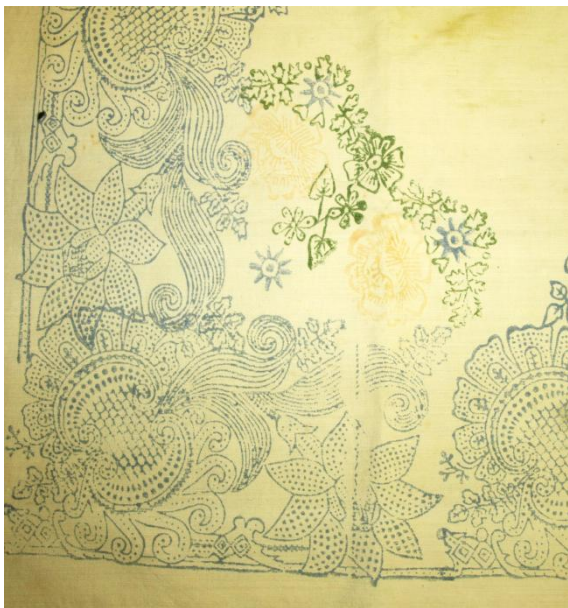

4.11 Pakutrükk, käterätt (Seto Talumuuseum) (foto Tiiu Kunst)

Käterätil on trükk ainult ühel otsal, pitsid mõlemas otsas.

4.12 Pakutrükk, seinavaip (Seto Talumuuseum) (foto Tiiu Kunst)

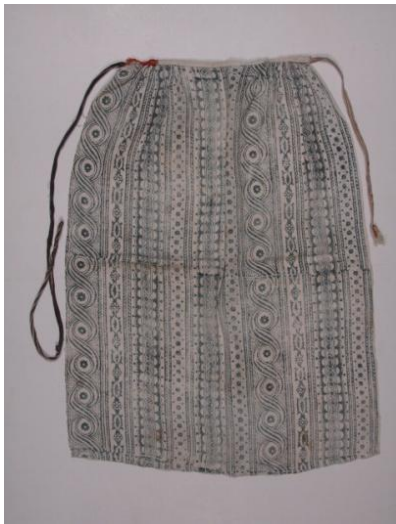
4.13 Pakutrükk, laudlina (Seto Talumuseum) (foto Tiiu Kunst)

4.14 ERM A 125:1. Naiste päärätik, linane, suurte trükitud punaste ja mustade kirjadega; 74x70 cm; ääres harvad valged narmad; vanus 50 aastat; kinkinud Liisa Kiisk, Palamuse khk, Kurema vald, Ännküla Annuka talu (foto ERM)

4.15 ERM A 290:414. Põll, valgest sinisekirjalisest linasest (käsitsi trükitud), 77 cm pikk, alt 58 cm lai, valge värvliga; sinise, punase ja kollasega kirjatud valged põllepaelad. Tehtud umb 1820 a. Kihnust, Toira perest. (foto MuIS)

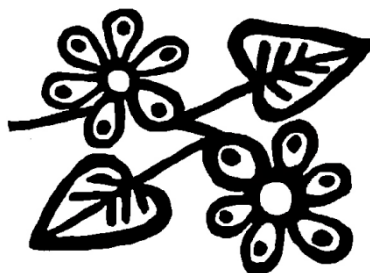
4.16 Hiiumaa Muuseum (Hiiumaa Muuseumi foto)
Hiiumaa Muuseumist pärit vardakott

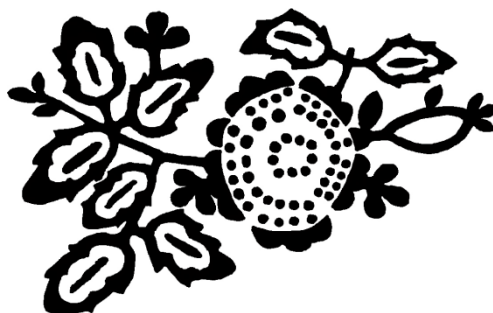
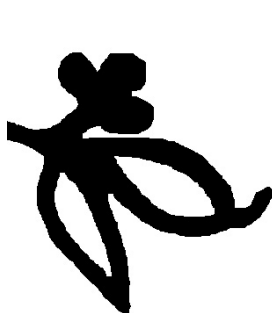
LISA 5

MUSTRID JA JOONISED.

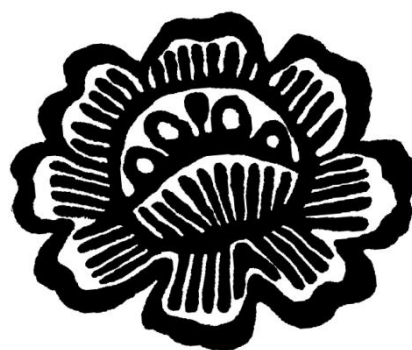
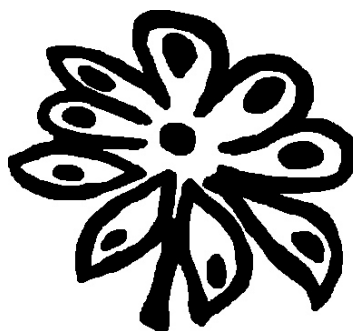
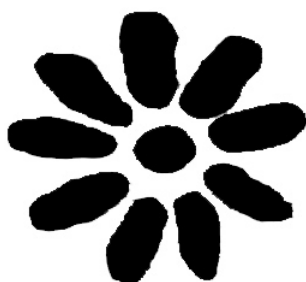
5.1 Pühaseräti mustrid

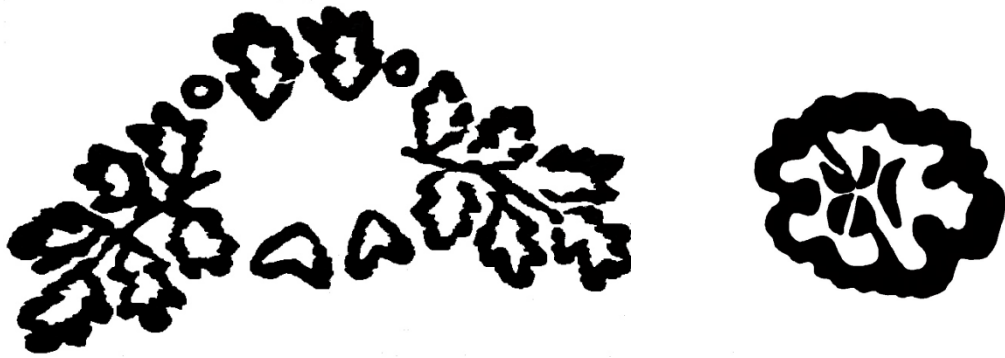
Sele 1, 2, 3. (allikas: autori arvutijoonis)

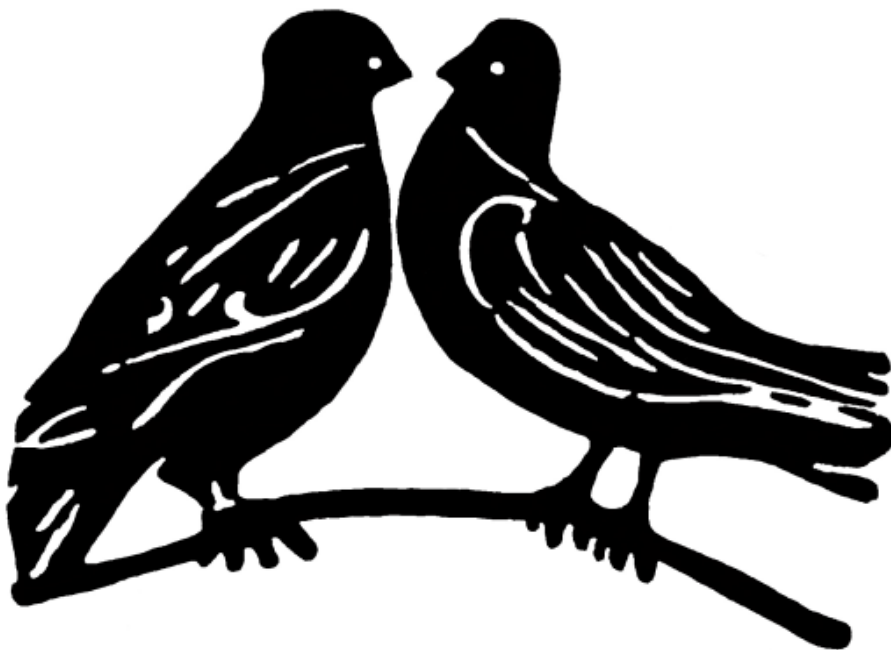
Sele 5, 6, 7. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 8, 9, 10. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 11, 12. (allikas: autori arvutijoonis)

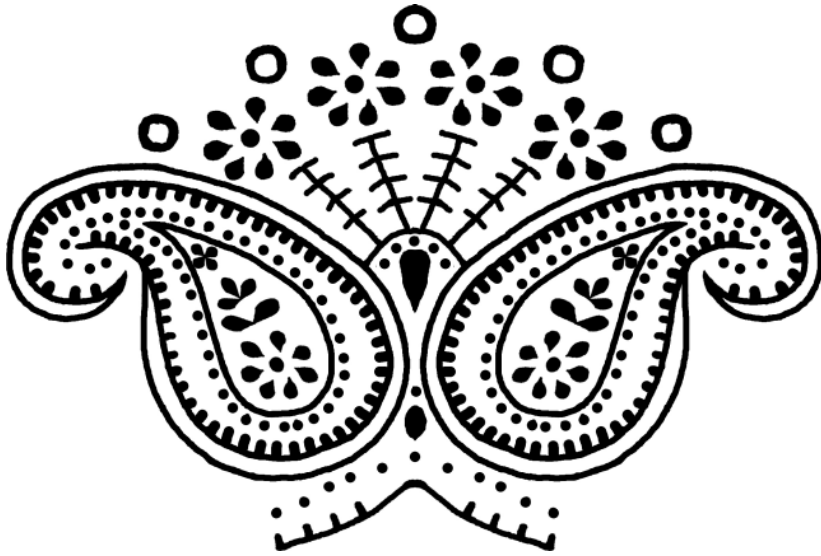
Sele 13. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 14. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 15. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 16. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 17. (allikas: autori arvutijoonis)

5.2 Kahe pakuga trükitud reservkangas (ERM A 600:107)

Laudlina, linane, tumesinisel põhjal valge lillemuster. Trükitud. (Rakvere, V-Jaagupi)

(Korjatud EM-i poolt korraldatud ekspeditsioonil kogutud esemed Viru-Jaagupi, Iisaku, ja Torma khk. Maist – juunini 1967.a.)

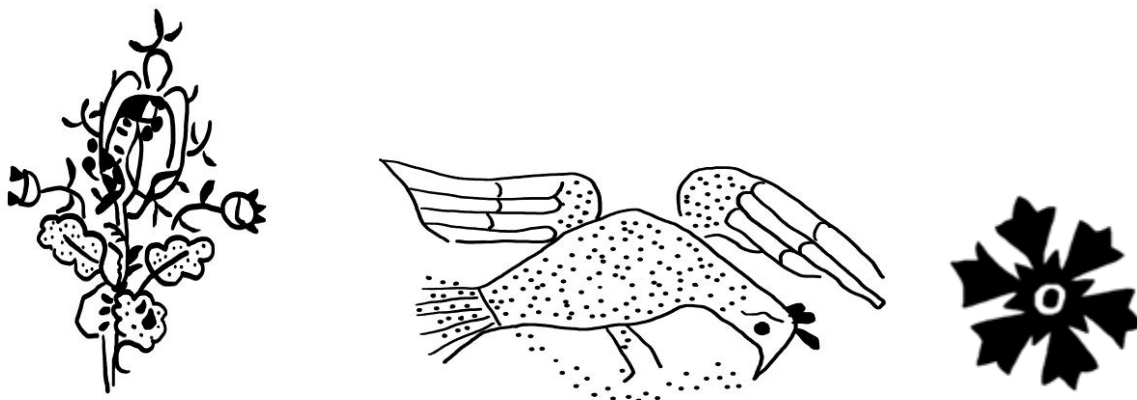

Sele 18. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 19. (allikas: autori arvutijoonis)

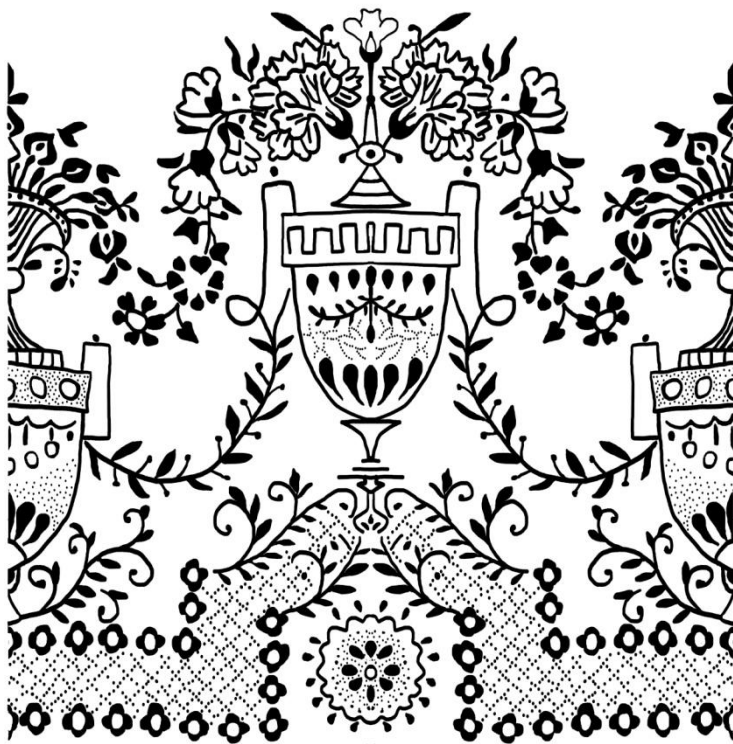
5.3 A835:43 Laudlina, linasest labases koes riidest, muster trükipakkudega peale kantud
(Kodavere)

Sele 19, 20, 21. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 22. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 23. (allikas: autori arvutijoonis)

Sele 24. (allikas: autori arvutijoonis)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ruth Moppel,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„PAKUTRÜKI TEHNOLOOGIA LEVIK EESTIS 18.–20. SAJANDIL JA SELLE
TRADITSIOONIPÕHINE KASUTAMINE TÄNAPÄEVAL“

mille juhendaja on Ave Matsin

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 15.05.2015